

Josep Maymí

LA GIRONA CONVULSA

Entre la il·lusió i el desencís (1923-1939)

Quaderns d'història de Girona

Quaderns d'història de Girona

Josep Maymí

LA GIRONA CONVULSA

Entre la il·lusió i el desencís

(1923-1939)

AJUNTAMENT DE GIRONA
DIPUTACIÓ DE GIRONA

Maymí, Josep

La Girona convulsa : entre la il·lusió i el desencís (1923-1939)

ISBN: 84-8496-128-1

I. Girona. Ajuntament II. Girona. Diputació (Província) III. Quaderns d'història de Girona 1. Girona - Història - 1923/1939 946.71 Gi Girona "1939/1976"

Quaderns d'història de Girona

Col·lecció assessorada pels departaments d'Història de la Universitat de Girona, l'Associació Arqueològica de Girona, el Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, el Centre de Recerques Paleo-Eco-Socials, el Servei d'Investigacions Arqueològiques i l'Institut d'Estudis Gironins.

Edició:

Unitat de Publicacions de la Diputació de Girona.
Pujada de Sant Martí, 5. Tel. 972 18 50 00

Servei Municipal de Publicacions de l'Ajuntament de Girona.

Placeta de l'Institut Vell, 1. Tel. 972 22 15 45

Consell de direcció:

Antoni Solà, Lluïsa Faxedas
Joan Boadas, Carles Sapena

Cap de redacció:

Xavier Alberch

Disseny de la col·lecció:

Enric Marquès

Projecte gràfic:

Pep Caballé

Assessor lingüístic:

Dani Vivern

Fotografies:

Josep M. Oliveras

Infografia i impressió:

Palahí Arts Gràfiques. Canonge Dorca, 1. Girona

Enquadernació:

Constitució. Barcelona.

Primera edició en català: Desembre de 2004

ISBN: 84-8496-128-1

Dipòsit legal: GI-1.267-04

PORTADA

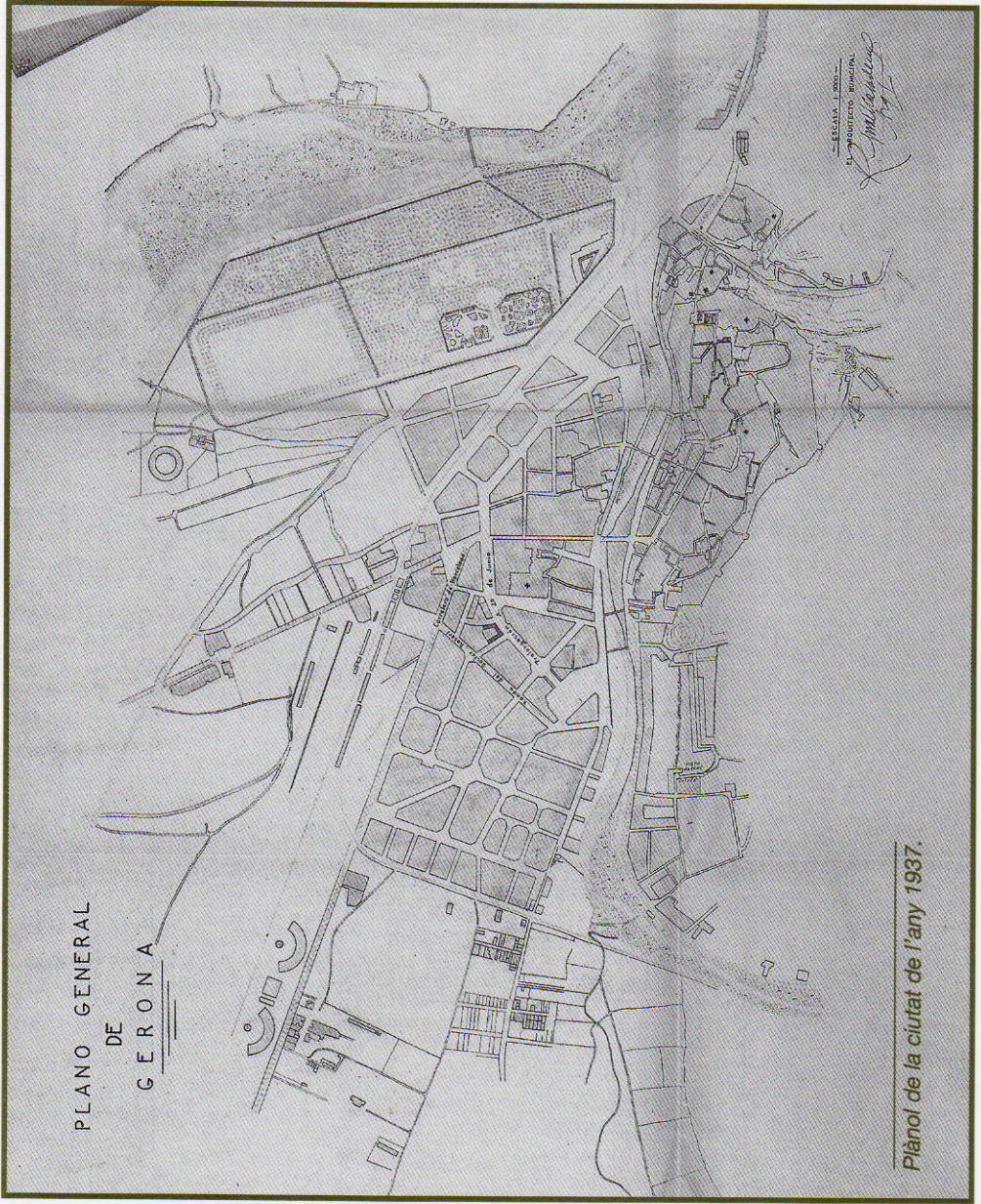
Fotomuntatge Pep Caballé

Billets emesos per l'Ajuntament de Girona l'any 1937

ÍNDIX

Introducció	5
Cronologia	6
El projecte polític de la Dictadura	8
La representació del poder central	10
La Monarquia	12
L'estament religiós	14
La <i>Unión Patriótica</i>	16
La propaganda	18
Detencions preventives i complots	20
Els projectes urbanístics	22
La indústria i el comerç	24
La Diputació Provincial de Girona	26
Fires i festes de Sant Narcís	28
El Grup Excursionista i Esportiu Gironí	30
La premsa	32
Les eleccions municipals de 1931	34
El referèndum per l'Estatut	36
Miquel Santaló	38
El culte religiós	40
L'ensenyament de la religió	42
L'Ateneu de Girona	44
El Grup Escolar Ignasi Iglésies	46
L'Institut de Segon Ensenyament	48
Carles Rahola	50
La Comissaria Delegada de la Generalitat	52
Les vagues	54
Els Fets d'Octubre	56
Josep Puig Pujades a l'ergàstul	58
Juliol de 1936	60
El Comitè Antifeixista	62
Les col·lectivitzacions	64
El CENU	66
La violència iconoclasta	68
La repressió	70
Tribunal Popular	72
El procés als exmilitars sublevats	74
Expèdit Duran	76
Els Fets de Maig	78
El Consell Municipal	80
Els bombardeigs	82
La Defensa Passiva	84
Els refugiats	86
Els combatents	88
Temps d'exilis	90
Les execucions	92
Bibliografia	94

PLANO GENERAL
DE
GERONA

ESCALA 1:500
EL ARQUITECTO MUNICIPAL
X. M. Gual
1937

Plànol de la ciutat de l'any 1937.

INTRODUCCIÓ

Cal entendre el període que va de l'any 1923 al 1939 com el nucli central d'una època que es va caracteritzar, essencialment, per un context polític fortament polaritzat i que és fonamental per entendre la conflictivitat social que marcà el curs dels esdeveniments d'aquells anys. Aquesta polarització, expressada a través d'una gran heterogeneïtat d'agrupacions, organitzacions, partits polítics i sindicats, mostra la diversitat de propostes participatives en l'àmbit de la presa de decisions públiques, sovint també vehiculades a través de formes de sociabilitat ben diferents, i que marcaren un dels moments més rics i prolífics de la societat gironina del segle XX. Però aquesta experiència de cristallització de la vida pública s'ha d'emmarcar i s'ha d'entendre a partir d'un marc molt més ampli que no és altre que el llarg procés de transició de l'Estat absolutista a l'Estat liberal. Un procés que començaria a final del segle XIX i que es perllongaria ben bé un centenar d'anys.

En el període de 1923 a 1939 la ciutat de Girona va seguir exercint una gran importància econòmica en el seu àmbit territorial. Centre indiscutible de negocis i d'intercanvi de productes, experimentaria també una certa consolidació industrial i una expansió urbanística que es reflectirien en un creixement demogràfic ininterromput: la ciutat passaria de 17.691 habitants l'any 1920, a 21.845 el 1930, i a 29.632 l'any 1940.

Aquests anys es poden presentar a través de tres etapes ben diferenciades. La primera arrenca el 1923 i es clou el 1931. Són els anys de la Dictadura de Primo de Rivera i els de la pèrdua de la legitimitat de la Monarquia. Són els anys en què la ciutat de Girona experimenta un increment notable de les obres públiques, uns anys en què s'aplica la reforma de l'administració local, i també uns anys en què l'intent d'espanyolització de les diferents formes de la vida social de la ciutat per part de les autoritats no va acabar d'imposar-se del tot. Temps també de censures, de clandestinitats i d'exilis. La segona etapa va de 1931 a 1936. La proclamació de la República el 14 d'abril de 1931 va ser, per a alguns, l'esdeveniment joiós més recordat de tots aquests anys. Però també generaria animadversions. La reforma agrària, les clàusules religioses de l'article 26 de la Constitució i l'aprovació de l'Estatut del 1932 en serien causes evidents. Tanmateix, un nou estil de fer política marcat per una forta sensibilitat en el terreny social es va apropiat de la ciutat. Però factors diversos varen comprometre el paquet de reformes del règim republicà. Les tensions entre els treballadors i els patrons varen ser un focus constant d'inestabilitat. Més enllà d'aquest aspecte, cal considerar les fortes diferències entre el Govern de la Generalitat de Catalunya i el Govern de l'Estat. La crispació dels Fets d'Octubre de 1934 i les seves conseqüències acabarien determinant un tràgic desenllaç. I finalment la tercera, la Guerra Civil, entre 1936 i 1939. Girona la va viure en plena rereguarda. Va conèixer la gestió del comitè antifeixista, l'arribada de nombrosos contingents de refugiats de diferents àrees de l'Estat, l'experiència de les col·lectivitzacions, patiria els racionaments, la repressió de la rereguarda primer i la de les tropes franquistes després. Finalment hauria de conèixer amb els bombardejos i ser testimoni de l'inacabable corrua de persones que, deixant Girona enrere, es dirigien cap a un exili del qual molts ja no tornarien mai més.

CRONOLOGIA

Setembre de 1923

Cop d'estat de Miguel Primo de Rivera.

Gener de 1930

Destitució de Miguel Primo de Rivera.

Abril de 1931

Eleccions municipals.
Proclamació de la República.
El rei Alfons XIII es veu obligat a exiliar-se.

Gener de 1932

Moviments insurreccionals llibertaris a la zona minera de l'Alt Llobregat i del Cardener.

Agost de 1932

Aixecament del general Sanjurjo contra la República.

Setembre de 1932

Aprovació de l'Estatut de Catalunya.
Aprovació de la Llei de Reforma Agrària.

Gener de 1933

Fets de Casas Viejas.

Maig de 1933

Aprovació de la Llei de Confessions i Congregacions Religioses.

Novembre de 1933

Les dretes passen a governar la República.

Desembre de 1933

Mort de Francesc Macià i elecció de Lluís Companys com a nou president de la Generalitat de Catalunya.

Juny de 1933

La Llei de Contractes de Conreu és declarada anticonstitucional.

Octubre de 1934

El govern de la República nomena tres ministres de la *Confederación Española de Derechas Autónomas* (CEDA).

Proclamació de l'Estat Català.
Empresonament del president Companys i dels membres del govern de la Generalitat de Catalunya.

Febrer de 1936

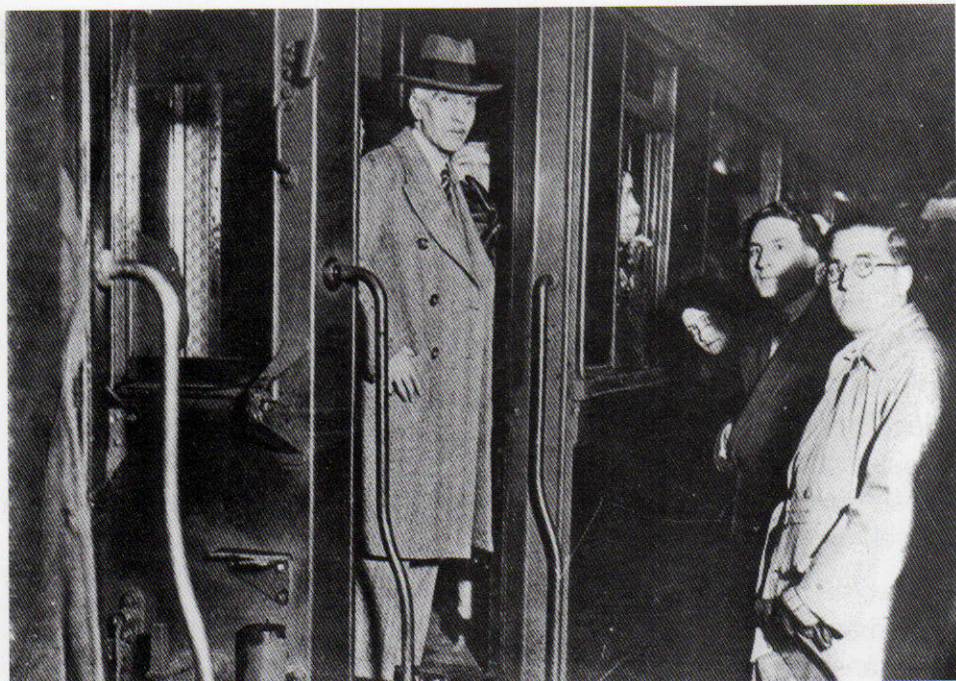
Victòria electoral del Front d'Esquerres.
Alliberació dels presos dels Fets d'Octubre.

Juliol de 1936

Aixecament militar contra la República.
Constitució del Comitè Central de Milícies Antifeixistes.

Agost-Setembre 1936

Màxima intensitat de la dinàmica repressiva a la rereguarda.
Arriben els primers refugiats de guerra.

Sortida de Macià cap a Catalunya des de l'estació d'Orsay de París el dia 21 de febrer de 1931. Entre les persones que varen anar a acomiadar-lo hi ha Gascon, Josep Maymí Lloveras, i Vinyas. Dos mesos més tard Francesc Macià esdevindria l'artífex d'un canvi sense precedents en la Catalunya contemporània.

Octubre de 1936

Dissolució del Comitè Central de Milícies Antifeixistes.
Decret de Col·lectivitzacions.

Novembre de 1936

El govern de la República s'estableix a València.

Desembre de 1936

Creació de l'Exèrcit de Catalunya.

Abril de 1937

Bombardeig de Gernika.

Maig de 1937

Enfrontament entre les forces

de l'espectre polític de l'esquerra als carrers de Barcelona.

Novembre de 1937

El govern de la República s'estableix a Barcelona.

Novembre de 1938

Acaba la batalla de l'Ebre.

Gener-febrer de 1939

Entrada victoriosa de l'exèrcit franquista a Tarragona, Barcelona i Girona.

Inici de la repressió franquista.
Retirada i exili dels vençuts.

El projecte polític de la Dictadura

Durant el període de la Restauració Catalunya va jugar un paper transcendental en el terreny polític. L'emergència i progressiva implantació del catalanisme com a força política que s'expressava diferentment a través de les files de la Lliga i de les files republicanes s'acabaria convertint en un dels factors decisius del tombant de segle. El símbol d'aquest protagonisme va quedar fixat en la Mancomunitat, que va significar la integració de les quatre diputacions catalanes en un marc de cooperació econòmica comuna. Aquesta institució política havia estat creada l'any 1914 i havia aconseguit posar en pràctica una manera diferent de gestionar la vida pública.

El model restauracionista de l'alternança política entre liberals i conservadors monàrquics no duia enlloc. El caciquisme i la corrupció formaven part de l'engranatge de la gestió del poder. Pràcticament n'erren les expressions més visibles. Per altra banda, fets altament significatius com el desastre d'Annual l'any 1921, que significava la desfeta de les tropes espanyoles al Marroc, contribuirien a fer més evident la paràlisi que vivia el país.

Aquests i d'altres elements expliquen les simpaties que tindria el cop d'estat del 13 de setembre de 1923 a Catalunya, i

que obriria el període que es coneix com a la Dictadura de Primo de Rivera. Segons Enric U. Da Cal, *"pels partidaris del cop, calia assegurar, abans de tot, la sobirania de l'Estat arreu del 'territori nacional'. El propòsit final era que l'administració, vista com a conjunt, fos efectiva, i servís tots els ciutadans espanyols amb la mateixa pulcritud"*. El model català havia estat font d'inspiració per a Primo que, inicialment *"pretenia recollir el que havia vist a Catalunya de la Mancomunitat, i 'catalanitzar Espanya', (...) per portar a terme la reforma administrativa, tant la local com la central, pendent des dels anys vuitanta del segle anterior"*.

La realitat fou ben diferent en alguns aspectes. En d'altres cal reconèixer aportacions ben interessants. La més destacable, sens dubte, fou la tan desitjada reforma de l'Estat. En poc temps es promulgaren dos textos legislatius que afectaven l'administració local. El primer ho fou el mes de març de 1924. Es tractava de l'Estatut Municipal que naixia sota l'empremta d'un projecte previ d'Antonio Maura. Finalment s'establia un model legislatiu per aplicar a l'àmbit municipal que constituïa un exemple de sistematització important. Com afirma Lluís Costa, *"més que una llei és un codi"*, de manera *"que al capdavant va tenir una notable influència en la Llei Municipal de Catalunya de 1933, en la Llei Municipal republicana de 1935, així com en la legislació franquista"*. El segon text va tenir un procés d'elaboració més lent. Va ser promulgat el mes de març de 1925 i marcava la fi de la superioritat jeràrquica de les diputacions en relació als ajuntaments. Així mateix, el naixement de l'Estatut Provincial va comportar la desaparició de la Mancomunitat de Catalunya.

El projecte inicial de Primo de Rivera s'havia reconsiderat d'una manera nota-

ble entre 1923 i 1925. En primera instància pensava que amb un recolzament significatiu de la ciutadania podria assentar les bases d'un canvi de rumb en la política de l'Estat en un període màxim de tres mesos. Però l'entrada en escena de diverses iniciatives polítiques que podien desestabilitzar el seu projecte varen contribuir a la decisió de Primo a mantenir-se en l'exercici del poder. Progressivament, la tendència reformista que propugnava i que en l'equip de Calvo Sotelo trobaria la seva màxima expressió, s'aniria confonent amb una línia d'actuació clarament repressiva i que tenia com a màxim responsable la figura de Martínez Anido.

L'any 1923 Miguel Primo de Rivera era el capità general de Catalunya. És el lloc on es va planificar el cop d'Estat. Entre els objectius del nou règim no hi havia una voluntat essencialment anticatalana, i encara menys una estratègia hostil contra la població. Però la realitat és que en el transcurs de la gestió de Primo els sectors més centralistes del Directori s'anirien imposant d'una manera clara. Això tindria conseqüències tangibles. Una política que

La presència de Primo de Rivera a Girona va ser tot un esdeveniment. Els habitants de la ciutat varen poder apreciar ben directament la naturalesa del nou projecte polític amb una desfilada que tenia un caràcter clarament simbòlic del nou ordre que regia a l'Estat.

fomentava l'ús del castellà es va generalitzar en diversos àmbits. Considerant el canvi de llengua dels rètols de places i carrers; les disposicions que obligaven als ajuntaments a expressar-se en castellà tant en les relacions orals com en les escrites; la descatalanització de l'escola i les diferències conegudes entre sectors catalanistes de l'Església i les autoritats de la Dictadura, es pot afirmar que la iniciativa de fomentar l'homogeneïtzació cultural va tenir una presència notable en la vida social. De totes maneres no deixa de ser una paradoxa que fos precisament en la segona meitat de la dècada dels anys vint que les publicacions literàries en català visquessin un impuls significatiu. Una mostra clara de l'ambivalència que sempre ha planat en la interpretació d'aquest període.

La representació del poder central

Juan de Urquía va rebre un telegrama de cortesia que la premsa va poder publicar el dia 9 de gener de 1925. Estava signat pel president del Directori Militar i general en cap de l'Exèrcit, i deia el següent:

“Muy agradecido a felicitación y buenos deseos que se expresan en tu telegrama así como en nombre de la provincia de tu mando deseo a todos feliz y próspero año nuevo. Miguel”.

La província en qüestió era la de Girona i la figura que la comandava era el governador civil, que s'erigia en la màxima autoritat de la seva jurisdicció territorial. Era el delegat del govern central, i en funció d'aquesta representació li eren atribuïdes tot un seguit de funcions d'entre les quals destacaven l'ordre públic i vetllar pel compliment de les disposicions que provenien de la cúpula del poder central. Una de les seves atribucions consistia a determinar qui entrava a formar part de la política local, ja fos a l'Ajuntament o a la Diputació. Els nomenaments i els cessaments estaven a l'ordre del dia, de manera que la capacitat d'intervenció era pràcticament absoluta. Una altra feia referència al control de la premsa. I potser la més significativa se centrava en l'exercici de la repressió. La promulgació de reials decrets obligava els governadors civils a aplicar-

los, fet que suposava en alguns casos l'ús de la força coercitiva. Orientada sobretot cap a aquelles manifestacions que generava el catalanisme, la Unió Catalanista veié com “*el 14 de maig de 1924 li eren incautats segells postals, insígnies i d'altres pertinences de l'entitat i li fou obrerta una causa, instruïda pel jutge militar capità Caturia*”. Tanmateix, com segueix dient Lluís Costa, “*possiblement les autoritats s'adonaren que la Unió Catalanista era una entitat sense vida i, el mes d'agost, fou sobreseguda la causa, prèvia destrucció dels esmentats efectes*”.

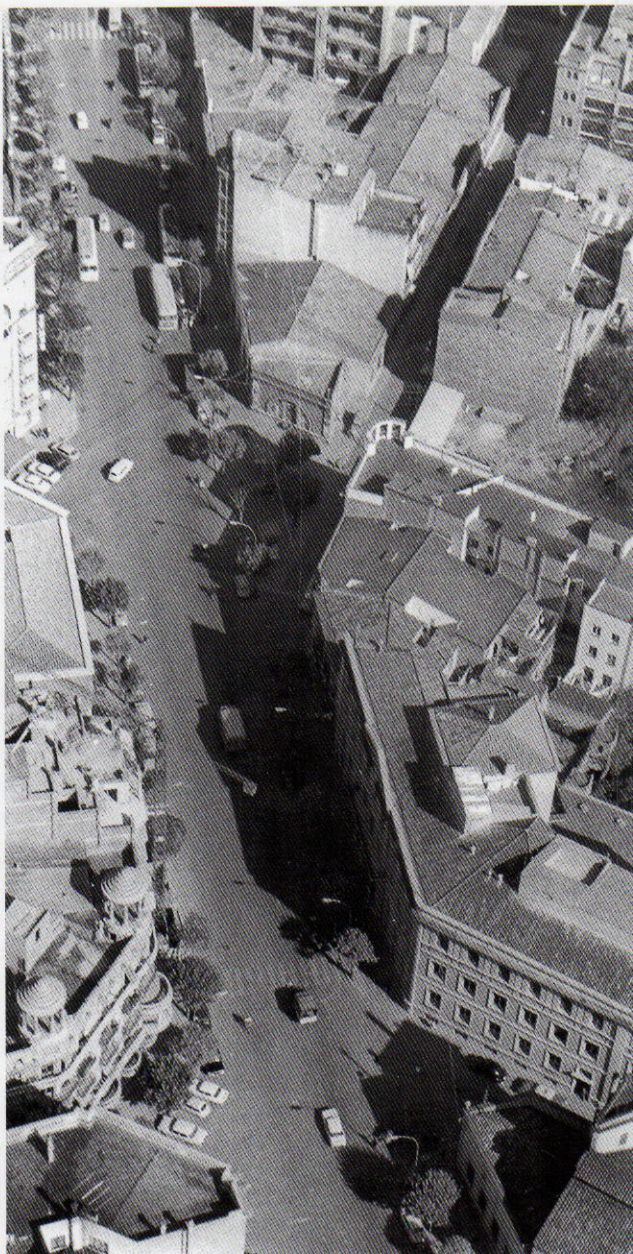
Durant els anys en què la Dictadura va ser vigent a Girona hi va haver cinc governadors civils diferents. El primer ho fou pràcticament durant una vintena de dies i pròpiament no era un governador civil. Amb el cop d'estat i per ordres directes de les més altes instàncies, el governador militar de Girona passava a fer-se càrrec, també, del govern civil. Per tant, Pascual Gracia Perruca, en l'exercici del nou càrrec, presidiria la constitució del primer Ajuntament de la ciutat de Girona en període de la Dictadura i que s'efectuà el dia 1 d'octubre de 1923.

Deu dies més tard fou nomenat governador civil de Girona Arturo Carsi Morán. L'exercici del seu càrrec es perllongaria durant deu mesos. Al moment del seu nomenament era general de brigada d'artilleria de la setena divisió i fins llavors no s'havia mogut del govern militar de Segòvia. La seva gestió va tenir una forta significació anticatalana. Per altra banda, segons *El Autonomista*, va tenir una actuació positiva en el terreny de la beneficència, en el de l'ensenyament i també en la seva intermediació en afers que afectaven els drets dels treballadors. Tot i això, durant la seva permanència en el càrrec es va prohibir la manifes-

tació del primer de maig. L'estiu de 1924 noves responsabilitats varen portar Carsi a haver de fixar residència a la capital de l'Estat, de manera que el 4 d'agost cessà del seu càrrec de governador civil. S'obria un breu període en què Pedro José Moreno Torres, president de l'Audiència, va assumir les funcions de delegat del govern central en espera d'un nou nomenament que no trigaria gaire a arribar.

Fou el dia 1 de setembre. El nou governador es deia Juan de Urquí i era d'origen canari. Amb la missió explícita de vigilar de prop tant el personal de la Diputació com el de l'Ajuntament, Urquí va seguir la línia anticatalanista que havia marcat el seu predecessor en el càrrec. Però el cert és que la dinàmica de la política local el va acabar superant. Segons Lluís Costa, *"en una ciutat com Girona, dominada per les intrigues, les capelletes, l'arribisme i l'afany de poder, el governador es veurà incapaç de controlar la situació i patirà reiterades conspiracions"* que acabarien provocant l'admissió de la seva renúncia el mes d'octubre de 1925, quan ja feia dos mesos que havia abandonat la ciutat. Onofre Pont, que llavors era president de la Diputació de Girona, fou nomenat governador civil. Era un comerciant allunyat de la política, tot i que el seu pare havia tingut un cert protagonisme en les files republicanes el darrer terç de segle XIX.

Amb el mes de novembre arribaria el nou governador. Es deia Prudencio Rodríguez Chamorro, era natural de Zamora i cap de policia de la frontera. En una sessió de la Diputació de l'any 1928 no va tenir cap inconvenient a manifestar: *"si creéis que es conveniente un cambio de Gobernador yo estoy dispuesto a toda clase de sacrificios"*. Dos anys més tard seria rellevat del càrrec.

Una de les institucions que simbolitzava clarament la representació del poder central a la ciutat fou el Govern Civil. A la fotografia es pot apreciar una vista aèria del Govern Civil a la Gran Via Jaume I després de la Guerra Civil.

La monarquia

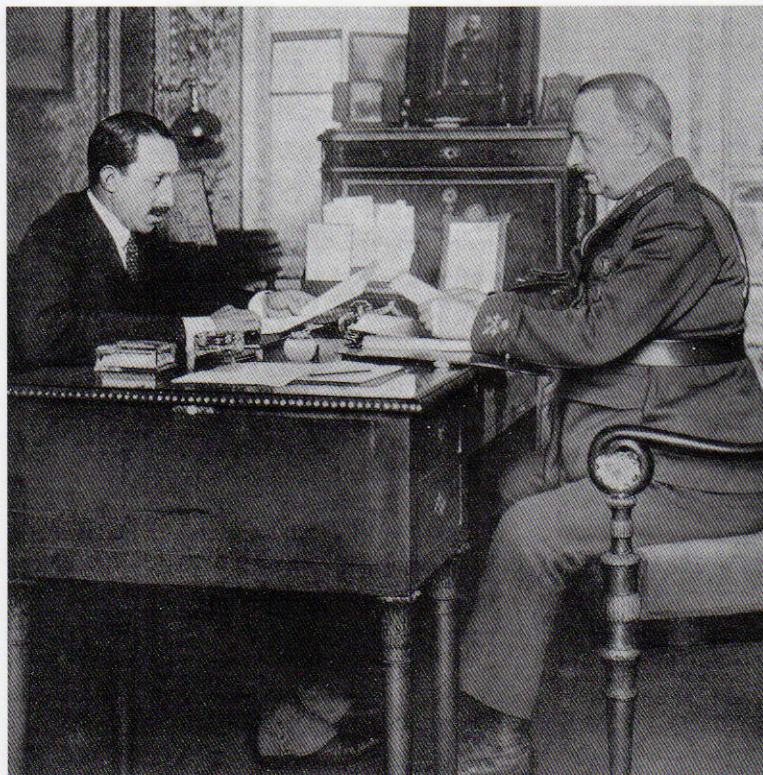
El dia 26 d'octubre de 1927 va ser un dia inusual a Girona. Era un dimecres, un dia laborable. A mig matí, a l'estació de tren hi havia una gentada de por. L'esdeveniment s'ho mereixia. Amb motiu d'una visita a Olot, els monarques i les infantes feien una parada llampec a la ciutat de Girona. Va ser un acte protocol·lari que simbolitzava l'alta significació social que jugava la figura del monarca en l'escala jeràrquica de l'Estat. La recepció es va preparar a consciència. L'arribada del tren procedent de Barcelona es va produir a les onze en punt. El *Diario de Gerona* l'endemà publicava que *"los andenes, los muelles y entrevías de la estación del ferrocarril de Olot estaban atestados de público cuando llegó el tren real. A lo largo de una amplia plataforma, alfombrada y adornada con plantas y flores, que unía la vía del trasbordo de M.Z.A. con el andén del ferrocarril de Olot, situáronse todas las autoridades civiles, militares y eclesiásticas de la ciudad, representaciones de corporaciones y entidades oficiales y particulares, nutridas comisiones de funcionarios de todos los centros y dependencias del Estado, provincia y municipio"*. L'expectació estava servida.

El seguici dels monarques estava conformat per persones distingides entre les autoritats del moment. Hi havia el senyor Barrera, capità general de Catalunya; el senyor Rodríguez Chamorro, governador civil de la província de Girona; el senyor

Llosas, governador civil de les Illes Balears; el senyor Bassols, president de la Diputació de Girona, i el senyor Ferran, que era diputat provincial. A l'andana, l'alcalde de la ciutat, el senyor Bartrina, els va donar la benvinguda. Entre les nombroses dames que varen oficiar la recepció als monarques hi havia la senyora de l'alcalde i les dues filles del governador civil de Girona. Elles varen ser les encarregades d'entregar els rams de flors que s'havien fet preparar per a l'ocasió.

Només hi varen faltar les forces de l'Exèrcit. En aquella ocasió, doncs, no varen escenificar el ritual tradicional de submissió al representant de la Corona. Els *Exploradores de España*, una institució que era una barreja d'escoltisme espanyol i de formació paramilitar que es va impulsar des d'instàncies oficials amb l'objectiu d'arribar a diversos sectors de la joventut gironina, varen formar en la recepció dels monarques. Des dels dos costats de la plataforma on hi havia les autoritats varen interpretar la marxa reial. Els aplaudiments i els crits de la gent es varen complementar amb el repic de campanes d'algunes de les esglésies de la ciutat. Tot seguit els monarques i el seu seguici varen pujar al tren especial que els havia de portar fins a Olot. Estava compost per *"dos coches mixtos de primera y segunda, y un coche salón que iba en cola, y en el que se acomodaron las reales personas y las más significadas personalidades del acompañamiento"*.

Havien passat deu minuts. A les onze i deu del matí el tren reial sortia cap a Olot per arribar-hi a tres quarts d'una. Cap a les sis de la tarda del mateix dia emprendria el viatge de tornada cap a Barcelona. Quan faltaven cinc minuts per tres quarts de vuit del vespre varen fer una nova parada a l'estació de Girona. L'expectació popular es va repetir.

Alfons XIII i Miguel Primo de Rivera varen ser els artífexs de la Dictadura de l'any 1923. El rei va seguir les passes del seu pare i va fer confiança a l'estament militar. Era poc amic de la classe política, fet que acabaria segellant el seu destí com a monarca.

Però d'entre la multitud, una senyora es va poder dirigir a la reina. Segons el redactor del *Diario de Gerona* la cosa va anar de la manera següent:

“Al asomarse la Reina Victoria a una de las ventanillas del coche acercósele una pobre mujer llamada Mercedes Montfort, residente en Figueras, y le hizo entrega de un memorial suplicando el indulto de su marido, apellidado Arate García, que hace 29 años que sufre condena en el penal de dicha población. Doña Victoria dirigió a la infeliz mujer palabras de consuelo”.

Alfons XIII havia crescut i regnat en plena Restauració. Aficionat als automòbils, aïllat de la vida quotidiana, marcat per una certa desil·lusió de la classe política, amb la qual mai s'acabaria d'enten-

dre, va seguir les passes del seu pare i va acabar acostant-se a l'estament militar. En un dels seus primers discursos com a monarca va afirmar:

“En este año me encargué de las riendas del Estado, acto de mucha trascendencia tal y cómo están las cosas; porque de mí depende si ha de quedar en España la monarquía borbónica o la República... Yo puedo ser un rey que se llene de gloria regenerando la Patria... pero también puedo ser un rey que no gobierne, que sea gobernado por sus ministros y, por fin, puesto en la frontera”.

L'any 1923 Alfons XIII va nomenar Miguel Primo de Rivera president del Consell. D'aquesta manera legitimava el cop d'estat i trencava definitivament les seves relacions amb els partits polítics.

L'estament religiós

Una de les celebracions més sonades que varen presidir les autoritats eclesiàstiques durant la dècada dels anys vint a Girona va ser la visita del nunci, la persona que *“ostenta la prerrogativa d'ésser el plenipotenciari a Espanya de la Santedat de Pius XI, Jerarca de l'Església, que, des d'una de les set carenes de Roma, exerceix la més ampla i la més pregona de les sobiranies que presideixen la successió dels segles i la immutabilitat de la paraula viva”*.

Feia deu anys que la ciutat no vivia un esdeveniment semblant. La darrera vegada fou l'any 1918. En aquells moments el representant de la Santa Seu era Monsenyor Francisco Ragonessi, que fou rebut, atès i hostatjat al Palau Episcopal. Durant l'estada el nunci va aprofitar l'avinentsa per visitar diverses poblacions de la diòcesi.

L'any 1928 es va repetir la visita però en aquesta ocasió el nunci era Monsenyor Federico Tedeschini. Va arribar un divendres de la segona quinzena d'abril a dos quarts de nou del vespre. Venia acompanyat pel bisbe d'Eivissa, el pare Huix; pel canonge de Girona, Dr. Vilaplans; pel seu secretari particular, pare Gomara i pel majordom del pare Huix.

La primera recepció que li varen oferir les autoritats de la ciutat va tenir lloc a una plaça molt pròxima de l'estació. El

Diario de Gerona va descriure el distingit comitè que va oficiar la rebuda de la manera que segueix:

“Desde las seis de la tarde en la plaza Marques de Camps había un gentío enorme aguardando la llegada del Nuncio, y en primera fila el Ilmo. señor Obispo doctor Vila con una representación del Cabildo Catedral, el Gobernador civil Rodríguez Chamorro, el Alcalde señor Bartrina con una comisión del Ayuntamiento, el Presidente de la Diputación señor Bassols, el Presidente de la Audiencia señor del Pino, el Delegado de Hacienda señor Nadal, y nutridas representaciones de las asociaciones religiosas y corporaciones civiles”.

De la plaça Marquès de Camps es varen dirigir ràpidament cap a l'Ajuntament. Allà va ser aclamat per un públic entusiasta que segons la crònica de l'època omplia la plaça del Vi. Al vestíbul de l'Ajuntament s'havia instal·lat un altar. Des d'allà va començar a desfilar una processó de la qual formaren part *“todas las asociaciones de caballeros y clero con hábitos corales”*. Varen començar pel carrer Ciutadans, varen seguir per les Sabateries Velles, s'enfilaren pel carrer de la Força i finalment s'arribava a la plaça de la Catedral. Un cop a dins el nunci va pregar des de l'altar major. Tot seguit, *“el señor Nuncio con los Prelados se trasladó al Palacio episcopal celebrándose la recepción en el Salón del Trono”*. Monsenyor Tedeschini es va dirigir a l'audiència i va expressar *“la emoción intensa que había experimentado al llegar a esta ciudad y la impresión profunda que le había producido el pueblo manifestando con entusiasmo su subscripción al Papado, y la Catedral con su soberbia escalinata y su grandiosa nave expresando la grandeza de los sentimientos religiosos de la ciudad”*. Tot seguit va tenir lloc una desfilada de tots els presents

a l'acte, que varen presentar els seus respectes a la màxima figura eclesiàstica. El saló s'havia omplert del tot. La reunió es va acabar a les deu de la nit.

L'endemà Monsenyor Tedeschini va començar la jornada celebrant una missa a la capella del Palau Episcopal. A les dotze del migdia el nunci es va dirigir a l'església de Sant Feliu. El mossèn Puigmitjà l'esperava a l'atri del temple amb una representació de la comunitat religiosa. Tots plegats es varen dirigir a l'altar de Sant Narcís. Finalitzada la visita, el següent punt de l'agenda del dia era una atenció de les autoritats eclesiàstiques cap a una selecta representació de les màximes jerarquies que encarnaven les màximes institucions de l'Estat i que exercien les seves funcions oficials a la ciutat de Girona. Estava prevista la celebració d'un dinar al Palau Episcopal. El nunci havia convidat el governador civil, el governador militar, el president de la Diputació, el

president de l'Audiència, el fiscal de sa Majestat i el delegat d'Hisenda.

Federico Tedeschini devia estar a punt d'informar-se sobre la qüestió que l'havia portat a Girona. A començament d'abril havia escrit una carta al bisbe Vila en què demanava tres llistes de persones destacades de la diòcesi en relació a la "cuestión catalana". La primera llista feia referència a les persones indiferents. A la segona llista corresponien "las personas que sean consideradas como inclinadas a la solución que se puede decir 'catalana o catalanista'". A la tercera llista s'hi havien d'anotar noms de destacats anticatalanistes.

La visita de Monsenyor Federico Tedeschini a la ciutat va tenir una connotació clarament política. En aquesta fotografia feta a les escales de la Catedral es pot apreciar l'enorme influència que jugava l'Església en el marc de la societat de començament de segle XX.

La Unión Patriótica

La ciutat escollida va ser Sevilla. El general Primo de Rivera s'adreçava al país per primera vegada des del cop d'estat perpetrat encara no dos anys abans. A començament de maig de l'any 1925 la *Unión Comercial* de la ciutat andalusa li havia organitzat una festa homenatge.

Una de les observacions que va fer la premsa d'aquell discurs polític es focalitzava en la idea que el president del Directori no havia fet cap referència a una possible successió política, ni tampoc havia parlat de la *Unión Patriótica*. Davant d'això la premsa constatava "*un indicio claro y evidente de que los actuales gobernantes se sienten bien hallados en las alturas, y de que no piensan abandonarlas*".

L'origen de la *Unión Patriótica* s'ha de situar en l'any 1924. L'abril d'aquell any s'impulsaria per interès explícit de Primo de Rivera la constitució d'una nova formació política que, inspirada en el feixisme italià, buscava el compromís i la complicitat de certs sectors socials amb el nou règim polític. La indefinició del seu programa va acabar resultant evident. En primera instància perquè passaria gairebé un any abans no es conegués amb una certa exactitud. I en segon lloc, perquè s'hi podien detectar certes ambigüitats.

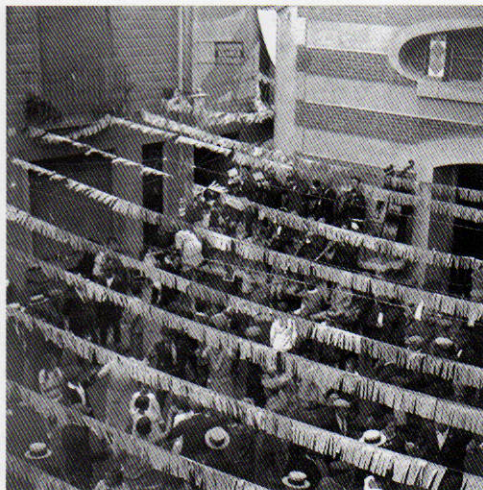
Les normes de l'estatut de la *Unión Patriótica* es varen redactar en forma de manifest. Des d'aquest document es considerava que s'estava fent referència a "*una agrupación de hombres patriotas, rectos y de buena voluntad, que desea la salvación de la patria*". La primera ambigüitat, doncs, es plantejava en la naturalesa de la pròpia organització, que no era concebuda com un partit polític. Segons informava el *Diario de Gerona*, en no tractar-se d'un partit polític "*no se inclina a matiz alguno izquierdista o derechista, desenvolviéndose sin la característica de jerarquía bajo la cual funcionan los partidos políticos*". Seguidament es proclamava la seva neutralitat davant de les velles formacions polítiques de l'Estat. D'aquesta manera un dels objectius primordials de l'"agrupació" era centrar-se en l'anàlisi i l'estudi d'aquesta herència per tal d'aprofitar-ne els aspectes que es podien considerar vàlids.

Les referències a la Constitució i al sufragi tampoc no aportaven gaires concrecions. Així, segons l'exposició que la premsa feia del manifest la *Unión Patriótica* "*respeto por igual la opinión de los que mantienen la continuidad indefinida de la Constitución de 1876, como la de los que proponen su reforma y sugieren sistemas de tipo representativo. Igual criterio ubícuo tiene respecto al sufragio, pero añade que hay un principio de valor sustantivo. El que sólo por un nuevo acuerdo soberano de las Cortes con el Rey podrá ser alterado, y es el de la universalidad del sufragio*". En relació als afers internacionals l'"agrupació" s'adheria a la política del règim al protectorat del Marroc, i era partidària d'una implicació i recolzament de l'Estat espanyol a la Lliga de Nacions, considerat l'òrgan universal que havia de promoure la pau al món.

La propaganda

Ja feia dies que la premsa seguia amb un interès insistent una de les efemèrides de l'any i, sens dubte, de la dècada. Es tractava d'un *raid* aeri entre l'Estat espanyol i la República de l'Argentina. Una de les primeres cròniques de l'esdeveniment va aparèixer el dia 24 de gener de l'any 1926. Feia dos dies que el comandant Ramón Franco Bahamonde, el capità don Julio Ruiz de Alda i el tinent de navili don J. Manuel Durán, acompanyats pels mecànics Alonso i Pablo Rada, es trobaven en plena travessia. Aquesta havia començat a Palos de Moguer i preveia cobrir la ruta en tot un seguit d'etapes: la primera el dia 22 de gener, de Palos de Moguer a Las Palmas (Canaries), de 1.315 km; la segona el dia 23, de Las Palmas a Cap Verd, de 1.700 km, on s'iniciava una aturada de dos dies de descans; la tercera el dia 26, de Cap Verd a Pernambuco, de 2.845 km; la quarta el dia 27, de Pernambuco a Río de Janeiro, de 2.035 km; la cinquena el dia 28, de Río de Janeiro a Buenos Aires, de 2.225 km. Sobrevolarien una distància total de 10.120 km per arribar a l'altre costat de l'Atlàntic.

L'hidroavió escollit per realitzar aquesta gesta de l'aviació va ser el *Plus Ultra*. Fabricat entre Alemanya i Itàlia, era construït a partir de materials íntegrament metàl·lics. Com informava el *Diario de Gerona*, "el aparato es un monoplano del tipo llamado comúnmente parasol; es decir, con el ala dispuesta encima del cuerpo central o fuselaje". A sobre de l'ala hi

Sessió de sardanes a la plaça del Gra. Al llarg del segle XX les sardanes foren un dels balls interpretats per orquestres que varen esdevenir més populars. Quan hi havia una celebració o un esdeveniment important sempre hi eren presents.

havia els dos motors que, amb una potència màxima d'uns 450 cavalls de vapor, consumien, en un vol normal, uns 230 litres de gasolina per hora. Amb aquests motors l'aparell podia aixecar una càrrega d'uns 3.500 kg i podia mantenir una velocitat d'entre 160 i 180 km per hora.

El mateix diari publicava la següent notícia el dia 10 de febrer:

"De conformidad con la Real orden de 3 del actual, el Sr. Rector de este distrito universitario ha ordenado a la Inspección de 1ª enseñanza de esta provincia recuerde a los señores Maestros el exacto cumplimiento de la mencionada disposición que prescribe lo siguiente:

Artículo 1º Al día siguiente de conocerse la llegada a Buenos Aires del hidroplano 'Plus Ultra', los Maestros y Maestras de todas las Escuelas Nacionales del Reino darán a sus alumnos una lección de Geografía sobre los lugares recorridos en su itinerario por el Comandante

Franco, con referencias históricas al primer viaje de Colón.

Artículo 2º Se invita al Profesorado de la Escuelas municipales y privadas a que den también dicha lección a sus alumnos”.

L'endemà mateix es coneixeria la notícia de l'arribada del *Plus Ultra* a Buenos Aires. Arreu de l'Estat la jornada fou viscuda com un dia de celebracions impregnades d'un profund orgull patriòtic. Fins i tot el rei indultaria un pres condemnat a mort a Galícia.

Però el dia 11 de febrer, un dijous, fou un dia plujós a Girona. El factor climàtic acabaria condicionant les celebracions per la proesa dels aviadors espanyols. Al matí hi havia hagut repicament de campanes general que anunciava la bona nova. A dos quarts d'onze del matí “cantóse a toda orquesta solemne ‘Te-Deum’ en la Catedral con asistencia de militares y eclesiásticos” a més de les representacions oficials i del nombrós públic que omplia el temple. A la Rambla de la Llibertat va haver-hi dues audicions de sardanes, una al migdia i l'altra a la tarda. També a la tarda, hi hauria una terce-

ra audició a la plaça de la Independència. Les orquestres encarregades d'amenitzar el repertori sardanístic foren “Art Gironí” i “La Popular Gironina”.

L'acte central fou a les quatre de la tarda. L'Ajuntament va ser el punt de sortida d'una manifestació encapçalada per una secció d'*Exploradores de España*, “siguiendo los alumnos y alumnas de escuelas públicas y particulares con sus respectivos profesores, y llevando los del Grupo Escolar la bandera española”. L'itinerari de la processó passava per la plaça de la Catedral, per Sant Feliu, pel carrer Ballesteries i per les Rambles, de manera que acabava a la plaça Constitució. Però els discursos finals, segurament per causes climàtiques, es van acabar fent al Teatre Principal. Parlaren un representant dels escolars de la ciutat, el director de la Normal i les autoritats eclesiàstiques, civils i militars. A la sortida una massa coral va cantar el *Gloria a España*, de Clavé, que seria ovacionat. Segons recollia el diari, “a mediodía cerraron bastantes comercios, y por la tarde, a las cuatro, cesó el trabajo en las fábricas”. Per als escolars l'endemà hi hauria classe de Geografia.

La cobla
orquestra antiga
Principal de la
Bisbal va ser una
de les més
conegudes de
l'època.
En aquesta
imatge de l'any
1921 els músics
varen ser
immortalitzats en
una de les seves
visites a Girona.

Detencions preventives i complots

L'obsessió pel control de la dissidència política era un dels trets distintius de la Dictadura i de les autoritats que la representaven. A vegades aquesta dissidència era únicament simbòlica, però ni que fos de manera figurada, era susceptible de ser reprimida. Un exemple revelador en fou sens dubte l'episodi que protagonitzà Salvador Dalí l'any 1924. El 15 de maig d'aquell any Alfons XIII va fer una visita oficial a la ciutat de Girona. Aprofitant l'avinentsa, el monarca es va voler arribar fins a Figueres per tal d'inspeccionar la guarnició. Ràpidament les autoritats varen procedir a una múltiple detenció de possibles sabotejadors i sospitosos per tal d'evitar incidents desagradables. Però es veu que amb això no en varen tenir prou i les detencions varen continuar després de la visita del monarca. Així foren detinguts, entre d'altres, Salvador Dalí, Martí Vilanova i Jaume Miravittles. Miravittles i Vilanova eren militants comunistes i Dalí havia compartit diverses experiències de joventut amb ells. Amb Miravittles i altres companys d'Institut havien col·laborat en l'elaboració d'una revista cultural, *Studium*. L'any 1919, Dalí ja encapçalava alguna protesta a l'Institut.

Ell i els seus amics consideraven "putrefactes" les persones que representaven l'autoritat i els valors morals i socials tradicionals. Entre 1919 i 1920, Dalí també col·laboraria amb els seus companys més polititzats en una revista satírica de la qual només apareixerien tres números, *El Sanyó Pancraci*. Però el 1924 era sospitós, de manera que fou confinat en règim d'aïllament el 21 de maig a la ciutat de Figueres i traslladat a la presó de Girona el dia 30 del mateix mes. S'hi estaria fins el dia 11 de juny, moment en què fou posat en llibertat sense càrrecs. Segons Ian Gibson, Dalí deia que a la presó de Girona "*els presos polítics autèntics i els seus amics l'havien afalagat; quan es va burlar de les autoritats militars, l'havien rapat (segons Dalí, Martí Vilanova va conservar el cabell del pintor per fer-lo empassar algun dia als responsables), i quan el varen deixar anar havia sigut rebut com un heroi, amb 'una vertadera ovació' als carrers de Figueres*".

La realitat és que les organitzacions polítiques i sindicals contràries al règim aquells anys no ho varen tenir gens fàcil. La crisi i la desorganització del moviment anarcosindicalista foren evidents. Per altra banda, els separatistes catalans tampoc estaven en el seu millor moment. Aquells anys, però, uns i altres acabarien col·laborant. Les ramificacions d'aquesta col·laboració clandestina arriben fins a Girona. Com explica Francesc Llobet:

"L'any 1926 jo formava part de les Joventuts Llibertàries. El delegat pro-presos que teníem, en Josep Comas, de Girona, que era un home més gran que nosaltres, em va venir a trobar i em diu: 'Escolta, no series pas capaç d'anar fins a França?'; 'Si és per defensar la nostra causa no importa'; 'Doncs mira, tal dia

El pla de Prats de Molló, tot i la seva desfeta, va donar un impuls definitiu a la carrera política de Francesc Macià. Aquest acabaria esdevenint una de les figures públiques cabdals de la dècada dels anys trenta.

véns al cafè Norat de Girona i allà t'esperem'. I sí, sí, vaig cap al cafè Norat aquell dia i allà em vaig trobar tres senyors que en aquell moment no en vaig conèixer cap; més tard en vaig conèixer un que li vaig veure la foto en un periòdic, era en Miquel Santaló. Em varen fer unes preguntes. Llavors hi havia l'Oliva, que va ser el primer governador republicà que vàrem tenir, però que llavors era un obrer del governador i diu: 'Mira, aniràs al Govern Civil que et facin el passaport', i em varen donar una nota. Les instruccions eren portar l'encàrrec que em donaven a Ceret, al Club Català que hi havia a Ceret, que era un poble petit. Doncs em varen donar 100 pessetes pels gastos i cap a Ceret. Això era per en Macià, per l'organització que feia a Prats de Molló. Allí hi havia tots els que estaven refugiats de la CNT d'aquí, tots estaven a disposició d'ell''.

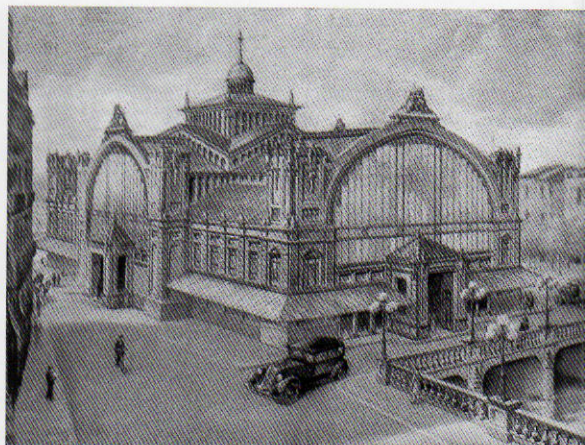
Perpinyà també havia acollit un nombre considerable de refugiats polítics. Però l'autèntic focus contra la Dictadura és a París, on gent com Blasco Ibáñez i Unamuno personifiquen l'oposició repu-

blicana al règim. Francesc Macià té contactes amb la CNT, amb el Partit Nacionalista Basc (PNB) i amb els comunistes. Però no hi ha manera de concretar cap acció conspirativa conjunta contra la Dictadura. Davant d'això Macià acabà dissenyant el seu propi projecte. Ell pensava que amb una acció simbòlica a Catalunya la resta de les àrees de l'Estat el secundarien. El pla era el següent: es tractava de sortir de Prats de Molló i de Sant Llorenç de Cerdà amb l'objectiu d'arribar fins a Olot i apropiarse del dipòsit d'armes. Aquesta acció armada havia de coincidir amb una vaga general sota la responsabilitat de dirigents cenetistes. Entre els que formaven part d'aquell grup reclutat per Macià hi havia, també, italians antifeixistes. A darrera hora el complot fou descobert i Macià, juntament amb d'altres conspiradors, fou detingut a Prats de Molló. D'allà fou traslladat fins a Perpinyà i tot seguit passaria a La Santé de París. Seria jutjat i finalment expulsat del país. La seva nova residència a l'exili quedaria establerta a Brussel·les.

Els projectes urbanístics

Girona havia emprès un camí de profundes transformacions en el terreny econòmic des de començament de segle. Això significava que, d'acord amb el creixement del comerç i de la indústria, calia que la ciutat es dotés d'aquelles infraestructures i serveis necessaris que havien de contribuir amb el màxim de garanties possibles al desenvolupament que les noves relacions econòmiques exigien cada vegada amb més determinació.

Un dels exemples més visibles d'aquest procés es pot apreciar en l'evolució que va seguir la implantació a la ciutat de l'enllumenat elèctric. Des de 1906 fins a 1918 *Empresas Eléctricas* fou la concessionària de l'enllumenat públic a Girona. Durant aquests anys s'ampliaren i es modernitzaren les instal·lacions, però no n'hi havia prou, de manera que sovint es produïen deficiències en el subministrament d'energia elèctrica. Com explica Ramon Alberch, *"la manca d'aigua a la sèquia Monar i a la central del Molí durant el dia i en hores de funcionament de l'enllumenat provocaven queixes molt freqüents i, a cops, acusacions directes a empreses com La Gerundense i la fàbrica de ciment Josep M. Pérez Xifra. La causa era que aquestes empreses absorbien de manera freqüent una quantitat considerable d'aigua, motiu pel qual el tou d'aigua a Pedret no era suficient per donar llum*

El del mercat fou un dels grans projectes urbanístics de la ciutat que mai no es podria acabar de realitzar. La negativa del Ministeri de Governació va considerar inviable el projecte i va aturar les obres quan ja havien començat.

als arcs voltaics". Aquests fets acabarien evidenciant la necessitat de construir una nova central al carrer Migdia. Paral·lelament s'instal·laren nous llums de filament metàl·lic amb protectors de vidre o de ferro. L'any 1918 l'Ajuntament passà a fer-se càrrec de la gestió de l'enllumenat elèctric i, per tant, es va municipalitzar el servei. Cinc anys més tard, el 1923, es realitzaria un acte al Teatre Municipal en el qual la *Cooperativa de Fluído Eléctric* presentava el pla que havia elaborat i que, patrocinat per les Cambra de Comerç i de la Propietat, pretenia donar resposta a la contínua ampliació del subministrament elèctric que exigia el creixement industrial. En els anys successius la dotació d'infraestructures no pararia de créixer: es modernitzaria la maquinària de la central del Molí; s'instal·larien fanals de formigó a l'avinguda Jaume I i columnes de ferro fos per als nous fanals de la Rambla; l'any 1930 finalitzarien les obres d'una altra central elèctrica, la de Pedret i s'inaugura-

ria una estació transformadora i distribuïdora a la carretera de Barcelona, a l'altura de la cruïlla amb la carretera de Santa Coloma de Farners. De totes maneres havien quedat coses per fer. Una d'elles era una instal·lació subterrània de cables que finalment s'acabà desestimant.

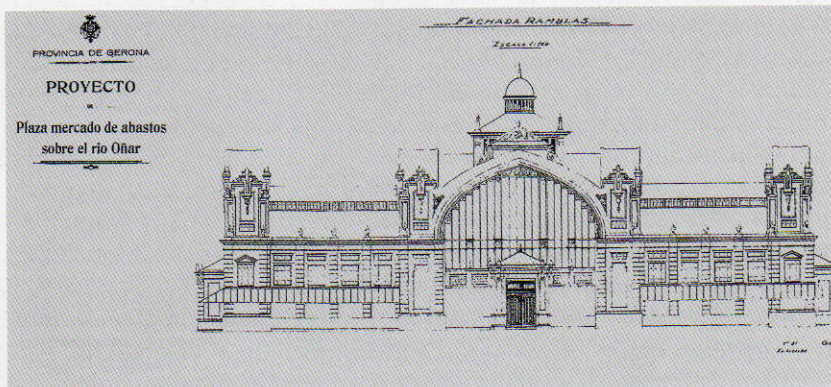
Entre les obres més significatives que es varen realitzar a la ciutat durant els anys vint, gràcies als emprèstits i crèdits facilitats des del Banc de Crèdit Local, cal esmentar la construcció de diferents edificis, la continuació de la porxada de la plaça de la Independència, la reforma i ampliació de l'escorxador, la urbanització i sanejament del riu Onyar, i la urbanització de diversos emplaçaments com la plaça Marquès de Camps i Pedret. Així mateix, es varen dedicar esforços per millorar el clauvegueram, l'empedrat i les voreres dels carrers.

Però la veritat és que se'n podrien haver fet més. Un dels projectes que es va quedar al calaix per les complexitats que comportava fou el del *tranvía eléctrico y vapor de Salt a Gerona y Sarriá*. Fou presentat a l'Ajuntament a començament de maig de 1925 per la *Compañía de Ferrocarriles Económicos Españoles S. A.* i pretenia donar resposta al tràfec creixent que generaven els intercanvis comercials a la ciutat. Amb un pressu-

post d'unes 700.000 pessetes es va plantejar un recorregut que no estava exempt de complexitats. El tramvia sortia de Salt i entrava a Girona per la carretera de Santa Eugènia, enfilava pel carrer Nou i travessava el barri vell de la ciutat passant per la plaça del Vi, Ciutadans, Cort Reial, Ballesteries, plaça Sant Pere i d'allà cap a Pedret, on connectava amb la línia del ferrocarril. No cal dir que el projecte no va ser ben vist per bona part dels ciutadans que vivien en uns carrers acostumats al pas dels carros, les tartanes i dels propis vianants.

Tot i que ja se n'havia parlat amb anterioritat, l'any 1929 es va concretar el projecte del mercat que la dinàmica de la ciutat ja feia temps que exigia. La idea era molt ambiciosa. Es pretenia cobrir el llit del riu Onyar a l'altura del pont de Pedra i construir-hi un edifici que seria destinat a mercat. L'arquitecte encarregat del disseny fou Joaquim Maggioni, que va concebre un edifici de creu grega amb quatre façanes, una cúpula central i d'un to clarament classicista. Els materials que s'havien d'emprar eren: formigó, ferro, rajol i vidre. En realitat es varen començar les obres, però la negativa del Ministeri de Governació a la idea de cobrir el riu va obligar a paraitzar-les. La ciutat s'hauria d'esperar encara uns quants anys per poder cobrir el riu.

Els plànols dissenyats per l'arquitecte Joaquim Maggioni preveïen la construcció d'un edifici classicista. A la imatge, es pot veure la façana del mercat de cara a la Rambla.

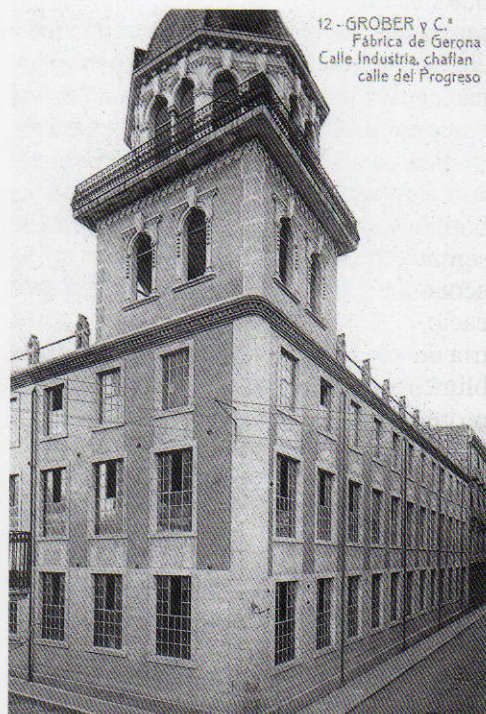
La indústria i el comerç

Amb la dinàmica econòmica engegada per la Dictadura de Primo de Rivera, que va destacar per les inversions en les obres públiques, es va contribuir a impulsar un creixement significatiu de la indústria. A Girona, els orígens d'aquesta cal situar-los un temps abans i localitzar-los en un barri molt concret de la ciutat amb els rerefons de la desamortització i la progressiva determinació de les autoritats que acabaria comportant l'enderrocament de la muralla. Com afirma David Iglésias, "el barri del Mercadal fou l'indret on es concentraren majoritàriament, a mitjan segle XIX, les noves fàbriques, que contribuïren notablement a la transformació de la societat gironina. Fins aleshores, l'Hospici havia estat l'únic centre de producció fabril (centrat en el tèxtil). Els espais lliures donaren lloc a l'establiment de noves indústries, com la de turbines de la família Planas, la de gas de Bosch i Barrau, o la de paper continu La Gerundense".

Fou en aquest mateix barri, al Mercadal, on s'instal·là la Grober y Cía., la fàbrica tèxtil més important de la ciutat. Cal buscar-ne l'origen l'any 1892, moment en què la societat fou constituïda davant de notari. Els promotors foren l'italià Cristòfol Grober, el fabricant de Lió Etienne Marie Irénée Brun Barredon i els comerciants Narcís Barrera i Ramon Rodríguez, ambdós de Barcelona. Fou la

primera empresa de tot l'Estat que fabricà trenyelles (cintes estretes). El capital inicial era de 450.000 pessetes, que es repartien de la manera següent: C. Grober 150.000, Irénée et Cie. 150.000, N. Barrera 75.000 i R. Rodríguez 75.000. La família Grober dominaria l'empresa pràcticament fins al 1919. L'any 1921 comptava amb una plantilla d'unes 937 persones. Els homes eren minoria, uns 210. La mà d'obra de les dones era la majoritària: sumaven un total de 727. Entre les feines més habituals que feien les dones hi havia la confecció, la fabricació de botons, telar cintes i telar trenes. Els homes es dedicaven més a feines com l'expedició, enllus-

A partir de l'any 1892 la Grober va presidir el barri del Mercadal, un dels barris centrals de la ciutat. Va ser la fàbrica tèxtil més important de Girona. Homes, dones i nens hi havien treballat en difícils condicions de treball durant dècades.

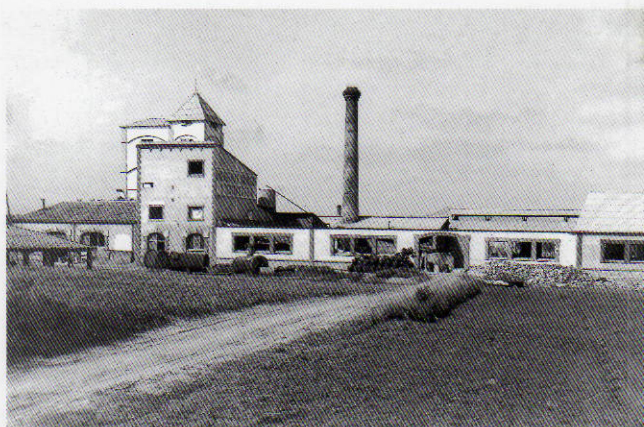

trar fil, el tintat i acabat, i els oficis de manyà, carreter i fuster. Val a dir que era habitual que hi hagués menors d'edat entre els treballadors. La fàbrica també seria coneguda per les dures condicions de treball i pels abusos infligits als operaris i a les operàries.

Altres fàbriques donaren dinamisme econòmic a la ciutat. Entre aquestes cal destacar les de paper: *La Gerundense* al carrer Sèquia i *La Aurora* a Pedret. A l'altre extrem de la ciutat, a Palau, s'instal·laria la fàbrica *Industrias Químicas y Tartáricas, S. A.*, coneguda popularment com "els químics", que seria fundada l'any 1918 pel doctor Vila i adquirida per Josep Ensesa l'any 1926. La destil·leria Regàs, que fabricava anisats i estomacals, era prou coneguda entre la població gironina; procedent del Pont Major, l'any 1936 es traslladaria a Santa Eugènia. I finalment cal fer referència a l'empresa Dalmau Carles Pla, S. A., que s'especialitzà, sobretot, en llibres d'ensenyament primari; l'any 1929 va obtenir el Diploma d'Honor de l'Exposició Internacional de Barcelona pel conjunt de les seves edicions.

Però la ciutat de Girona destacava sobretot per la seva vida comercial. Les botigues i els comerços han estat, des de sempre, un dels trets distintius de la vida econòmica gironina. Segons una publicació de la Cambra de Comerç i Indústria de Girona de l'any 1980, el tres establiments més antics de la ciutat són, per ordre d'antiguitat: el de la família Servitja, instal·lada a Girona des de 1839 i dedicada al comerç tèxtil; la botiga i estudi de fotografia Unal, a partir de la segona meitat del segle XIX; i la botiga dels Corominas, centrada a la venda al major de productes alimentaris i que havia estat fundada cap a 1860.

D'establiments a la ciutat, n'hi havia molts més. Entre d'altres es pot recordar,

*La fàbrica dels químics de Palau va ser fundada l'any 1918 pel doctor Vila i va acabar esdevenint una de les empreses més significatives de la ciutat. El seu nom autèntic era el de *Industrias Químicas y Tartáricas, S. A.* La seva xemeneia s'ha acabat convertint en un dels símbols de Girona.*

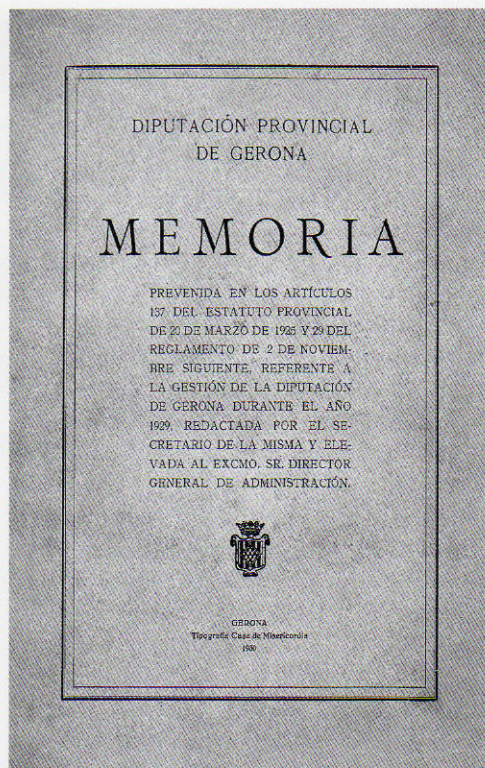
per exemple, els Magatzems Llens del carrer Nou (1880), la Casa Oriol Carbó de camiseria i confeccions dels Quatre Cantons (1884), la casa Llapart, establiment de matalasseria del carrer de Ciutadans (1884), la Ferreteria Puig (1886), i la Casa Pijaume, on es venien esclòps i espadenyes (1895), ambdós a la Rambla de la Llibertat.

També fou ben coneguda la companyia mercantil *Adroher Hermanos, S. A.*, de 1911, que es dedicava a la importació i la venda de material elèctric. Segons documentació de la companyia, aquesta era concessionària de l'empresa Chevrolet a la ciutat de Girona. L'any 1927, "un turisme costava 6.570 pessetes, un cupè 8.100, un sedan 8.750 i una camioneta 6.390". Segons Narcís-Jordí Aragó, el dia de Reis de 1925 "els germans Adroher van fer a casa seva una demostració de radiotelefonía sense fils amb aparells de la seva exclusiva construcció". Fou un esdeveniment que despertaria l'admiració de tots els assistents.

La Diputació Provincial de Girona

Al final de la dècada dels anys vint l'activitat que duia a terme la Diputació de Girona es desplegava en camps ben diversos. Entre aquests cal destacar els diferents àmbits que caracteritzen la gestió pública: operava en relació a la conjuntura econòmica de l'època, principalment l'agricultura, la ramaderia i la indústria; a les vies de comunicació; a la cultura; a la beneficiència i a la higiene. Així mateix contribuïa també a l'execució del que llavors es coneixia com el *Servicio de Administración y Cobranza del Impuesto de Cédulas personales y de Recaudación de las Contribuciones e Impuestos del Estado*.

L'any 1929 un dels projectes que varen impulsar la presidència i la comissió permanent de la institució fou el de la construcció d'una nova seu, que varen batejar amb el nom de palau de la Diputació. En sessió del 14 de maig, la "*Comisión provincial acordó instruir el oportuno expediente para solicitar de la Superioridad la autorización necesaria para edificar el Palacio de la Diputación en terrenos libres del Hospicio provincial*". Durant l'estiu la iniciativa va prendre força. El 23 de juny es varen aprovar les bases per al concurs de pro-

Portada de la Memòria Anual de la Diputació Provincial de Girona corresponent a l'any 1929. Bona part de les activitats que es varen realitzar aquell any feien referència a diverses obres dedicades al millorament de les infraestructures.

jectes i a final d'agost ja s'encarregava a l'arquitecte provincial la realització d'un avantprojecte i d'un projecte definitiu. L'arquitecte Ricard Giralt seria designat per col·laborar en la confecció del projecte.

Aquell mateix any la Diputació va centrar molts dels seus esforços a la recuperació del patrimoni cultural de la ciutat. Així, "*después de fructíferas gestiones, en el mes de Febrero de 1929, el Excmo. Señor Presidente de la Diputación y la Muy Revda. Madre Abadesa y*

Comunidad del Monasterio de Religiosas Capuchinas llegaron a un acuerdo y, aprobado que fué por la Comisión, en 26 del indicado mes, el oportuno proyecto de convenio, redactado por el suscrito Secretario, firmaron un documento privado en el que se concretaba todo lo relativo a la clausura religiosa, restauración y habilitación para la visita pública de los 'Baños Árabes'".

Finalment s'havien pogut resoldre satisfactòriament els informes dels arquitectes Gerònim Martorell i Rafael Masó, que ja feia temps en reclamaven l'exclaustració, la restauració i l'obertura. L'inici immediat de les obres de conservació i restauració i el seguiment escrupolós que se'n va fer varen permetre que la ciutadania pogués visitar el conjunt arquitectònic durant les festes de Sant Narcís. Dos mesos més tard *"la Corporación dispuso que se procediera a la preparación de los antecedentes necesarios para la instrucción del oportuno expediente para obtener del Estado la catalogación y declaración del Monumento Nacional de dichos 'Baños Árabes'".*

Pel que fa a les vies de comunicació, en el transcurs de 1929 es varen dictar múltiples acords d'entre els quals es pot fer referència al del 18 de març, quan es va adjudicar *"a D. Juan B. Masoliver la subasta de las obras de acopios de piedra machacada en el camino vecinal de la Crehueta a la Ermita de Nuestra Señora de los Ángeles por la cantidad de 26.459 pesetas"*. També es varen concedir subvencions per habilitar els camins que conduïen al santuari de la Mare de Déu del Mont, per a les obres de construcció del camí de Romanyà de la Selva a la carretera de Girona a Sant Feliu de Guíxols, i per a les obres de construcció del camí veïnal de Quart a la carretera de

Riudellots de la Selva a la Bisbal amb ramal a Sant Mateu de Montnegre, entre moltes d'altres.

En funció del reglament general de funcionaris i subalterns provincials del 2 de novembre de 1925, el compliment dels serveis que corresponien a la Diputació quedaven estructurats *"en las tres dependencias de Secretaría, Intervención y Depositaria"*. La Secretaria era considerada l'òrgan de comunicació de cadascuna d'elles amb el cos provincial, amb el seu president i amb les comissions i ponències corresponents. De la Secretaria depenien tot un seguit de seccions: la Central, que s'ocupava del funcionament de la corporació i també gestionava la direcció dels serveis culturals, l'arxiu i la biblioteca; la de Foment, que tenia al seu càrrec la gestió de serveis com les carreteres provincials, aigües, mines, vies fèrries o colònies agrícoles; la d'Obres i Vies, dirigida per un enginyer i que s'encarregava de la redacció dels projectes; i finalment la de Beneficència i Sanitat. La dependència d'Intervenció comprenia l'oficina d'Intervenció i la secció d'Hisenda. La tercera de les dependències era la Caixa provincial: s'hi custodiaven fons, valors i documents; es recaptaven i cobraven exaccions, impostos, arbitris, drets i taxes; s'hi efectuava el pagament de les contribucions, i s'hi administraven els béns de la corporació, entre d'altres operacions.

Presidida per Frederic Bassols, i amb la vicepresidència a càrrec d'Enric Saüch, la Diputació de Girona comptava amb tres pressupostos l'any 1929: l'ordinari, que sumava unes 3.220.229,21 pesetes; l'extraordinari b (pla de camins veïnals), que en sumava 700.000; i l'extraordinari c (obres diverses), que tenia 5.000.000 pressupostats.

Fires i festes de Sant Narcís

El cartell que anunciava les Fires de Girona, al començament de la dècada dels anys vint, era la viva expressió i el resultat de l'antiga tradició d'intercanvis comercials que històricament havien caracteritzat la ciutat i de les iniciatives lúdiques i culturals generades al llarg dels dos primers decennis del segle XX. Lentament s'hi havien anat incorporant tot un seguit d'activitats diverses que anaven adquirint una importància i un protagonisme notables. A cavall dels mesos d'octubre i de novembre s'hi anunciaven solemnes funcions religioses, una funció cívica i religiosa, fires de bestiar, festes dels Jocs Florals, sardanes en els passeigs públics, focs artificials, una festa "folk-lòrica", diversos concerts públics i vàries funcions al Teatre Principal. A més, com cada any, la presència d'algun orfeó i de les orquestres estava més que assegurada.

Aquesta programació festiva amb caràcter anual tenia els seus orígens formals al segle XIX. L'any 1817 l'Ajuntament de la ciutat va decidir que el dia 5 de novembre de cada any se celebraria una funció cívica i religiosa amb la voluntat fer perviure la memòria de tots aquells que havien defensat la ciutat de Girona durant els setges de 1808 i de 1809. Hi ha constància que l'any 1867 l'acte religiós va tenir lloc a l'església de Sant Feliu. Hi

varen assistir les autoritats civils, militars i religioses pertinents. Després de l'ofici religiós es varen fer les visites de rigor a Sant Narcís i a Álvarez de Castro. La cloenda definitiva va consistir en el repartiment de pa als pobres. Però encara haurien de passar uns anys perquè les Fires fossin reconegudes com a tals. L'any 1887 va ser el primer en què es varen anunciar com a Fires i festes de la ciutat. Com afirmen Alberch, Freixas i Miró, *"els primers canvis oficials a les Fires d'aleshores tenien com a objectiu principalíssim fer més entretinguda l'estada dels forasters i recollir el benefici que produïa en el comerç la permanència a la nostra ciutat de pagesos i comerciants benestants de la rodalia"*.

I la veritat és que els responsables municipals ho varen aconseguir. L'acceptació va ser cada vegada més gran i la tendència a créixer es va manifestar any rere any. Llavors va caldre buscar emplaçaments nous per a les Fires. El mercat que sempre s'havia celebrat a la plaça de les Cols, (ara la Rambla de la Llibertat) seria traslladat a partir del 1900 a la plaça de la Independència. Comerciants, firaires i atraccions eren desplaçats a un espai més gran i més adequat a les necessitats del moment. Però amb l'arribada dels anys vint la plaça aniria quedant petita i progressivament l'activitat es va estendre per l'avinguda de Ramon Folch, per la Gran Via de Jaume I i pel passeig de Canalejas.

El paper que tenien les diferents entitats de la ciutat durant les Fires era considerable. Una d'aquestes, el *Casino*, organitzava tot un seguit de balls que solien ser presidits pels sectors socials més benestants. Tant el casal obrer *La Amistad* com el *Centro Moral*, que tenia una concurrència carlina i conservadora, programaven obres de teatre que eren segui-

Un dels espais de la ciutat que tradicionalment ha generat activitat durant les Fires ha estat el de la plaça de la Independència, també coneguda com plaça de Sant Agustí. Els productes que s'hi venien eren diversos i feien les delícies de petits i grans.

des amb gran expectació. Al *Círculo de Unión Española* l'any 1923 hi havia anunciada l'actuació del violinista Xavier Cugat. Però els actes previstos eren tants que la ciutat vivia en una ebullició constant aquells nou dies dedicats a la diversió i l'entreteniment. Un dels epicentres de les Fires era el Teatre Principal. Allà es feien balls de gala, comèdies i uns dels espectacles més esperats, les funcions d'òpera i les actuacions dels orfeons i de les orquestres catalanes. Els anys 1922 i 1923 la presència de l'orquestra del mestre Pau Casals a Girona va ser objecte d'un gran reconeixement. I finalment els focs artificials, que tenien la funció de donar per acabada la xerimola de tants dies. Tot i que varen tenir diferents emplaçaments, els més habituals varen ser el del Camp de Mart de la Devesa i prop del riu Onyar, a l'arenys del riu.

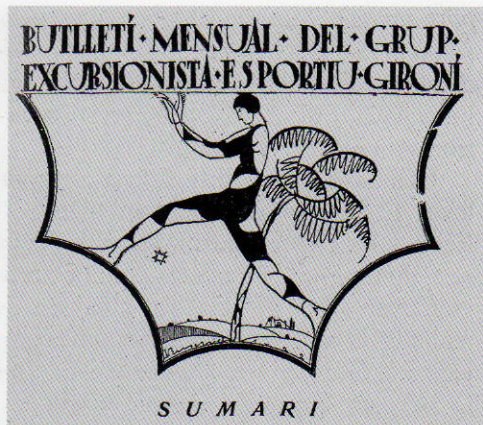
L'Ajuntament de la ciutat estava decidit a fer rutllar les Fires de totes totes, però no era qüestió de perdre el

nord. L'activitat comercial sempre hi va ser present. Una de les iniciatives amb més empena va ser el Gran Concurs de Bestiar, que es celebrava cada any i que comprenia des de cavalls sementals i eugues de ventre fins a bous, vedells, ovelles, porcs i truges. No va ser fins l'any 1932 que naixeria la Fira comercial i agrícola per iniciativa de persones com Josep Colomer, Francesc Gallostra, Lluís Bota i Hermenegild Vilardell. Entre les institucions més destacades que formaven part del seu patronat hi havia l'Ajuntament, la Cambra de Comerç, la Cambra Agrícola, l'Associació de Premsa i el Col·legi d'Agents Comercials. Però la veritat és que la seva vida va ser molt curta. Només se'n varen poder fer tres edicions, fins el 1934. En la tercera edició havia arribat a tenir una cinquantena d'estands. Els temps que venien no eren propicis per a celebracions. Durant els anys de la guerra les Fires varen emmudir.

El Grup Excursionista i Esportiu Gironí

Amb unes línies corbes en forma d'U força atrevides per a l'època, Josep M. Busquets, artista, decorador i associat al Grup, va dissenyar un dels emblemes d'aquells primers anys del GEiEG. A l'interior, hi va dibuixar una figura de perfil bellament estilitzada i en posició de caminar. Altres elements completaven aquella composició: un arbre, un paisatge de muntanya i un estel. Era l'any 1922 i apareixia per primera vegada a la portada del butlletí de l'entitat.

L'origen del Grup es remunta a l'any 1919, quan a Girona es fundà l'*Agrupación Excursionista*. La tradició del Centre Excursionista de Catalunya de 1890 havia fet escola a la ciutat. Amants de la muntanya i del paisatge com Quim Coll i Agustí Gallostra entre molts d'altres havien aconseguit institucionalitzar la pràctica de l'excursionisme a través de la creació d'una entitat molt modesta. Però ben aviat aquesta despertaria l'interès de gent més jove, fet que provocaria el primer canvi de nom. La generació de Narcís Prat, Josep Torrellas, Marian Taberner i Josep Planes li donaria un impuls definitiu. Amb la complicitat d'Agustí Gallostra aconseguirien que l'entitat fos coneguda amb el nom de Grup Excursionista Gironí.

La imatge del GEiEG va ser tot un símbol de les intencions de l'entitat. Una figura humana en plena forma estimulava les ganes per dedicar-se a activitats com l'excursionisme o a alguna de les diverses modalitats esportives que es varen promoure des del Grup.

Sota el paraigua del Grup varen començar a florir tot un seguit d'iniciatives i d'activitats que menarien a la seva redefinició en la dècada dels anys vint. Es reconvertiria el concepte d'excursió per associar-la al coneixement de continguts geogràfics, històrics i culturals, es farien sortides en bicicleta i partits de futbol, d'altres començarien entrenaments de cultura física i atletisme a la Devesa, i també es constituïrien les seccions artística i de propaganda. Aquest creixement imparable va conduir tots els socis a la realització d'una reunió general extraordinària a la sala del teatre de *La Amistad* (agrupació obrera de l'època), al carrer de la Força número 29, que era on el Grup tenia el local social. Allà es va assumir la creació de noves seccions autònomes amb la voluntat de convertir el Grup en una entitat poliesportiva amateur. Segons va escriure Josep Planes, amb aquella regulació es pretenia "donar vida a una associació de base popular; oberta a tothom que practiqui la cultura física i l'es-

port amateur, i que sigui amic de la cultura de la nostra terra més enllà dels partidismes, classismes i dogmatismes". Era l'any 1922 i havia nascut el Grup Excursionista i Esportiu Gironí.

Dos anys més tard hi hauria canvi de local. El nou emplaçament era a la Cort Reial, a les Voltes d'en Rosés, on hi havia el *Café de la Habana*. Des d'allà es programaven les activitats que s'havien de realitzar. Una de les que va donar més projecció al Grup en aquells moments va ser la primera Exposició d'Arts Plàstiques, que va tenir lloc durant les fires de Sant Narcís de 1924. Francesc Gallostra va ser-ne l'ànima organitzadora. Finalment s'hi presentaren més de 150 obres d'un total de 38 artistes, entre les quals hi havia repujats de Pere Vallmajor, una col·lecció de nines d'Assumpció Cid, les arquetes d'Adolf Fargnoli, les fotografies populars de Vicens Fargnoli, les escultures de Carrera, Comes i Oliver, i naturalment, un estol de pintures del mateix Gallostra i d'un jove nissim Salvador Dalí, entre d'altres. L'any següent, a la segona edició, es comptava amb una secció històrica amb obres de gent com Fidel Aguilar, Xavier Montsalvatge, Isidre Nonell i Vayreda.

La junta de l'entitat es renovava cada any, però alguns membres varen conservar el càrrec durant diversos anys. Potser el més significatiu va ser Camil Roqueta, que en fou el president entre 1924 i 1929. D'altres hi serien d'una manera més discreta. Entre aquests, Miquel Santaló, que en seria el vicepresident els anys 1924 i 1925. Aquesta època, el secretari fou Joan Cerezo i el bibliotecari Marian Taberner.

L'any 1926, gràcies a la bona predisposició de Carles Rahola, el Grup estrenava un nou local a la seu de l'Ateneu de Girona. Es tractava d'una cambra rellogada al número 6 del carrer de les Sabateries

Velles. Com afirma Josep Planes, "la nostra estada a l'Ateneu de Girona fins el desembre de 1933 significa SET anys difícils de proves esperançades de laboratori, de tempteigs silenciosos". Sens dubte dos esdeveniments cabdals l'any 1930 varen marcar aquest període. La celebració del primer Aplec Excursionista a Rocacorba va generar una gran participació popular. Hi varen assistir més de 1.500 excursionistes: gent d'Olot, de Figueres, de Banyoles, de Girona i fins i tot alguns de Barcelona. El segon, la campanya brillant de la secció d'atletisme al festival de fires, que s'havia imposat per sis punts al conjunt atlètic del F. C. Barcelona. Segons Planes, en aquells moments la secció comptava "amb unes quantes figures destacades: Colomer i Caselles, campions d'Espanya i de Catalunya; Ballesteros, seleccionat per la federació nacional; Esteba ha guanyat la cursa del Correo Catalán a Barcelona..., els primers atletes internacionals de Girona són del Grup EiEG".

La identificació del Grup amb la ciutat es fa més que evident amb aquesta imatge. Els símbols més visibles de Girona i les muntanyes que l'envolten denoten un doble interès: el de l'aproximació a la natura i el de la predisposició a ampliar coneixements.

La premsa

En els primers decennis del segle XX la premsa de Girona va tenir fonamentalment dos periòdics que tindrien una enorme importància en la vida ciutadana. Tanmateix, n'hi havia un tercer en discòrdia.

El Norte, de tendència carlina, s'intitulava *Diario católico de avisos y noticias*. Tot i això, sembla que no arribava a la totalitat dels sectors del clergat ni dels grups catòlics que hi havia a la ciutat. De totes maneres, la seva posició respecte a la Dictadura no donava peu a falses interpretacions. Des d'aquest diari la Dictadura era justificada sense complexos. Per exemple, en una de les seves edicions del mes de desembre de 1924, es podia llegir un article firmat per J. M. Thió on es reflexionava sobre la situació que vivia el país:

"Pero, ¿quiénes tienen la culpa de que se hayan tenido que tomar medidas? Ciertamente no son los dignísimos generales que, con peligro de su vida, han demostrado su amor a Cataluña, logrando la libertad de trabajo..."

Però aquest exemple no és representatiu de la vida periodística gironina. Una lectura atenta de Josep Pla ens ajuda a conèixer aquesta representativitat. Per a Pla, a Girona *"hi havia dos grups que actuaven d'una manera molt renouera i fins a cert punt molt emfàtica. Per fer-ho curt, diré que hi havia un grup que anomenarem d'esquerres i un grup que sense ser radicalment conservador era molt obert, dintre una composició tradicional.*

La política social anglesa

La política social anglesa és un tema que ha estat discutint-se amb gran intensitat en els últims dies. Els anglesesos han estat discutint sobre la necessitat de reformar la llei de treball, i sobre la necessitat de millorar les condicions de treball dels obrers. Aquesta discussió ha estat molt interessant, i ha demostrat que els anglesesos són molt conscients de les seves responsabilitats socials.

El Gobierno en crisis

El Govern espanyol està vivint una crisi política molt greu. Els diferents partits polítics estan discutint sobre la necessitat de reformar el Govern, i sobre la necessitat de millorar les condicions de treball dels obrers. Aquesta discussió ha estat molt interessant, i ha demostrat que els espanyols són molt conscients de les seves responsabilitats socials.

Notas

Notas sobre la situació política i social de Girona. Es parla de les últimes notícies que han arribat de la ciutat, i de les esperances que hi ha per al futur. També es parla de les activitats culturals que s'estan desenvolupant a la ciutat.

El Norte

El Norte és un diari catòlic que s'intitulava *Diario católico de avisos y noticias*. És un diari que ha estat publicant-se a Girona durant molts anys, i que ha estat molt important per a la ciutat. Aquest diari ha estat sempre molt obert, i ha demostrat que els catòlics són molt conscients de les seves responsabilitats socials.

Notaria Sagar

Notaria Sagar, situada a la Plaça de Catalunya, ofereix els seus serveis notariaus amb la més alta qualitat i professionalitat. Els seus clients podran gaudir de la rapidesa i precisió dels seus treballs, i de la confiança que els seus col·legues i clients li han demostrat.

Portada del *Diario de Gerona: de avisos y noticias del dia 30 de gener de l'any 1930*. El relat de la notícia que la Dictadura de Primo de Rivera estava arribant a la seva fi va ser extraordinàriament escrupolós i detallista.

En realitat, tothom que tenia una concepció no totalment materialitzada tendia a un d'aquests dos grups". De totes maneres, el fet és que, "des del punt de vista polític es produí, entre aquests dos grups, molta animadversió, accentuada pel provincianisme. Ara: des del punt de vista literari, artístic i musical, els seus components passaven d'una banda a l'altra com si res". Tots dos grups compartien una altra característica: ni els uns ni els altres tenien gaires diners.

A l'entorn d'aquests dos grups naixeren dos periòdics d'un cert prestigi. La família Masó era la propietària del *Diario de Gerona*, una publicació representativa dels sectors catalanistes de la Lliga

Regionalista. L'altre diari era *El Autonomista*, que s'identificava amb el republicanisme. Darius Rahola, el seu propietari, acabaria esdevenint una autèntica institució. Darius Rahola passava moltes hores al cafè Norat, i com comenta Pla, "es dedicava a fer favors. Per la seva taula del cafè Norat, hi passava tothom que tenia alguna cosa per arreglar: des de secretaris d'Ajuntament i pares de família descontents, fins al últims contraforts de la societat".

El dia 29 de gener de 1930 els dos diaris oferirien una visió força diferent dels esdeveniments que s'havien produït el dia abans. Sota el títol *El Gobierno en crisis*, el *Diario de Gerona* publicava les notes "del Gobierno dimisionario y de su Presidente". Una d'aquestes deia el següent: "El consejo de ministros ha conocido las razones personales y de salud que su presidente ha expuesto como motivos irrevocables para presentar su dimisión. El Gobierno comprendió que dicha dimisión encerraba la de los ministros, y éstos han rogado que presente a S.M. la de todos ellos". Més endavant, el diari recollia les impressions del comte de Romanones. Aquest manifestava que "el Rey ha salvado al ejército y como sin ejército no se puede gobernar, hemos de alegrarnos todos como españoles y como monárquicos de que el Rey haya sabido recoger los latidos de la opinión".

Miguel Primo de Rivera es veia obligat a deixar el càrrec en un context de crisi econòmica mundial que va comprometre la seva gestió al capdavant de la Dictadura.

El tractament de la notícia que en va fer *El Autonomista* va ser sensiblement diferent. Amb el títol *El Fin de una Dictadura*, el diari republicà començava dient que "ayer a las cinco de la tarde, se nos dijo desde Barcelona que se rumoreaba que el general Primo de Rivera pre-

sentaría la dimisión de Jefe de Gobierno. No publicamos la noticia porque creímos ser molestados por la censura, y porque, (...) no dábamos crédito al rumor". Però a les deu de la nit la ràdio confirmava la notícia, de manera que "corrió rápidamente por la ciudad, divulgándola muchas personas con la alegría consiguiente, dadas sus convicciones liberales, poniendo no obstante en duda, por temor, diciendo que no se podían 'echar a vuelo las campanas' hasta que fuera ratificada la importante noticia y otros, naturalmente los menos, lo desmentían porque sus sentimientos y sus convicciones se avenían en la forma, método y sistema con que se gobernaba desde hace cerca de siete años, a espaldas del pueblo".

El fin de una Dictadura va ser el títol escollit pels editors de *El Autonomista* a l'hora de referir-se a la notícia que sectors socials significatius de la ciutat esperaven des de feia temps.

Les eleccions municipals de 1931

La convocatòria d'unes eleccions municipals havia estat el recurs final a què podia recórrer el govern Aznar per sortir de la profunda crisi en què es trobaven les institucions de l'Estat. Considerant el desgast de la gestió política del general Berenguer, que s'havia caracteritzat pel menyspreu de les llibertats constitucionals, i envoltat d'un gabinet de polítics monàrquics, l'almirall Aznar va haver de fer concessions. Les eleccions varen quedar fixades per al dia 12 d'abril de 1931.

A Girona només dues formacions polítiques d'orientació catalanista tenien possibilitats reals en aquella contesa electoral. La Lliga Regionalista, que comptava amb uns 200 socis, era un dels partits amb màximes aspiracions. La seva llarga experiència en la vida política catalana l'avalava com una opció conservadora perfectament vàlida. L'altre autèntic protagonista era una partit de nova creació. S'havia fundat feia tan sols un mes. Sota el lideratge de Francesc Macià, les diferents branques del nacionalisme radical, del federalisme, del republicanisme, i de sectors compromesos amb les reivindicacions obreres, havien donat peu a la creació d'Esquerra

ELECCIONS MUNICIPALS CANDIDATURA REPUBLICANA

DISTRICTE PRIMER

Joaquim Tordera Girbau, Industrial
Llorenç Busquets Ventura, Dependens
Pere Cerezo Hernàez, Petit mercantil
Ramón Varderi Solà, Comerciant
Joaquim Colomer Clarà, Industrial
Miquel Santaló Parvorell, Professor

DISTRICTE SEGON

Josep Vidal Maynegre, Industrial
Armengol Vilardell Blanch, Agent comercial
Pompeu Pascual Carbó, Metge

DISTRICTE TERCER

Miquel de Palol Felip, Publicista
Josep M.ª Dalmau Casademont, Editor
Francesc Ribas Creuhet, Comerciant

DISTRICTE QUART

Darius Rahola Llorens, Periodista
Josep Escatllar Bonet, Propietari
Marian Julià Nualart, Industrial

La candidatura republicana gironina a les eleccions municipals sortiria clarament victoriosa de la contesa electoral. Insignes figures com Miquel Santaló, Pompeu Pascual, Miquel de Palol o Darius Rahola en formaven part.

Republicana de Catalunya. Un conglomerat extraordinàriament heterogeni de tendències compromeses amb el canvi social. A Girona, el Partit Republicà Federal Nacionalista va acabar diluïnt-se en el si d'ERC. Els sectors republicans comptaven amb uns 700 socis.

Aquelles eleccions van ser celebrades encara sota l'acord de la llei de 1907, segons la qual que només podien votar els homes a partir dels 25 anys, i a més, en cas de manca de representants electes els candidats podien ser elegits automàticament sense necessitat del procés electoral.

Segons la premsa de l'època les votacions es varen caracteritzar per una normalitat absoluta. Les meses electorals dels quatre districtes de la ciutat varen obrir les seves portes puntualment, a les vuit del matí. Tot el dia es va viure amb una gran expectació. Nombrosos grups d'electors

s'agrupaven a carrers i places esperant amb diligència el resultat d'aquella consulta. A l'hora de l'escrutini, els diferents col·legis electorals varen acaparar l'interès dels ciutadans. La victòria dels republicans es va confirmar aquella mateixa nit. Al Centre Republicà va ser una vetllada de felicitacions i d'alegries que s'anaven confirmant de manera progressiva. El degoteig d'informacions que els emissaris del partit i els telegrams donaven a conèixer certificaven que en moltes poblacions de la província el recolzament popular que havien obtingut les llistes republicanes era incontestable. La consulta prenia un caràcter de plebiscit que marcaria un canvi de règim polític a Catalunya i a la resta de l'Estat.

A Girona es varen emetre un total de 3.616 vots. El cens de votants era d'unes 4.218 persones (el 19,30 % de la població total). La participació va ser superior al 80 %. Esquerra Republicana de Catalunya va obtenir un total de 1.820 vots que es varen correspondre amb 15 regidors. La Lliga Regionalista va aplegar 914, vots que significaven uns 5 regidors. Aquestes dues formacions polítiques es varen presentar als quatre distric-

tes de la ciutat. L'opció Catòlico-Monàrquica va concórrer a les eleccions municipals a tres districtes. Va obtenir 565 vots i dos regidors. La Unió Monàrquica ho va fer a dos districtes. Va sumar 317 vots. La seva representació al consistori municipal es va limitar a un sol regidor.

Els republicans havien obtingut amb escreix la legitimitat per aplicar la seva proposta de gestió pública al municipi. En el seu manifest, publicat a *El Autonomista* pocs dies abans de les eleccions, es comprometien a equilibrar el pressupost i a establir criteris equitatius en la tributació, incrementar el mercat dels dissabtes, posar la major cura en els serveis de neteja i els desguassos, impulsar l'ensenyament primari amb caràcter de gratuïtat absoluta, fomentar institucions com la Biblioteca popular i, finalment, treballar per la cessió dels baluards, l'expropiació d'habitatges infectes i la construcció d'altres de sans i a l'abast de les classes modestes.

El missatge dels republicans estava clar. Després de l'ostracisme polític que havien viscut durant els anys de la Dictadura de Primo de Rivera finalment havia arribat l'hora d'entrar novament a l'arena política. Estaven sobradament motivats per fer-ho.

Elector!

República vol dir:

Llibertat, democràcia, justícia, ordre, reconeixement de la personalitat de Catalunya, millorament social, moralitat en l'administració, instrucció a l'abast de tothom.

No desitges?

Vota la candidatura republicana

El referèndum per l'Estatut

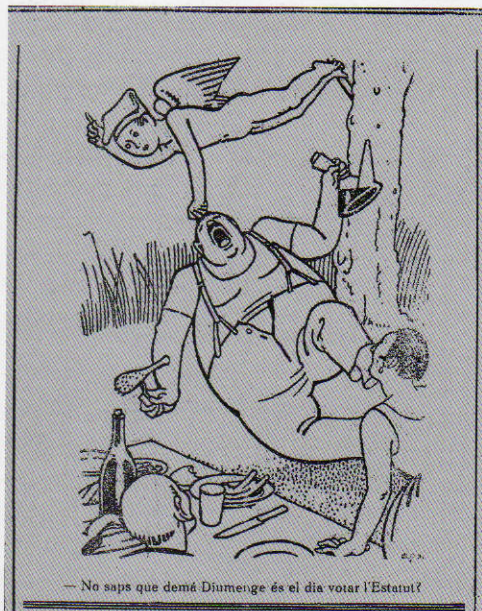
El procés que s'havia obert el dia 12 d'abril va ser imparable ja que va significar el col·lapse definitiu de la Monarquia. El rei va acabar abandonant el país. A Barcelona, dos dies després de les eleccions municipals s'obria una etapa ressenyable de la nostra història política. La proclamació de la República primer, i la de l'Estat Català dins la República Federal Espanyola després, deixaven entreveure clarament quines eren les aspiracions dels nous representants del poble. Aquelles jornades d'abril acabarien significat el despertar polític i cultural d'una societat àvida de participació en la presa de decisions públiques i en el compromís amb la dinamització veïnal de base.

A Girona, el 14 d'abril va ser el dia en què es va efectuar el relleu de les autoritats del municipi. A la tarda, una manifestació encapçalada per la bandera republicana es dirigia cap a l'Ajuntament. La gentada seguia entusiàsticament aquella iniciativa espontània que actuava en funció dels fets esdevinguts a Barcelona. Miquel Santaló, erigit capdavanter de la representació republicana, va parlar des del balcó del consistori donant la benvinguda a la República que acabava de néixer. Els símbols de la Monarquia foren bandejats i les autoritats de la Dictadura varen reconèixer immediatament el gir polític que s'estava experimentant.

Però amb la proclamació de la República no n'hi havia prou. La realitat era la que era i el realisme de Macià va ser decisiu. Passada l'eufòria del 14 d'abril s'havia de parlar amb els representants de les institucions a Madrid. El govern provisional de la República va enviar tres ministres a Barcelona. Els gestos polítics des dels balcons de la plaça Sant Jaume havien tingut el seu efecte i havia arribat l'hora de negociar. La República Catalana es transfigurava finalment en la Generalitat de Catalunya. Les autoritats de l'Estat reconeixien un govern autònic a través de la recuperació d'una institució històrica.

A partir d'aquest moment l'activitat va ser frenètica. El 24 de maig i el 7 de juny es varen convocar unes eleccions

El dia 1 d'agost de 1931 el diari El Autonomista publicava aquest acudit en el qual es pretenia estimular la participació ciutadana al referèndum per l'Estatut que s'havia convocat per l'endemà. Es tractava d'un compromís inel·ludible.

que tenien com a finalitat elegir els representants que havien de redactar un projecte d'Estatut. El que seria conegut com l'Estatut de Núria seria redactat al llarg del mes de juny, de manera que va ser aprovat el 14 de juliol. Tot seguit es va decidir que havia de ser ratificat pels ajuntaments i, en forma de referèndum, pels ciutadans.

En aquells dies de juliol es va iniciar la campanya proEstatut. Catalunya la va viure de manera intensa. A Girona, el dia 23 de juliol, personalitats com Josep Irla, comissari de la Generalitat a la ciutat, i els diputats electes com Laureà Dalmau, Josep Puig Pujades, Joan de Garganta, Antoni Xiberta, Jaume Bofill i Mates i Joaquim de Camps i Arboix, que era adjunt de la Comissaria Delegada de la Generalitat, publicaven un manifest a *El Autonomista* en què esperaven la ciutadania a la seva participació activa en uns moments històrics amarats de la més intensa emoció. El dia 30 del mateix mes es va realitzar un míting a Girona amb la presència de personalitats com Francesc Macià i Manuel Carrasco i Formiguera.

De raons i d'arguments, no en faltaven. Amb el llenguatge de l'època, la ratificació de l'autonomia significava per a les comarques gironines una intensificació de llurs fonts de riquesa, i concretament la ciutat Girona veuria millorats els seus serveis més importants, especialment els de cultura, beneficència i obres públiques.

Les votacions a Girona es varen realitzar el dia 2 d'agost. La consulta popular va constituir un èxit rotund. La ciutat, que en aquells moments registrava un cens de 5.344 electors, va obtenir els següents resultats: vots a favor, 3.531; vots en contra, 117; vots en blanc, 12. Va votar un 66 % del cens electoral. A l'en-

La campanya proEstatut va tenir un èxit pràcticament absolut. A la fotografia es poden veure algunes de les personalitats polítiques que treballaren incansablement per obtenir uns bons resultats: entre aquestes hi ha Josep Irla, Francesc Macià i Miquel Santaló.

torn d'uns 500 electors es varen abstenir d'exercir el seu dret al vot.

Malgrat que en aquells moments les dones encara no podien votar, aquella consulta popular va incorporar la presència simbòlica de l'opinió femenina. Es va conèixer com el plebiscit femení pro Estatut de Catalunya. Les llistes per recollir la voluntat de la població femenina estaven instal·lades a la porteria de l'Ajuntament, i la consulta es va allargar fins al dijous dia 6 d'agost.

Tots els municipis de Catalunya votaren a favor de l'Estatut. El referèndum del 2 d'agost va obtenir uns resultats aclaparadors. Un 99 % dels votants havien votat afirmativament. Però l'Estatut encara trigaria a arribar. No seria aprovat fins el mes de setembre de l'any 1932, després d'haver estat discutit i rebaixat.

Miquel Santaló

L'any 1923 va ser molt important per a Miquel Santaló Parvorell. Va publicar dues obres molt significatives dins del món de la Geografia. La primera era un manual destinat a l'ensenyament, *Geografía general e iniciación a la Geografía descriptiva*. La segona era la viva expressió de la renovació de conceptes i metodologies que havia impulsat en el camp de la Geografia des de feia anys. Hi afirmava, per exemple, que *"l'explicació raonada de les regions naturals i de les comarques és la finalitat immediata i mediata de la investigació geogràfica. Per ella arribarà l'home a comprendre les modalitats totes convergents de la vida humana damunt la terra...i, a l'ensem, a conèixer amb precisió els llocs que ofereixen més i millors possibilitats per a aqueixa vida"*. Es tractava de l'obra *Per l'estudi de Catalunya. Assaig monogràfic: el Gironès*.

Santaló havia nascut en el si d'una família que s'havia dedicat a l'ensenyament. El seu pare ja havia exercit de mestre amb un certificat d'aptitud a Albanyà, lloc on varen néixer els sis germans d'en Miquel. D'aquests, dos varen cursar els estudis de magisteri. Nascut a Vilaür el 1887, ben aviat va seguir la tradició familiar. De 1905 a 1907 va fer el grau superior a la Normal de Barcelona. L'any 1908 es va traslladar a París, on va estudiar el francès i va aprofundir en els coneixements pedagògics. Ben aviat començaria la seva tasca de mestre. El 1911 es va traslladar a Guadalajara després d'haver aprovat les oposicions al magisteri oficial. Quatre anys després va aprovar l'examen d'ingrés a la *Escuela de Estudios Superiores del Magisterio*, a Madrid. Com va escriure Joan Puigbert, *"allí s'imbuí del pensament reformista de la Institución Libre de Enseñanza, molt en consonància, d'altra banda, amb l'atmosfera que respirava el sector més dinàmic del magisteri"*. Entre 1915 i 1918 Santaló trobaria en la Geografia una disciplina a través de la qual es podien renovar els mètodes d'ensenyament. Aquell 1918 marcava el seu inici com a professor de Geografia de la Normal de Girona, una ocupació que mantindria fins el 1931.

El novembre de 1929 va donar una conferència a Figueres sobre les noves modalitats per a l'ensenyament de la Geografia a l'escola primària. Va continuar amb aquest fil argumental un any més tard a Girona, on afirmaria que *"la Geografía no es ya solamente descripción, sino explicación de los distintos aspectos, fenómenos y variaciones que sufre la tierra en su constitución, vida y acción humana"*. D'això n'extreia *"la variedad de modos de vida... lo que nos llevará al respeto de otras costumbres distintas de la nuestras, y la dependencia en todos los órdenes entre todos los hombres y entre todos los pueblos"*. Sens dubte, reflexions d'aquesta naturalesa havien conduït Miquel Santaló a una altra de les activitats a les quals es dedicaria durant molts anys de la seva vida: la política.

Francesc Macià, Manuel Azaña i Miquel Santaló entre les autoritats que presidien l'acte d'enderrocament de la muralla a l'actual Gran Via Jaume I. A començament de la dècada dels anys trenta Miquel Santaló era l'alcalde de la ciutat.

acabaria essent elegit alcalde de Girona i proclamaria la República des del balcó de l'Ajuntament. El juny del mateix 1931 va ser elegit diputat a Corts per la circumscripció de Girona en les eleccions generals. Dos anys més tard dimitiria del càrrec de l'alcaldia de Girona.

La seva dedicació a les Corts republicanes va ser ininterrompuda, ja que hi va ser present en les tres legislatures. Val a dir que entre el setembre i l'octubre de 1933 va ser ministre de Comunicacions en el primer govern de Lerroux. Amb aquest nomenament va culminar el període de les Corts constituents de la República, on Miquel Santaló va fer un total de 46 intervencions, d'entre les quals cal fer referència a la seva contribució a la discussió del projecte constitucional, i a la de l'aprovació de l'Estatut català. En una de les seves intervencions arribaria a afirmar que *"no hay en España, no la ha habido nunca, ni unidad histórica, ni unidad de tradición, ni unidad de lengua... No creo que haya más unidad que la que da a España la configuración del territorio. Hay una unidad territorial que nace, indudablemente, de la configuración peninsular del territorio; pero dentro de esta unidad... hay la diversidad más grande, la diversidad más profunda que se manifiesta en ninguno otro de los territorios europeos... Hablar de un pueblo español en términos científicos es sencillamente una franca y manifiesta herejía"*.

L'esdevenidor va portar Miquel Santaló a terres llunyanes. Primer a França, on seria ministre del Govern de la República a l'exili. Després a Mèxic. Hi va anar l'any 1949. Va morir a Guadalajara, Jalisco, l'any 1962.

De fet ja feia temps que hi estava compromès. Només cal recordar que l'any 1923 havia estat elegit diputat pel districte de Girona a les eleccions de diputats provincials del mes de juny. Vinculat des de sempre a Unió Republicana, l'any 1931 va assistir a la Conferència d'Esquerres a Barcelona, que acabaria significat el naixement d'una nova força política: Esquerra Republicana de Catalunya. Santaló

El culte religiós

Una de les discussions més acalorades que es varen viure a les Corts republicanes de Madrid es produí durant el debat de l'article 26. Era la tardor de 1931, i un comitè de les Corts acabava de redactar un avantprojecte de Constitució. S'hi varen plantejar aspectes essencials que fins llavors havien contribuït a mantenir els mecanismes de jerarquització i de diferenciació en el si de l'estructura social. Basada en els ideals del socialisme humanista, la Constitució republicana pretenia repensar el paper de l'Església, la funció de l'Exèrcit i propugnava reformes en el sistema latifundista i en la legislació laboral.

L'article 26 separava l'Església de l'Estat. D'aquesta manera l'Església es convertia en una institució més. D'acord amb això els diferents ordes religiosos s'havien d'inscriure al Ministeri de Justícia i haurien de pagar els impostos ordinaris. Com afirma Raymond Carr, *"es va acabar amb el pagament de béns al clero per part de l'Estat, es va disposar la dissolució dels jesuïtes i la confiscació de les seves propietats, i es va fer que l'existència permanent dels altres ordes depengués de la seva bona conducta. Es va vetar l'ensenyança als ordes religiosos i es va eliminar el crucifix de les escoles públiques"*. Una altra de les disposicions feia referència al culte, que en

les seves manifestacions públiques havia de ser autoritzat de manera oficial. Tot aquest procés va concloure amb la *Ley de Confesiones y Congregaciones Religiosas* del 10 de maig de 1933.

La realitat és que amb l'entrada en vigor de la nova Constitució a final de 1931 es provocarien situacions certament inaudites en el terreny del culte religiós. Una d'aquestes era la necessitat de presentar la *Declaració Autèntica* que firmaven el declarant i els testimonis corresponents, quan *"per raó professar la Religió Catòlica"*, hom feia constar la seva *"expressa voluntat que la conducció i enterrament del meu cadàver es facin conforme al ritu de la Santa Església Catòlica, Apostòlica i Romana; i per tant que es compleixi i es respecti la meua voluntat"*. La nota de peu de pàgina d'aquesta declaració deia textualment: *"Una declaració personal firmada és per si sola ja una declaració autèntica; la firma dels testimonis hi dóna més garantia. Pels qui no saben o no poden firmar, és necessària la firma de dos testimonis. Els qui vulguin la major garantia, poden fer avalar aquesta declaració amb la firma i el segell del Notari"*. La declaració era bilingüe: hi havia una versió en català i una altra en castellà.

El gener de 1936 un conflicte d'aquesta naturalesa va portar molts maldecaps a Manuel Termes, que llavors era l'alcalde de Salt per ERC. Emparant-se en la legislació vigent s'havia negat a posar la creu en un cotxe mortuori. Asunción Freixa Capallera, Germana de la Caritat, havia mort al Sanatori Martí i Julià i havia de ser enterrada a Girona. Quan el cotxe va entrar al terme municipal de Girona es va procedir a posar la creu. L'alcalde de Salt havia escrit a la Comunitat de Germanes de Caritat el dia 2 de gener en els termes següents:

“Acuso rebut de la vostra comunicació del dia d’avui i en contestació a la mateixa he de manifestar-vos que en compliment de l’article 3r de la Constitució de la República –segons el qual l’Estat Espanyol no té religió oficial- no pot aquesta alcaldia disposar que en cap dels serveis municipals hi hagi distintius de cultes religiosos de cap classe”.

Amb l’adveniment del conflicte bèl·lic el culte dels creients catòlics es va arribar a convertir en una pràctica clandestina. Joan Planella era el rector de Vilobí d’Onyar l’any 1936. Va fugir-ne amb la implantació del període revolucionari de l’estiu. Després de passar uns dies a Sant Andreu Salou, finalment va arribar a Girona, on sembla que seria protegit per la família Batlle, de Palau Sacosta. Junta-ment amb la complicitat d’altres famílies, Joan Planella va formar part d’una xarxa de culte clandestí. En el diari que va escriure, el dia 7 d’agost de 1938 anotava que havia “anat a Palau a visitar Carles

Alumnes de l’escola de la Immaculada dels Germans Maristes surten en processó a les escales de la Catedral. La dimensió religiosa estava fortament arrelada a la nostra societat i constituïa un element d’enculturació de primer ordre.

Batlle amb tota sa família de Palau; hi havia la Montserrat Porcioles, mestressa de Lloret. M.^a i Montserrat Porcioles desitgen tenir missa a sa casa, i m’ho proposen per organitzar-ho”. El 2 de novembre del mateix any havia deixat escrit que a Lloret de Mar, per la festa dels difunts havia fet una “1ª missa a les 7. 2^a, 7 i 1/2. 3^a, a casa Artau a 8 i 1/2, missa amb 20 assistents i 20 comunions”. Els dies 2, 3 i 4 de febrer de 1939 va fer misses clandestines a Girona. El dia 4 va escriure: “missa al primer pis, a 2/4 de 8. Combregar 10 persones. He passat el dia a l’escaleta, defensant-nos de la lluita sostinguda per entrar a Girona dels nacionalistes contra els comunistes, de les 10 del matí a la una i mitja, que entraven victoriosos”.

L'ensenyament de la religió

La voluntat reformista de les Corts republicanes va incidir d'una manera notable en l'àmbit de l'ensenyament. En el seu fonament el que es pretenia era crear un model d'escola innovador i renovador. Segons Salomó Marquès, *"amb l'arribada de la República hem de parlar de l'establiment d'un model republicà d'escola en consonància amb els nous valors emergents. L'Estat exercirà la responsabilitat que té en el camp de l'ensenyament. Es voldrà establir un sistema educatiu unificat"*. Si bé les dificultats en la reforma educativa no serien poques, era evident que un dels primers esculls que s'havia d'afrontar feia referència al paper que fins llavors havia tingut la religió a les aules. *"Intentar establir, per exemple, una escola laica (supressió de l'obligatorietat de l'ensenyament de la religió; reconeixement de la llibertat religiosa com a respecte de la consciència dels infants i dels mestres) no serà gens fàcil"*. El procés de laïcització de l'ensenyament va començar amb una empena sense precedents en el nostre país. Un decret del 17 de març de 1932 del *Ministerio de Instrucción Pública* suprimia l'assignatura de religió a les escoles.

La reacció per part de l'Església va ser més que immediata. Després d'haver seguit amb preocupació el debat de l'article 26 de 1931, que disminuïa ostensible-

ment el seu protagonisme en l'ordre social, a poc a poc començava a prendre la seva pròpia iniciativa. El març de 1932, des de Tarragona, el cardenal Vidal i Barraquer propugnava una fórmula perfectament legítima i legal que passava per *"agrupar a los padres de los alumnos de cada Colegio presentes y futuros en una persona moral que permita su actuación. (...) Para ello se ha excogitado la forma de Asociación mutual"*. Havien nascut les Mútues escolars amb l'objectiu d'assegurar l'ensenyament religiós a les escoles de primària. La reforma legislativa havia trobat una resposta decidida amb l'aparició de noves associacions civils que fonamentalment estaven formades pels pares dels alumnes. A Girona se'n varen crear sis: la Baldiri Reixac, la Balmes, la Gerundense, l'Eiximenis, la Masmitjà i la Galiana. L'any 1934 només estaven en ple funcionament les dues primeres.

El *Paedagogium* va ser l'altra iniciativa destacada de l'Església que va prendre forma a Girona. Com explica Joan Busquets, era *"una entitat que ofería l'ensenyament de la religió fora de les aules, i que s'adreçava principalment als joves estudiants de Batxillerat i de Magisteri. (...) Tanmateix, el Paedagogium fou, en la realitat, una institució molt modesta, una mica improvisada i de durada breu -del 1932 al 1936-, semblantment al que passà amb tantes altres iniciatives i institucions pastorals que tot just brotaven i van ser truncades amb l'alçament militar, la persecució i la guerra"*. Impulsat pel canonge Vilaplana i pel mossèn Narcís Busquets, l'entitat s'estructurava a partir de tres seccions: per un costat hi havia les classes de religió per a nois i noies de batxillerat i magisteri; per l'altre l'Escola de Catequistes; finalment també tenien importància els Estudis de Cultura Superior religiosa.

L'Escola Formativa de Catequistes Auxiliars estava pensada a partir de tres cursos i havia previst un temari certament molt ambiciós. El primer curs es dedicaria a matèries com el Comentari al Catecisme Diocesà, la Història Sagrada-Antic Testament o a Nocions de Pedagogia. El segon se centrava en el Dogma, la Moral, el Nou Testament i la Metodologia catequística. El tercer ho feia en la Història de l'Església, Litúrgia i Nocions d'Ascètica i Mística, entre d'altres assignatures. Per altra banda, la secció d'Estudis de Cultura Superior religiosa també preveia la realització de tres cursos en el transcurs dels quals s'havia d'estudiar: la Lògica i la Criteriologia, la Teologia fonamental, la Teologia dogmàtica, la Sociologia, la Teologia moral i el Dret públic eclesiàstic, entre d'altres.

Pel que sembla el *Paedagogium* no va tenir un emplaçament fix ni definitiu durant els anys del seu funcionament. La seva secretaria havia estat situada al número 16 de la Rambla de la Llibertat, a la

Galeria de Bells Oficis dels germans Busquets Mollera. Si bé a la secretaria també s'havien realitzat algunes classes, un altre dels locals que va acollir els alumnes de l'entitat va ser la seu de la Federació de Joves Cristians de Catalunya. Pràcticament al costat, als baixos de la Cort Reial número 19, de la Llibreria Geli, també hi havia hagut activitat docent. Altres espais que varen ser utilitzats serien la Biblioteca Santa Teresina, al Sagrat Cor, i la Biblioteca Popular de la Dona, que estava en un pis de la seu de la Caixa d'Estalvis al carrer Santa Clara. Per voluntat del bisbe Cartaïà el curs 1935-1936 del *Paedagogium* tindria una seu pròpia, el Casal Diocesà d'Acció Catòlica, que era a la Casa Carles, de la plaça del Vi.

L'actual plaça del Vi en una imatge de l'època. Al costat de l'ajuntament, a sobre de les arcades, hi ha la Casa Carles. Va ser la seu del Paedagogium el curs 1935-36. En aquells moments a la Casa Carles hi havia el Casal Diocesà d'Acció Catòlica.

L'Ateneu de Girona

El dissabte 25 d'abril de 1931 va ser un dia molt important per a una de les entitats més significatives de la ciutat de Girona. L'Ateneu havia d'aprovar els comptes i tocava renovar la Junta. La primera convocatòria era a les set de la tarda, i la segona, en cas de no assistir-hi el nombre suficient de socis, tindria lloc mitja hora més tard, a dos quarts de vuit. Finalment, i en la reunió de segona convocatòria, es va procedir a examinar els comptes. El tresorer era Jaume Castellvell i havia pres possessió del càrrec l'abril de l'any 1929. L'encert de la seva gestió va ser reconegut pels socis assistents, fet que va provocar la seva renovació en el càrrec. Els comptes amb els seus justificants es varen posar a la disposició dels socis en cas que aquests volguessin examinar-los.

La Junta de l'Ateneu va quedar formada per les persones següents: president, Sr. Carles Rahola; vicepresident, Sr. Joaquim Pla; bibliotecari, Sr. Pelai Negre; tresorer, Sr. Jaume Castellvell; comptador, Sr. Esteve Solés; secretari, Sr. Joaquim Lahoz.

L'Ateneu era un centre cultural de primer ordre a la ciutat. Havia estat fundat l'any 1922, i des del primer moment havia promogut activitats que acostessin el coneixement als ciutadans i en moltes ocasions havia ofert les seves dependèn-

EL AUTONOMISTA

Cróni

ATENEU DE GIRONA

Concert per JOSEP CANTÓ

PROGRAMA

I

SUITE ESPANYOLA

Granada (Serenata)	} ALBENIZ
Cádiz (Saeta)	
Sevilla (Sevillana)	
Cuba (Caprici)	
Aragó (Fantasia)	

II

Una festa a Versalles. Gavota a l'estil del segle XVIII	TAVAN
Scherzo i marxa fúnebre de la Sonata op. 35	CHOPIN
Vals, op. 18	CHOPIN
Petita pausa	
Nocturn	GRIEG
Papallones	OLE OLSEN
Tardor, estudi de concert	CHAMINADE
Polichinelle	RACHMANINOFF

Divendres 19 de juny de MCMXXXI, a les deu de la nit.

Ayuntamiento

escuela de ensanche de la Merce
10 mayo a fin de junio, impor
8.46299 pesetas

Aquest era el programa musical que Josep Cantó tenia preparat per a la inauguració de l'exposició de Francesc Guinart. Les activitats culturals formaven part de la vida de l'Ateneu d'una manera indissociable.

cies per realitzar les activitats més diverses. Essencialment era un lloc de trobada, un lloc de reunió i de discussió. Figures com Cassià Costal, Josep Junquera, Joaquim Pla i Carles Rahola havien estat els promotors inicials en la creació d'aquest centre.

L'any 1931 la seva seu estava situada al número 6 del carrer de les Sabateries Velles. A començament de gener ja hi havia oberta una subscripció per recollir donatius amb motiu de la festivitat de

Reis. La recollida estava destinada als infants humils de Girona. L'Ajuntament hi va col·laborar amb 200 pessetes. Però la consergeria de l'Ateneu no era l'únic lloc on es recollien les donacions. Entre d'altres, un dels establiments que també col·laborava en la iniciativa era la Llibreria Pla Dalmau, S. A.

Un dels focus d'interès de l'Ateneu era la biblioteca. L'accés als llibres i a la lectura hi estava garantit. Era una biblioteca que havia anat creixent a poc a poc. Algunes de les publicacions provenien de donacions. Una de les més significatives havia estat la que havia realitzat l'escriptor Cristòfor Domènec, que en morir havia deixat gran part de la seva col·lecció personal a l'entitat.

Les lectures públiques que servien per presentar noves publicacions, les exposicions i les conferències estaven a l'ordre del dia. L'any 1931 Tomàs Garcés va fer una lectura de poemes de la seva darrera obra, *Paradís*. L'escriptor i artista Prudenci Bertrana va realitzar una exposició dels seus paisatges. Uns mesos més tard Francesc Guinart també va exposar les seves obres, amarades d'un fort temperament. La inauguració, que va tenir lloc el 19 de juny, va anar acompanyada pel concert del pianista Josep Cantó. I ja passat l'estiu, Pere Dot va muntar una exposició de roses. Dot n'era un coneador experimentat. Era de Sant Feliu de Llobregat i tenia un reconeixement internacional ja que havia guanyat diversos premis a concursos celebrats a la península, a França, Anglaterra i als Estats Units. Mossèn Bartomeu Barceló va pronunciar una conferència sobre el Mestre Anglada, catalanòfil. Però una de les programacions que va tenir més concurrència aquell any va ser la celebració del Centenari de Goethe. Els actes commemoratius havien tingut inici el dia 22

de març, que era la data del centenari. El doctor Carles Riba havia fet la conferència inaugural. A la segona quinzena d'octubre Carles Rahola va obrir l'acte de la vetllada clausural del centenari. Per acabar, Joaquim Pla va parlar de Goethe com a educador.

Aquell any es varen realitzar altres activitats. Per exemple, un curset de filosofia amb la participació del professor Serra Hunter. Per altra banda, es varen cloure les classes de llengua catalana que impartia mossèn Jordà. Havien començat el mes de novembre de 1930 i acabaven el mes de maig de 1931. Un total de 46 persones hi havien participat: vint senyorettes i 26 joves. La mitjana d'assistència va ser d'uns 21 alumnes: nou senyorettes i dotze joves.

Lluny de limitar-se a aquestes activitats, la dinàmica de l'Ateneu també pretenia incidir en la vida pública del municipi. Així, en una d'aquestes iniciatives, la Junta havia acordat de demanar a l'Ajuntament que posés el nom del poeta Joan Maragall a un dels carrers o places de la ciutat de Girona.

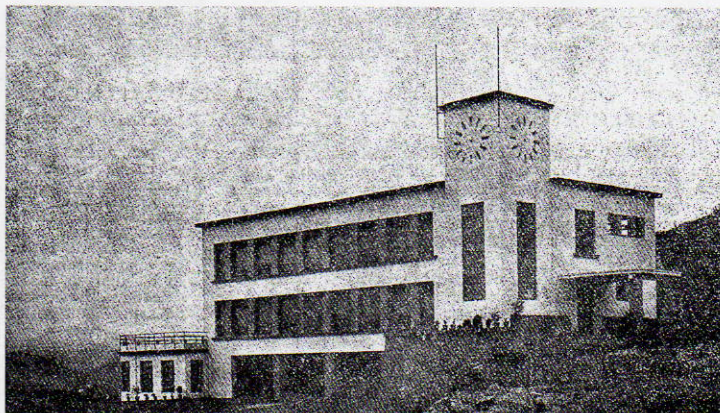
Carles Rahola va esdevenir una de les figures més destacades al capdavant de l'Ateneu. Va ser-ne president fins l'any 1939.

El Grup Escolar Ignasi Iglésies

Una sessió pública ordinària del consistori gironí de la primera quinzena del mes de maig de 1933, i d'acord amb els dictàmens de la comissió central i de cultura, va donar el nom a dos nous grups escolars. El del barri de la Mercè rebia el nom de Ramon Turró. El de Pedret rebia el nom d'Ignasi Iglésies.

L'impuls i els esforços que les autoritats republicanes donarien a l'ensenyament és digne de ser reconegut. En aquells anys de la República l'escola era concebuda en funció dels nous valors que s'anaven imposant. El model educatiu que es va seguir va ser essencialment liberal i democràtic, de manera que va incorporar algunes innovacions remarcables, entre les quals cal assenyalar la de la incorporació de la llengua catalana a les aules.

El nou Grup Escolar s'erigeix de manera vigorosa poc abans de la seva inauguració oficial. Havien hagut de passar tres anys per fer realitat el somni d'un nou centre educatiu que bona falta feia per als nens i nenes del barri de Pedret.

Una altra de les més visibles queda reflectida en una nova sessió ordinària de l'Ajuntament i que recollia el diari *L'Autonomista* el dia 19 d'agost. Amb el compromís de dur a terme la conversió en escoles laiques a totes aquelles que tenien un caràcter confessional, es va prendre l'acord de notificar a la comissió mixta la substitució de l'ensenyança religiosa que s'impartia a l'Escola de Belles Arts, que estava situada al carrer del Nord. El reconeixement de la llibertat religiosa seria un cavall de batalla que aquells anys generaria l'oposició de certs sectors socials dins i fora del magisteri. L'objectiu que pretenia introduir la coeducació a les aules no seria tan senzill ni tan immediat d'assolir. El Grup Escolar Ignasi Iglésies tenia una capacitat per a uns 300 alumnes. Era un edifici que constava de tres plantes. A la planta baixa hi havia uns porxos que estaven pensats per a la realització de tallers de treballs manuals. La cantina, que era al costat, s'erigia com una de les grans novetats. Al primer pis hi havia les classes per a les noies i els departaments per a serveis sanitaris. El segon pis estava pensat per a usos diferents: les classes dels nois, una biblioteca, un museu escolar, la sala de professors i més serveis

L'Escola «Ignasi Iglésias»

Inauguració del Grup Escolar «Ignasi Iglésias», amb assistència del President de la Generalitat, senyor Macià; el governador general de Catalunya, senyor Selves; el sots-secretari del Ministeri d'Instrucció Pública, senyor Jaume Pi i Sunyer, i altres personalitats.

Grandiós acte d'afirmació cultural i republicana al Centre d'Unió Republicana.

Parlaments del Ministre d'Agricultura, senyor Marcel·lí Domingo, i del President de Catalunya, senyor Macià.

entre les quals hi havia el Governador general de Catalunya, senyor Selves, el diputat i alcalde d'aquesta ciutat, senyor Santaló, el sots-secretari del Ministeri d'Instrucció Pública, senyor Jaume Pi i Sunyer, el qual portava la representació del ministre de l'ensenyament, senyor Bar-

rugeto de la Torre, els diputats a la Generalitat senyors Dot-Arxi, Fabrega i Dalmau, el Coronel senyor Molins, el Comandant d'Arms Major senyor Domínguez Otero, el regidor i diputat senyor Cervera, els tinent d'alcalde Sr. J.M. Dalmau, Balcells, director de l'Autonomista; Vi-

dele Masses d'Esquadra, senyor Pérez Farràs, l'oficial de Cerimonial de la Generalitat, senyor Gilbert, el senyor Cossal, del consell de Cultura, el Jutge municipal, senyor Balcells i altres personalitats. També estaven representats els membres de les entitats polítiques d'a-

La inauguració del Grup Escolar Ignasi Iglésias fou una mostra clara de la sensibilitat dels polítics republicans per impulsar el món de l'ensenyament. El diari L'Autonomista se'n feia ressò dedicant un ampli reportatge a tal esdeveniment.

sanitaris. Aquesta escola havia estat dissenyada per l'arquitecte municipal, el senyor Giralt i Casadesús.

La inauguració del Grup Escolar Ignasi Iglésias va tenir lloc el 4 de setembre de 1933. Es va viure com un esdeveniment de primer ordre. Hi varen assistir el president de la Generalitat, Francesc Macià; el governador general de Catalunya, senyor Selves; el sotssecretari del Ministeri d'Instrucció Pública, senyor Jaume Pi i Sunyer, l'alcalde de la ciutat, senyor Miquel Santaló i altres personalitats com el comissari delegat senyor Puig Pujades. El director de l'escola, Silvestre Santaló, va rebre a tota la concurrència i els va fer de guia per totes les dependències del centre.

Un dels discursos més emotius el va realitzar l'alcalde. Va reafirmar "l'ideal que nosaltres tenim forjat de la nova escola i de com la modèstia d'origen dels infants i llur escassetat de mitjans materials no ha de constituir cap obstacle en el camí de llur superació espiritual"; en referència a la novetat que suposava la creació d'una escola al barri de Pedret, un barri compost essencialment per treballadors i on no hi havia hagut mai cap centre d'ensenyament. Finalment s'havia clos un procés de més de tres anys. Les gestions havien començat el mes de juliol de 1930, quan Darius Rahola havia fet una proposició a l'Ajuntament per

a l'adquisició dels terrenys i la posterior realització del projecte escolar.

Les classes varen començar el 4 de desembre d'aquell mateix any. La formalització de la matrícula s'havia hagut de realitzar al negociat d'estadística de les oficines municipals, i la premsa ja havia avisat que l'assignació d'alumnes es faria segons criteris de veïnatge, començant pel carrer de Pedret, fins al de la Barca. Pràcticament un mes més tard, el 8 de gener de 1934, hi varen començar les classes d'adults.

El balanç que va fer el director de l'escola després del primer curs escolar, que acabava a final d'any, va servir per fer una reclamació. Va raonar la "necessitat de constituir una 'Agrupació de pares i persones amigues del Grup' per tal d'intensificar l'obra educativa i instructiva dels infants". La veritat és que la seva demanda va tenir una resposta immediata a la ciutat. El mes de gener de 1935 es constituïa l'Agrupació d'Amics del Grup Escolar Ignasi Iglésias. La junta d'aquesta agrupació i els directors d'altres grups escolars agraiïen la cooperació de tots els assistents a la vetllada musical que s'havia realitzat el 28 de gener al Teatre i que s'havia organitzat en benefici d'aquella entitat que acabava de néixer i en bé dels nens humils de Girona.

L'Institut de Segon Ensenyament

Antigament el carrer de la Força s'havia guanyat a pols una certa consideració que transcendia el propi carrer per convertir-se en l'epicentre del que popularment era conegut com el barri de la Força. Jordi Dalmau va escriure que *“el carrer de la Força, més enllà d'aquesta salsa d'estretor; era tot un món”*. Allà li varen fer les primeres ulleres, però a més hi havia diverses botigues de queviures, dues fleques, dues impremtes, dues tintories, un rellotger, un enquadernador i fins i tot una fàbrica de xocolata i una de paperines. Residència tradicional de membres de la clerecia, a *“un extrem del carrer hi havia el rètol de ‘Coloma Clopés, profesora en partos’, i a l'altre extrem hi tenia el taller la funerària Pumarola”*. Cal esmentar els diversos centres que es dedicaven a l'ensenyança: *“L'Institut Francès també es va establir aquí, i ja coronant el carrer hi havia els col·legis del Cor de Maria i de les Escolàpies, d'absolut reconeixement. L'Institut de segon ensenyament presidia el carrer amb la seva enorme presència física”*.

Des de 1846 el palau dels Cartellà de Sant Gregori era la seu, per disposició ministerial, dels estudis de batxillerat a la ciutat de Girona. Nombrosos joves de la

Una de les aules representatives de l'Institut de Segon Ensenyament que hi havia al capdamunt del carrer de la Força. Encara es poden apreciar alguns dels objectes que servien per il·lustrar aspectes diversos de les classes que s'hi varen impartir durant tants anys.

ciutat i de les poblacions veïnes s'havien acostumat a deambular pels carrerons que envoltaven l'Institut, i amb els anys la seva presència havia contribuït a dinamitzar la vida del barri. Als matins el tràfec era continu. Entre classe i classe s'havia institucionalitzat un quart d'hora d'esbarjo que acabava tenint objectius ben diferents. Joaquim Estrach, que hi va fer el seu primer curs l'any 1931, recorda que *“s'aprofitava el temps per a la tertúlia, per a fer-la petar; i així, les escales de la Catedral es convertien en un petit fòrum estudiantil”*. Acompanyats pel fum dels que començaven a cargolar les primeres cigarretes i pels que tornaven d'esmorzar de Can Sanz, alguns s'animaven una mica i es feien fonedissos entre els paratges de Torre Gironella i de la Devesa.

A començament dels anys trenta el pla d'estudis havia patit algunes transformacions. Josep M. Ministral ho va viure directament. Era quan *“no feia molt que havia fet deu anys, i em tocava seguir el nou pla d'estudis que s'havia iniciat lla-*

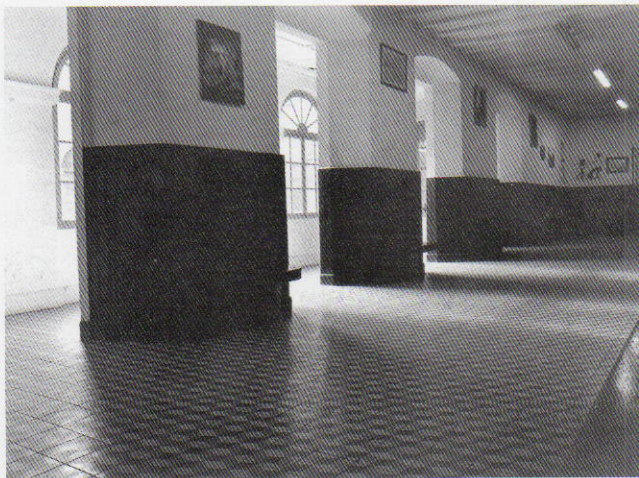
vors. *Els del pla anterior tenien assenyals sis anys de durada. A nosaltres ens tocava encetar, com a pioners dels set anys, exàmens intermedis i la traca final a la mateixa Universitat de Barcelona, amb el fantasma d'una prova misteriosa que va tenir ressò durant molts anys, anomenada Examen d'Estat*". L'any 1932 va presentar-se a l'examen d'ingrés, que es feia a la sala d'actes. Entre les proves: un dictado, uns problemes de matemàtiques i una redacció. Després de saber que havia aprovat ja no era el mateix. Tots els que començaven a l'Institut eren anomenats *pigris*. Aquesta condició permetia als més veterans de donar alguns cops de llibres al cap dels més novells.

Però aquesta no era l'única diferència entre l'alumnat. En realitat els nois i les noies que cursaven el batxillerat tenien orígens i condicions socials ben diversos. Uns eren de ciutat i els altres dels pobles veïns, però indistintament uns eren de classes més altes i d'altres de classes mitjanes i baixes. D'entre els més privilegiats hi havia fills de metges, de directors de centres bancaris, de propietaris de comerços, d'oficials de l'Exèrcit, de catedràtics, de propietaris rurals i de veterinaris. El grup més nombros estava format per fills de comerciants, de militars de graduació menor i d'empleats amb un sou segur cada final de mes. I finalment hi havia els més modestos. Dels que venien de fora de la ciutat, alguns afortunats es podien permetre de residir en una pensió. Però la gran majoria es desplaçaven cada dia des de casa seva. Els del Veïnat i els de Salt arribaven a Girona amb l'autobús. D'altres agafaven el tren. Miquel Azara, que vivia a Flaçà, havia constatat que *"els viatges i sobretot les esperes per la poca freqüència dels trens em feien perdre molt de temps, que havia de recuperar*

estudiant sempre al tren, els diumenges o a les vacances". No eren pocs els que agafaven la bicicleta de bon matí i pedallaven tant com podien. Fins i tot n'hi havia que feien el trajecte a peu per assistir a unes classes que tenien lloc entre els mapes corredissos de l'aula de Geografia, les vitrines d'animals dissecats i el clàssic esquelet de l'aula d'Història Natural, les màquines de la de Física, i el grandios amfiteatre de Matemàtiques.

Jeroni Roig donava l'assignatura d'Història Natural i tenia per costum fer classes de Botànica a la Devesa. Quan Ignasi Puig preguntava la lliçó de les matèries de Geografia i d'Història, a l'aula *"el silenci era total i es podia tallar amb un ganivet"*. Joan Camps Bellapart era catedràtic de Física i Química: *"gairebé no reia mai; el seu rostre guardava una serietat permanent"*. També exercí el càrrec de director del centre durant aquells anys que hi havia una República de teló de fons.

Entre aquests passadissos, centenars i centenars d'estudiants anaven d'una aula a l'altra. L'Institut va ser un centre important per a la ciutat, i més concretament per al barri de la Força. Aquella zona fou el centre d'un ventall d'activitats certament divers.

Carles Rahola

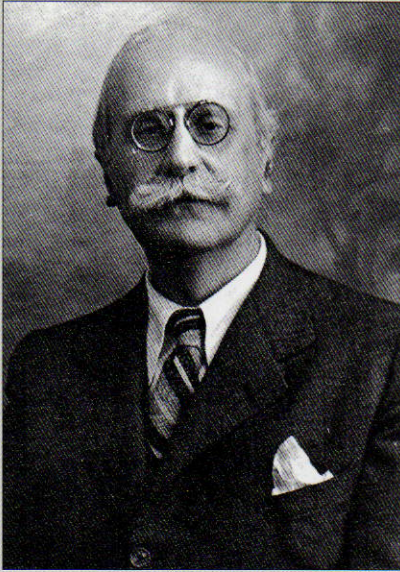
El cognom Rahola a la ciutat de Girona va associat de manera inevitable al republicanisme. Sense ser-ne originària, la família Rahola contribuiria activament a la renovació política i a la difusió de la cultura i el coneixement en una ciutat que anava canviant d'acord amb els nous temps.

A les darreries del segle XIX Ferran Rahola i Carolina Llorens deixarien Cadaqués i s'establirien definitivament a Girona. Tenien cinc fills: en Josep, en Juli, en Darius, la Petra i en Carles. El cap de família va decidir deixar el negoci pesquer i traslladar-se a Girona, on faria d'escrivent a la Delegació d'Hisenda. Al cap d'uns anys obriria una impremta. Va ser el 1896, i aquest negoci marcaria el destí de la família Rahola per sempre més.

El petit de la família, en Carles, va arribar a Girona quan tenia tres anys. Havia nascut el 1881. La seva vida d'estudiant va ser més aviat migrada. Va cursar els estudis primaris a dos centres diferents, a l'escola de Sant Narcís i al col·legi de Josep Dalmau Carles. La situació econòmica de la família l'obligaria a treballar ben aviat. La seva primera feina estaria associada a la impremta. Més endavant aprovaria unes oposicions de taquígraf a la Diputació de Girona, on treballà la resta de la seva vida.

Va ser un home ponderat, reflexiu i avesat a la vida familiar. Es va casar l'any 1913 amb Rosa Auguet. El matrimoni acabaria tenint tres fills: en Ferran, la Maria i la Carolina. Però les atencions i la dedicació a la seva família no li impedirien de participar en la vida cultural de la ciutat des de diferents àmbits. Els seus escrits i la seva activitat pública l'acabarien convertint en una figura de referència i de prestigi.

La seva plataforma de llançament va ser a través del periòdic *El Autonomista*, que dirigia el seu germà Darius des de l'any 1898. El seu primer article en aquest periòdic apareixeria l'any 1900. A partir d'aquell moment la seva vida aniria associada a la del diari. Hi escriuria una gran varietat d'articles que tractaven sobre qüestions històriques, literàries, filosòfiques i polítiques. Aquesta presència constant en un dels mitjans de comunicació més importants de la ciutat el va situar entre els grans escriptors del moment. Essencialment autodidacte, es convertiria en un dels símbols de la intel·lectualitat gironina de principi de segle. El que es coneixeria com el grup de Girona estava integrat per Carles Rahola i figures com Xavier Montsalvatge, Miquel de Palol, Prudenci Bertrana, Josep Tharrats, Joaquim Pla, Josep Grahit, Rafael Masó, Miquel Planas i Pere Roca, entre d'altres. L'impuls renovador que aquest grup donaria als diferents àmbits de la cultura va ser decisiu. Amb publicacions com *Enderroch* contribuirien a instituir els nous Jocs Florals, identificats amb un sentiment clarament catalanista. Carles

Carles Rahola, figura eminent de la ciutat associada al republicanisme i al foment de múltiples iniciatives culturals. Compromès amb els seus principis, va ser executat la matinada del dia 15 de març de 1939. Havia estat condemnat a mort per les noves autoritats franquistes.

canvi de règim no era més que un canvi de façana, quan és quelcom de ben fonamental. Si l'hem instaurada, és perquè volem més llibertat, més cultura, més justícia”.

Aquest fragment forma part del *Breviari de Catalunya*, una de les obres polítiques més significatives de Rahola durant el període republicà. Aquells anys publicaria tretze obres i tres opuscles. Va esdevenir un fidel col·laborador de l'obra cultural que es desplegaria des de la Generalitat de Catalunya. Però aquest impuls s'acabaria marcint. Amb l'esclat de la guerra Carles Rahola no seria mai més la mateixa persona, fins al punt que pràcticament va deixar d'escriure. L'any 1939 va decidir quedar-se a la seva estimada ciutat i seguir treballant a la Diputació. Un consell de guerra sumaríssim el va condemnar a mort. Va ser executat a Girona la matinada del dia 15 de març de 1939.

Rahola formaria part del jurat dels Jocs Florals per primera vegada l'any 1904. Associada a l'activitat d'aquest grup hi havia l'entitat Athenea, creada el 1913, i que seria l'embrió de l'Ateneu de Girona, constituït l'any 1922. Rahola en seria el president fins el 1939.

L'adveniment de la República va obrir un període d'anhels i d'esperances. La tarda del 14 d'abril Carles Rahola entrava a redacció del diari amb el senyor Artur Vinardell, periodista gironí que havia viscut uns anys exiliat a París. De sobte va sonar el telèfon: era una conferència de l'agència Fabra. La notícia de la proclamació de la República va omplir de joia els presents a la redacció d'*El Autonomista*. Ja en aquells moments Rahola expressaria la necessitat de ser-ne dignes. En un dels escrits d'aquells dies plens de joia reflexionava sobre l'enorme responsabilitat que significava aquell gir polític:

“La República, o no fóra res, o ha d'ésser un instrument cada dia més eficaç per a fer una obra fecunda en bé del poble.

Alguns s'havien arribat a creure que el

La Comissaria Delegada de la Generalitat

Amb l'adveniment del nou règim les Diputacions Provincials varen tenir els dies comptats. Ben aviat un nou organisme a suplantaria. Es varen conèixer com les Comissaries Delegades de la Generalitat, que naixien amb una voluntat descentralitzadora i amb l'objectiu de millorar els serveis públics.

A Girona, aquest càrrec va ser confiat a Josep Irla. Irla era una personalitat àmpliament reconeguda a les terres gironines. Originari i resident a Sant Feliu de Guíxols, havia protagonitzat una llarga carrera política. Adscrit als sectors republicans, havia estat reelegit representant del districte de la Bisbal a les eleccions de l'Assemblea General de la Mancomunitat els anys 1913, 1917 i 1921. La seva experiència en la gestió pública estava suficientment contrastada.

El dia 28 d'abril de 1931 el govern de Catalunya va publicar un decret a partir del qual Josep Irla era nomenat comissari delegat de la Generalitat a la província de Girona.

El mes de setembre de 1932 Josep M. Corredor va realitzar per a *El Autonomista* una extensa entrevista a Josep Irla. Descrit com un home amb un posat senzill i casolà, sense cap mena d'afectació

Manuel Azaña, Francesc Macià i Josep Irla a Girona, amb motiu de la visita dels dos primers a la ciutat en el moment en què es va enderrocar una part de les muralles.

Josep Irla, en qualitat de comissari delegat, va fer d'amfitrió juntament amb Miquel Santaló, que era l'alcalde de la ciutat.

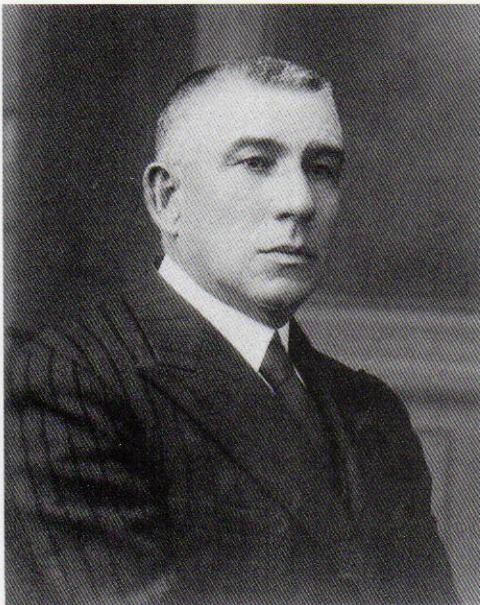
presumptuosa, Irla va fer un balanç exhaustiu de pràcticament un any i mig de gestió en el càrrec que havia defensat. Feia poc que havia lliurat al president Macià una extensa i acurada relació de les tasques endegades al front de la Comissaria Delegada.

Pel que fa als aspectes culturals, Irla afirmava que seguien “amb tota activitat els treballs per a la restauració de dos monuments d'un valor arqueològic tan considerable com són els Banys Àrabs de Girona i el Monestir de Sant Pere de Roda”; que s'havia intensificat “la creació i engrandiment de les Escoles d'Arts i Oficis i de Belles Arts de les nostres comarques”, i destacava “el gran èxit amb què s'han celebrat a Girona els dos cursos de Gramàtica Catalana per a funcionaris, extensius a tots els estudiosos de la nostra llengua”.

En relació a la beneficència, Irla estava especialment satisfet de l'organització i el funcionament de les institucions que es dedicaven a l'assistència social. Aquesta competència en els serveis es podia apreciar "a l'Hospital de les Comarques Gironines, a la Casa d'Assistència i Ensenyament, al Sanatori Martí i Julià, a la Casa dels Vells". Va fer referència també a una de les innovacions de la seva gestió, els dispensaris gratuïts. Aquests es varen posar en pràctica a l'"Hospital de les nostres comarques; la seva necessitat era ben marcada i el nombre de malalts que hi acudeixen és crescutíssim, augmentant dia a dia".

I finalment, "a fi de fomentar a les nostres comarques una obra social tan benèfica com és l'estalvi i d'organit-

Josep Irla fou comissari delegat de la Generalitat a Girona entre el mes d'abril de 1931 i el mes de febrer de 1933. Originari de Sant Feliu de Guíxols i adscrit als sectors republicans, acabaria esdevenint el president de la Generalitat a l'exili.

zar-lo sòlidament i amb totes les garanties, obtinguérem del Govern de la Generalitat la instal·lació a Girona d'una sucursal de la Caixa d'Estalvis, la inauguració de la qual tingué lloc el 29 de gener d'enguany, amb assistència del conseller Sr. Serra i Moret".

Una de les propostes que la Comissaria Delegada havia endegat ja l'any 1931 feia referència a la convocatòria d'un premi de recerca. L'objectiu era donar a conèixer les biografies de personatges del segle XIX que més es distingiren en la defensa dels ideals de llibertat i de república. L'historiador gironí Carles Rahola en fou el guanyador absolut el mes de setembre de 1932. L'obra que portava per títol *Vides heroiques* contenia les biografies de Abdó Terrades, Pere Caimó, Joan Matas, Josep T. d'Ametller, Joan Tutau, Joan Deu, Francesc Sunyer i Capdevila, Ramon Roger, Francesc Moragues i Enric Climent.

La gestió de Josep Irla a Girona només s'allargaria uns mesos. En les eleccions al Parlament de Catalunya del 20 de novembre de 1932 Irla va resultar elegit per la circumscripció de Girona. Després de l'obertura del Parlament el 6 de desembre de 1932, va passar a prendre part de les comissions parlamentàries. Va assumir la presidència de la d'Obres Públiques.

Un mes més tard, i fruit de la crisi que acabava de viure el govern català, Irla va passar a ser nomenat conseller de Governació el 24 de gener de 1933. Aquest fet va provocar que Girona veiés substituïda la figura del comissari delegat. La persona escollida va ser Josep Puig Pujades. Va prendre possessió del càrrec el 10 de febrer i Josep Irla, com a comissari sortint, va ser l'encarregat de donar-li possessió. Va ser un acte reservat i només hi assistiren els alts empleats.

Les vagues

A final de juliol de 1931 arribava de Madrid el governador civil de Girona, el senyor Claudi Ametlla. Un dels motius del seu viatge a la capital de l'Estat radicava en la preocupació creixent que hi havia en el si de les institucions de la República davant de l'onada reivindicativa de les organitzacions anarquistes. Les seves manifestacions a la premsa gironina després d'haver parlat amb diferents ministres eren ben precises:

“El Govern no està disposat a tolerar que continuï l'obra de destrucció de l'economia del país. El Govern respecta les peticions justes dels obrers, però no pot

Els treballadors i les treballadores de la fàbrica tèxtil Coma Cros de Salt varen tenir un protagonisme creixent en les reivindicacions obreres al llarg dels primers decennis del segle XX.

admetre la multiplicitat de vagues com a sistema, ni tolerar que els que les organitzen declarin que aquestes vagues tenen un caràcter revolucionari”.

Tanmateix, els conflictes i les reivindicacions varen acabar fent acte de presència. El 1932 seria especialment destacable. Només començar l'any va desencadenar-se un conflicte que acabaria provocant detencions i enfrontaments amb la guàrdia civil. A la fàbrica tèxtil Coma Cros de Salt, un intent de reestructuració de la plantilla va donar peu a una protesta que no es resolldria fins al mes de març. Mentrestant, a Girona es posaven de manifest més diferències entre patrons i obrers. Era el mes de febrer, i els treballadors metal·lúrgics dels tallers Sarasa del carrer Figuerola es varen declarar en vaga pel fet que el propietari dels tallers es negava a readmetre un treballador que no havia anat a la feina amb motiu de la seva participació en una vaga general sense gaire incidència. La resposta va ser immediata i contundent. Un bomba va esclatar al taller de construcció i reparació de maquinària, causant diversos desperfectes i una gran consternació a tota la ciutat. Passat l'estiu, es va plantejar un nou conflicte a la fàbrica Gassol de Salt amb motiu d'unes desavinences en relació al rescabament de les festes inter-setmanals. Aquestes diferències ja venien de temps enrera.

L'any 1933 la dinàmica reivindicativa va continuar, tot i que amb una intensitat menor. El 29 d'abril els metal·lúrgics de Girona convocaven una vaga per al dia 8 de maig amb motiu d'unes bases que havien presentat als patrons i que aquests havien deixat incontestades. De 263 obrers metal·lúrgics que llavors hi havia a la ciutat, uns 148 varen secundar la vaga i uns 115 varen treballar amb certa normalitat. Mentre el Jurat Mixt estava

reunit per intentar resoldre la situació, i amb l'arbitri del governador civil, que va procurar garantir la llibertat de treball, no es va poder evitar algun incident aïllat. En el transcurs de la jornada de vaga varen ser detinguts dos obrers acusats de fer coaccions. Però després de comprovar que s'havien limitat a fer unes insinuacions a uns obrers que treballaven al Garatge Callicó, i a més amb permís del patró, varen ser posats en llibertat ràpidament. L'endemà mateix, el dia 9 de maig, els treballadors de Girona no secundarien la vaga general que hi havia convocada. A més, aquell mateix dia els obrers metal·lúrgics tornaven a la feina després d'haver aprovat i signat l'acord d'unes noves bases.

A mitjan setembre va començar una nova vaga, en aquest cas protagonitzada pels paletes. Els Jurats Mixtos estaven formats per representants de la patronal i dels obrers i eren els encarregats de resoldre les diferències per mitjà de la negociació. En el conflicte plantejat pels paletes els patrons ja havien desatès quatre convocatòries del Jurat Mixt i s'estaven negant a parlamentar. Fins i tot els obrers de la brigada de la Generalitat i de l'Ajuntament varen deixar de treballar els dies 15 i 18.

L'únic incident remarcable va tenir lloc el dia 19 quan un grup d'una trentena de vaguistes es varen dirigir fins a Salt per tal de fer secundar la vaga als obrers que treballaven al manicomi. La guàrdia civil els va fer tornar a Girona sense que es produïssin enfrontaments. Dos dies més tard, el dia 21, els obrers del ram de la construcció aconseguiren que els patrons aprovessin un nou contracte de treball i accedien a donar per acabada la vaga.

El mes d'octubre els treballadors del ram metal·lúrgic tornaven a estar en peu

Personal de la Fàbrica de Hilados de Algodón de los
S^ñ. Coma y Cros. ~ Salt 2 Enero 1931.

Instantània de treballadors de la Coma Cros, l'any 1931. S'iniciava una dècada en la qual la conflictivitat social aniria en augment. Un dels focus d'aquesta agitació social s'ha de situar en el marc de les fàbriques saltenques.

de guerra. En aquesta ocasió la vaga per motius salarials va ser secundada per una àmplia majoria i va durar un parell de dies. Paral·lelament també hi havia unes reivindicacions salarials dels tintorers de la casa Grober.

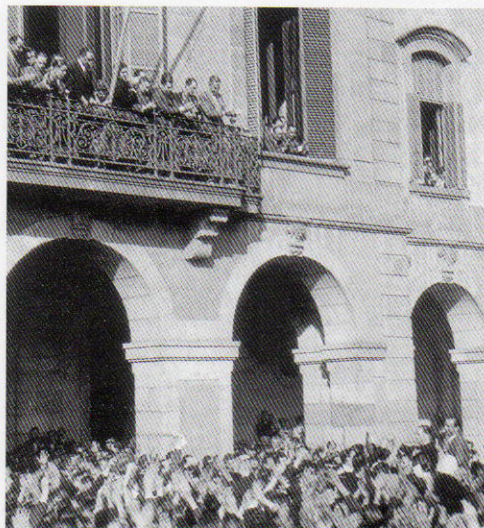
A mitjan novembre aconseguiren que els patrons els augmentessin el jornal un deu per cent.

L'arribada de la República havia generat unes expectatives que anaven encaminades a millorar substancialment les condicions de vida de les classes treballadores.

Però la realitat és que en el conjunt del país l'estat de l'economia passava per uns moments certament compromesos i les reivindicacions socials varen presidir la vida quotidiana d'aquells anys. A Girona, entre el mes de juliol de 1931 i el mes d'octubre de 1934 es registrarren una vintena de vagues.

Els Fets d'Octubre

Tres anys després de la proclamació de la República Catalunya vivia una situació política clarament fragmentada que havia de conviure amb una creixent conflictivitat social als carrers. Esquerra Republicana de Catalunya, el partit majoritari, es trobava en un complex procés de transició després de la mort de Francesc Macià el 25 de desembre de 1933. Lluís Companys va ser la figura

El president Lluís Companys va ser aclamat al Parlament de Catalunya un cop va ser aprovada la Llei de Contractes de Conreu. Aquest fet contribuiria a augmentar la tensió política. El conflicte s'acabaria desencadenant el mes d'octubre de 1934.

que el va succeir. Va ser el nou president de la Generalitat de Catalunya.

Després d'uns mesos de confrontació política entre Barcelona i Madrid en motiu de l'aprovació de la Llei de Contractes de Conreu al Parlament de Catalunya la crispació s'havia disparat. Aquesta pugna acabaria amb la suspensió de la llei per part del govern de Madrid. El 4 d'octubre el govern de la República nomenava tres ministres de la CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas). Ja des del novembre de 1933 aquesta organització política havia ofert el seu recolzament a Alejandro Lerroux, el president del govern que va inaugurar el període que posteriorment es coneixeria com el Bienni Negre. Aquesta forta discrepància política va crear una alarma general arreu de Catalunya.

A Girona la resposta va ser immediata. El dia 5 la vaga que es va viure a la ciutat va ser notable. Totes les branques d'activitat econòmica varen deixar de treballar. Els comerços, les fàbriques, els transports públics i fins i tot els banes. La protesta contra el perillós gir polític cap a la dreta de les institucions de l'Estat havia començat. Si bé la resposta va ser essencialment passiva, aquell dia es varen registrar actes de sabotatge. Varen esclatar alguns explosius i va ser assaltada la seu del Partit Radical a la plaça de la Independència.

A la matinada del dia 6 el moviment insurreccional havia començat. Aquella nit l'Expèdit Duran i l'Iu Bohigas no varen dormir. L'Expèdit era mestre racionalista a Salt i estava vinculat als sectors llibertaris. L'Iu estava estretament lligat al Centre Republicà, que estava situat al Veïnats. S'havien passat tota la nit anant de poble en poble per tal de reunir el màxim de voluntaris possi-

Joaquim de Camps i Arboix va ser un dels protagonistes destacats d'aquells dies. Després de la destitució del consistori municipal governat per la Lliga, el comissari de la Generalitat, Puig Pujades, va nomenar una comissió gestora que seria encapçalada per Camps i Arboix.

bles i concentrar-los a Girona. El lloc de trobada era al local dels republicans, al carrer del Carme. L'hora, a les sis del matí. L'aturada va continuar al llarg de tot el dia.

A Barcelona els esdeveniments es varen precipitar. A la tarda Lluís Companys va cedir a la pressió dels sectors d'Estat Català. Va acabar proclamant l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola. Aquest fet va ser decisiu, i la resposta de l'Exèrcit no es va fer esperar. La mobilització popular va ser pràcticament inexistente i el resultat d'aquella acció completament nefast, ja que va significar l'empresonament del president Companys i de la resta de membres que formaven part del govern de la Generalitat.

Girona va seguir l'exemple de la capital. Al vespre, la proclamació de l'Estat Català que realitzaria Joaquim de Camps i Arboix tindria un caràcter essencialment efímer. La intervenció de les forces militars va ser aquella mateixa nit. Es va proclamar la llei marcial. Un grup de resistents es varen fer forts a l'edifici de la Comissaria Delegada de la Generalitat però s'acabarien lliurant a la tropa el diumenge dia 8 a la matinada. El resultat final es va saldar amb la mort de dues persones, un militant d'Aliança Obrera i un comandant de l'Exèrcit.

Dos dies més tard el diari *L'Autonoma* avisava que l'edició d'aquell dia havia passat per la censura militar. Així mateix, recollia la nota que el comandant d'Estat Major havia tramès als periodistes. En aquesta nota es manifestaven paraules d'agraïment a les autoritats legalment constituïdes (la Lliga governava el municipi des del mes de gener d'aquell any) i al públic en general per les mostres d'assistència ciutadana.

La normalitat a la ciutat era pràcticament absoluta. La tranquil·litat només s'havia trencat per la col·locació de dos petards en el pont de la via del tren del carrer Figuerola. Tot i això, les forces militars varen romandre encara al carrer. Varen centrar-se en punts estratègics com ara les fàbriques i els transformadors elèctrics.

El dia 12 d'octubre es va fer efectiva la detenció de Miquel Santaló, que es va produir al seu domicili particular. Va ser posat a disposició de l'auditor militar i es va ordenar el seu trasllat a Barcelona. El comissari d'Ordre Públic, Amadeu Oliu, i el comissari delegat de la Generalitat, Josep Puig Pujades, ambdós d'ERC, varen ser destituïts. Molts membres de partits d'esquerra i dels sindicats varen ser empresonats.

Josep Puig Pujades a l'ergàstul

Per a Josep Puig Pujades la celebració del quart aniversari de la República va tenir unes connotacions ben especials. Comissari delegat de la Generalitat a la província de Girona des del mes de febrer de 1933, fou inculpat, detingut i condemnat a trenta anys de presó arrel dels Fets d'Octubre de 1934. L'abril de 1935 va escriure aquestes paraules pel diari *La Humanitat*: *“Des del fons de l'ergàstul, els perseguits en nom de la República, en arribar a aquesta data gloriosa, en 14 d'Abril, tornem a dir: Visca la República! Ni les persecucions, ni les dolors, ni l'allunyament dels éssers estimats, ni el sofriment que ens porta l'evocació de la llar abandonada, on la companya fidel mostra uns ulls febreros del plor de l'enyorança, poden fer-nos renegar dels ideals de tota una vida esmerçada a propagar les santes idealitats de República, de Democràcia i d'Autonomia”*.

Puig Pujades passaria un any i mig a la presó. No en sortiria fins el mes d'abril de 1936. Dos anys més tard publicaria un llibre que amb el títol *Ell a la presó* deixava un testimoni inaudit de la seva vida al centre penitenciari. Amb un sentiment de perplexitat comença dient en tercera persona (una constant en tot el document) que *“per primera vegada en la seva vida madura de mig segle, havia estat emmanillat i conduït per soldats amb baioneta calada cap a l'ergàstul província, vell convent de jesuïtes mig ruïnós, convertit en dipòsit de gent, dita malfactora”*. Finalment va arribar al lloc on seria reclòs: *“Després de fregar-se la munyeca com per esborrar-hi una marca que no existia. Ell contemplà, encuriòsit, l'alta cel·la, bruta i pelada, on els havien deixat. Les parets, grises de pols i teranyines, s'aixecaven paral·leles vers el sostre, bastit en volta de mig cercle, uns set metres damunt del sòl, negrós i humit, asfaltat a trossos, terrós i fangós, en altres indrets”*.

Fou en aquest escenari on *“la solitud tingué, per a Ell, el do d'esvair-li tota concentració. En trobar-se sol, el seu esperit es dispersà en tot ço que no fos ell mateix. I com l'oscil·lació de la superfície d'un llac a la topada d'una pedra, els seus records s'anaren estenent des de les persones veïnes als familiars, als amics, fins als qui, enllà de la mar, poden sentir-se commoguts, més o menys, per la commoció inicial”*. Ben aviat, *“sobtadament Ell sentí la necessitat de fer uns exercicis, llarg a llarg de la petita cambra; bentost es cansà, com aquell qui ha fet una llarga caminada, i, satisfet d'ell mateix, després de mirar la feble pera elèctrica, es digué: ‘Ja som al vespre..., sopar, i a dormir’. El seu esguard mirà el rellotge: eren poc més de les quatre... I comprengué la inutilitat de la lluita física...”*.

Per Puig Pujades *“tota la vida de reclús, d'Ell, rodava a l'entorn d'un eix, potser impropri de qui ha fet de la seva vida, un culte a l'esperit. Ell, com tots els presos, batejava des de l'aixecar-se fins que es ficava al llit, per l'hora de*

la comunicació...
 Unes estones tan
 solament, passades
 a la vista dels
 amics i dels éssers
 volguts, viscudes
 entre reixa i reixa,
 nimbada aquesta,
 encara, per una
 tela metàl·lica! (...) *Ell sentia repulsió
 per aquells minuts
 en què
 l'enreixament es
 feia més palès a la
 vista dels altres
 germans
 d'humanitat, però
 l'afany
 abassegador de
 sentir les veus dels*

Puig Pujades va ser una de les figures polítiques de la gestió republicana a la província de Girona. Nascut a Figueres, esdevindrà comissari delegat de la Generalitat de Catalunya el mes de febrer de l'any 1933. A la fotografia és el tercer començant per la dreta.

éssers volguts, de contemplar els ulls amarats de llàgrimes dels qui glateixen a l'unison de la nostra ànima, li feia suportar dignament aquell vilipendi del pudor humà, que era el més car de la seva ànima". L'altre gran moment al centre penitenciari queda fixat quan escriu: "Oasi de delectança en l'àrid desert de la presó és l'arribada del correu. Una sola vegada al dia, prop de migdia, passa pel rònc casall, pis per pis, l'oficial administrador amb un plec de cartes i diaris. En l'ample i fosc corredor, que serveix alhora de jardí, pati o lloc d'esbarjo de la casa malaurada, es passegen bon nombre de reclusos per a matar el temps, fent sanitoses passejades que els en recorden d'altres, quan en la normalitat de la vida civil podien deambular al seu albir. Per a Ell, és aquella l'hora d'escriure a l'esposa, comunicar-se amb la família, amb els amics, les lletres dels quals són clariana lluminosa en la fosca del calabós medieual en què vegeta".

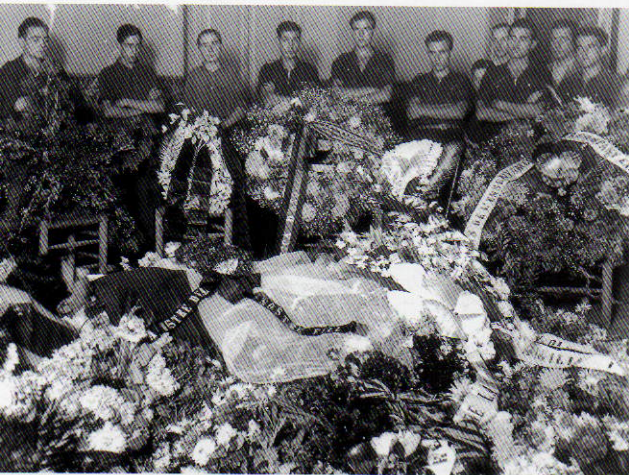
Però Ell llegeix, llegeix tot el que pot, "i damunt d'una quartel·la escrigué una llista de llibres que el seu esperit li demanava: La Bíblia, els Plaers de la vida, les Consolacions, la Vida Austera, Diàlegs de Plató...". En una d'aquelles nits difícils i solitàries troba el coratge necessari en les Consolacions de Sèneca. Entre d'altres fragments va reproduir-ne el següent paràgraf: "El consol més gran és, doncs, pensar que ens ha esdevingut allò que han hagut de passar tots abans i passaran després; jo crec que la natura ha fet comuna de totes coses la seva llei més dura per tal que la crueltat del destí fos per la seva igualtat consolada". Però Pujades anota després d'haver reflexionat aquestes paraules: "I a tu, qui et consolarà? Car tots som fets de fang i el fang és tan feble...".

Juliol de 1936

Era el dia 22, i l'Antònia Adroher vivia amb intensitat l'ambient d'optimisme que es respirava a la Federació Local de Sindicats, que estava situada a la Cort Reial. Aquella tarda el seu xicot tornava de Barcelona. Hi havia anat el dia abans com a delegat del Comitè de Milícies Antifeixistes. Van veure's una estona i van quedar que es veuriem al vespre.

Hores després un tiroteig canviaria les coses per sempre més. L'Antònia feia poc que havia arribat a casa. Va rebre la visita d'un company sindicalista, un infermer, que li venia a comunicar una

Capella mortuòria de Dídac Tarradell, que va morir el dia 24 de juliol. La seva mort va generar una gran commoció; el seu enterrament va acabar constituint un dels actes emotius més destacables dels anys de la guerra a la rereguarda gironina.

mala notícia. El seu company estava greument ferit i estava ingressat a la clínica Muñoz. Una bala li havia travessat els dos canells i el ventre de costat a costat. Sembla que el tiroteig va ser provocat per una trobada de membres del Front Antifeixista i un grup de carlistes reunits als afores de la ciutat. En Dídac Tarradell va morir el dia 24 a les sis de la tarda. L'enterrament va ser l'endemà i va constituir un dels esdeveniments més recordats d'aquells dies de juliol.

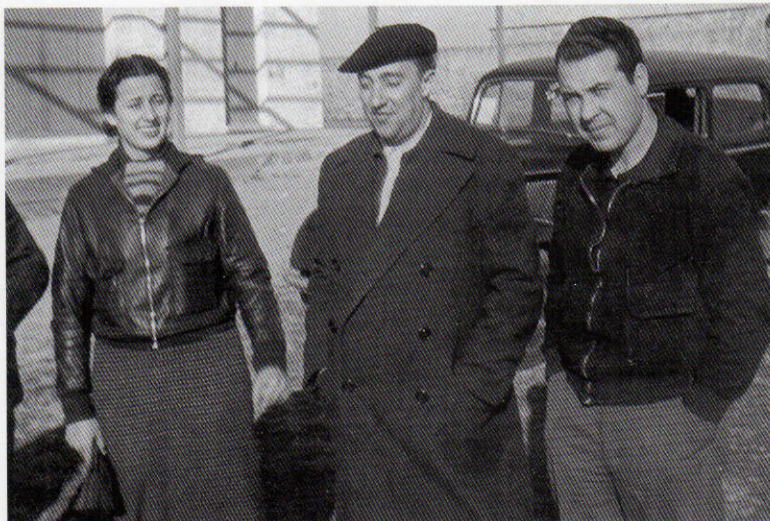
En Miquel Gayolà també va viure amb intensitat aquells dies. El 18, quan anava a treballar al taller del carrer Figuerola, havia vist escrites a terra inscripcions no gens tranquil·litzadores. La primera deia "Arriba Falange Española", l'altra formava les sigles C.A.-F.E.; era una consigna feixista i volia dir: "Comaradas, Arriba Falange Española".

Ja feia dies que corrien rumors entre les organitzacions sindicals i els partits d'esquerres, però fins aquell moment la situació estava calmada. A la tarda es va confirmar a través de la ràdio que hi havia hagut un "conato de problema en Melilla y posiblemente, en las Islas Canarias, pero el Gobierno domina la situación". Progressivament la seu de la Federació Local de Sindicats es va anar omplint de treballadors que sortien de la feina i volien informar-se del que estava passant.

Però el que estava passant es va concretar a Girona la matinada del diumenge 19 de juliol. Els militars havien proclamat l'estat de guerra i els falangistes havien sortit al carrer.

A en Miquel el varen despertar a les sis del matí a casa seva. Va anar a avisar en Dídac Tarradell i es varen dirigir de nou a la Federació Local de Sindicats, que ja havia estat clausurada pels militars:

"Llavors vàrem decidir que aniríem al Turín. Vàrem passar per l'Argenteria i

Antònia Adroher va ser una figura destacada a la rereguarda gironina. Ella i en Dídac Tarradell militaven al POUM. Després de la mort d'en Dídac, l'Antònia va seguir amb el seu compromís polític. Aquesta dedicació la va portar a ser la primera regidora de l'Ajuntament de Girona.

ens van apuntar. No podíem anar en colla, sinó de dos en dos. Pugem el pont de Sant Agustí i, en baixar, trobem un militant de la CNT que fumava un cigarreret i ens digué que no passéssim per Correus, que ens engaxarien. Allà efectivament hi havia els militars, en Domènec o en Coma amb el fusell, i es practicaven escorcolls. Passant pel carrer de la Galera, o d'Anselm Clavé, per davant del Grup Escolar i el pont de can Plaça arribarem a la Devesa i al Turín. Allà ens trobarem cinquanta o seixanta militants; contínuament anava arribant gent, però vàrem esperar que hi fossin presents els més responsables. De Salt havia de venir en Salvador Pinyol, l'Expèdit Duran ja hi era... Què havíem de fer?"

Mentre continuava l'ocupació de la ciutat, "els presents al Turín vàrem acordar que, quan el dia comencés a declinar, aniríem de dos en dos i ens tiraríem damunt dels oficials i dels sergents, no pas per pegar-los o tirar-los trets, sinó per abraçar-los i prendre'ls l'arma. Estava previst, també, d'avisar gent de Sant Feliu de Guíxols -que era el nucli sindical més fort-, Palamós, Palafrugell,

etc., per tal que vinguessin cap a Girona. Els que vindrien pel costat del portal de França es quedarien entre el Pont Major i Girona, i els de l'altra banda, a l'entrada del cementiri, i ja serien avisats quan calgués la seva intervenció. D'aquesta manera arribaríem a mobilitzar tres o quatre mil homes".

Les patrulles mixtes del POUM, la CNT i ERC finalment no varen haver d'actuar. Els soldats havien rebut ordre de rendir-se i s'estaven replegant cap a les casernes.

Després d'una conversa telefònica amb Amadeu Oliva, comissari d'ordre públic de la Generalitat a Girona es varen rendir oficialment. Foren empresonats per la guàrdia civil i els policies. Les armes dels soldats varen ser recollides i traslladades a l'Ajuntament. Allà serien distribuïdes a la gernació que s'hi havia desplaçat. Aquella nit seria la primera que els treballadors de la ciutat patrullarien armats pels carrers. La violència que s'havia pogut evitar fins aquell moment faria acte de presència el dia 20. Era un dilluns. Començava una setmana plena d'incidents.

El Comitè Antifeixista

El resultat final de la resposta popular a l'aixecament militar donaria peu a la creació de comitès antifeixistes, que estaven formats per les diferents correlacions de forces de partits polítics i sindicats de l'espectre polític de l'esquerra. Aquest fenomen, que tindria un caràcter essencialment municipal i que seria generalitzat arreu de Catalunya, va erigir-se com un veritable contrapoder. Les institucions catalanes i les masses treballadores armades varen obrir un procés de diàleg que els va portar a gestionar el nou ordre revolucionari. El president Companys va acceptar la situació de força que es vivia al carrer. Un decret que signava el 21 de juliol promulgava la creació del que seria conegut com el Comitè Central de Milícies Antifeixistes.

Fins a la seva derogació el 4 d'octubre de 1936 el CCMA es convertiria en l'autèntic govern de Catalunya. Entre les seves funcions destacaven: l'organització de columnes de milicians que havien d'anar a lluitar al front; gestionar i governar el territori català, fet que significava reorganitzar l'activitat productiva, la de distribució, i atendre aspectes com la sanitat, els transports i la defensa interior; i l'establiment de les relacions exteriors, essencialment amb Madrid, França i altres països europeus.

El Comitè Antifeixista de Girona estaria dirigit i presidit per Expèdit

Una de les competències que varen recaure en la gestió de govern del Comitè Antifeixista en els primers mesos de la revolució fou la d'organitzar les milícies que havien d'anar cap al front. A la fotografia, un grup de milicianes fent instrucció.

Duran (CNT-FAI) i Miquel Santaló (ERC). Les finances serien gestionades per Joan Quer (POUM). Justícia i prevenció anava a càrrec de Salvador Piñol (CNT), Andreu Corominas i Vicenç Tarradell. Registre i expropiacions: Martí Juanola (POUM) i Lluís Edo. Circulació i carburants: Antoni Duran. El secretari era Gil Junqueres. La seu del comitè era a l'edifici de l'antic govern civil.

Múltiples edificis i locals varen ser expropiats, i la seva funció social va canviar. Molts dels immobles associats a l'estament eclesiàstic varen ser reconvertits majoritàriament en escoles, magatzems, presons, cases de refugiats o menjadors. D'entre els que varen esdevenir escoles, el convent dels germans Maristes de la Mercè va ser conegut com el grup Durruti, i les Monges de l'Ave Maria, grup Bakunin. La majoria passarien a ser gestionats pel comitè i pels diferents partits que l'integraven. La CNT va apropiarse dels locals de *El Ateneo Social i Democràtic* i el de la CEDA. El POUM va fer seus l'edifici de la Cambra de la Propietat, el

convent de les Beates i el Club dels Militars de la Rambla. La comissió de guerra del comitè va expropiar les cases del Marquès de Camps i de la família Ribot.

A final de juliol ja havia quedat constituïda una secció de metralladores de les Milícies Antifexistes, que s'havia instal·lat a l'edifici de l'antic col·legi dels germans de la Doctrina Cristiana. A part de milicians, aquesta secció també estava formada per elements de l'Exèrcit (companyia de metralladores) que hi havien ingressat voluntàriament.

Les diferències i els recels entre les diverses formacions polítiques del comitè varen ser presents en el decurs de la seva curta gestió. *L'Autonomista* recollia unes manifestacions d'Expèdit Duran el 31 de juliol de 1936 en què deixava ben clar que "la CNT s'havia oposat a una llista de persones que havien de formar part del nou Ajuntament de Girona, per creure que no representaven la verdadera classe obrera i els interessos generals de la mateixa". Referint-se a l'heterogeneïtat que sempre havia caracteritzat ERC, s'havia decidit que "el Municipi gironí quedarà integrat pels elements republicans apoiats (sic) decididament, en el carrer, per totes les organitzacions obreres".

La CNT comandava la situació. Una altra de les seves iniciatives havia estat proposar el nomenament de Miquel Gayolà com a comissari polític. Gayolà era una de les figures preeminents del POUM i la seva presència a Girona havia estat determinant. El dia 2 d'agost va prendre part en el comboi que va marxar cap al front d'Osca. Una bateria d'artilleria, que estava integrada per suboficials de l'Exèrcit i voluntaris civils i militars, empenyé viatge en un tren especial destinat a tal efecte

Un mes més tard es començaria a vertebrar el nivell de relació que havia d'existir entre els diferents comitès. L'"Assemblea dels Comitès Antifeixistes de Girona i comarques" del 3 de setembre a Girona va ser molt concorreguda, ja que hi varen assistir uns 420 delegats. Però tot plegat es quedaria en una declaració d'intencions. Cinc dies més tard de la dissolució del CCMA (efectiva el dia 4 d'octubre), un decret de la conselleria de Seguretat i Interior de la Generalitat de Catalunya propugnava la dissolució dels comitès i la creació dels Consells Municipals. L'entrada de la CNT al govern de la Generalitat tenia conseqüències immediates.

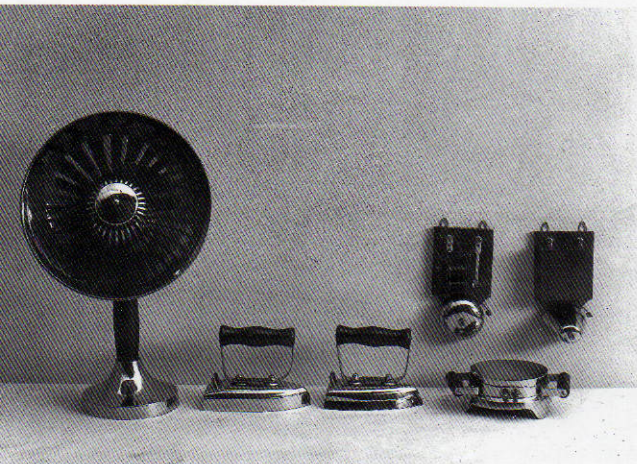

Grup de milicians i milicianes armats al carrer Major de Salt l'estiu de 1936. Una de les figures preeminents del Comitè Antifeixista de Girona, l'Expèdit Duran, estava molt vinculat amb els sectors llibertaris de Salt.

Les col·lectivitzacions

Amb la derogació del CCMA el dia 4 d'octubre de 1936 s'obria un període en el qual la Generalitat de Catalunya recuperava el rol institucional que havia perdut el mes de juliol del mateix any. Tanmateix, era una Generalitat que havia d'escoltar la veu del carrer, i aquesta encara tenia una significació clarament llibertària. Quan Josep Tarradellas va rebre l'encàrrec del president Companys de formar govern, ambdós tenien clar que no es podia fer res sense la força de la CNT.

A la fotografia es poden veure alguns dels petits electrodomèstics que hi havia a l'aparador de la casa Adroher Germans. Aquesta companyia va estar sota la influència del comitè de control obrer durant els anys de la Guerra Civil.

Una de les prioritats del moment passava per gestionar l'economia del país. En poc temps les transformacions havien estat molt grans pel fet que els comitès havien col·lectivitzat àmplies esferes de l'economia. El resultat final fou que Tarradellas "*legalitzà la realitat dels comitès de control obrer que fiscalitzaven la gestió dels propietaris o directius d'empreses, o la realitat dels comitès d'empresa que substituïen els propietaris o directius que donada la situació havien fugit*". Tenint present aquesta realitat, l'esforç per unificar l'economia catalana es va concretar en el Decret de Col·lectivitzacions del 24 d'octubre de 1936 i en els Decrets de s'Agaró o Pla Tarradellas del 8, 9 i 12 de gener de 1937, que, varen proporcionar la possibilitat de planificar una nova política econòmica que com segueix dient Ernest Udina, fou el "*fruit d'un pacte entre les tres forces polítiques dominants, l'anarco-sindicalisme, el republicanisme i el marxisme*". El Decret de Col·lectivitzacions disposava l'obligatorietat de col·lectivitzar en tres casos. En primera instància, en cas de fugida del patró o que aquest fos considerat facciós pels Tribunals Populars; en segona instància, a totes les empreses de més de 100 treballadors i, finalment, també, en aquelles empreses de menys de 100 treballadors, en cas d'acord entre treballadors i propietaris, o en el cas que així ho decidissin les tres quartes parts dels treballadors. Val a dir que al final de la guerra es comptabilitzaven 4.500 empreses sota control obrer, 2.000 de col·lectivitzades i més de 5.000 que formaven part d'agrupaments socialitzats. Cal tenir present que els Decrets de s'Agaró o Pla Tarradellas es varen encaminar més cap a l'establiment d'una Hisenda pròpia, procés que anava més enllà del que es preveia a l'Estatut de 1932.

L'any 1936 Girona tenia 23.871 habitants, i segons Souchy i Folgare els afiliats a la CNT eren a l'entorn dels 6.000. La seva força es va fer sentir en el marc de les estructures econòmiques de la ciutat. Un dels exemples més visibles fou al ram de la construcció, que va ser socialitzat amb la col·laboració de la CNT i de la UGT. Una de les concrecions d'aquesta socialització, es podia apreciar en la unificació del salari. Amb aquest nou marc d'organització doncs, tant un oficial com un peó percebien la mateixa quantitat econòmica, i ho feien també en el cas de no poder treballar els dies que la pluja ho feia inviable. El dictamen que havia elaborat la Intercomarcal de Sindicat de la Indústria de l'Edificació afirmava que *"la socialización de toda la Industria de la Edificación en toda la ex provincia de Gerona, e incautación general de la misma, incluso en las cuentas corrientes, bienes y valores de toda clase que sean parte en el negocio e industria, a partir del día de la incautación, se hará sin indemnización. Serán considerados como retirados todos aquellos obreros que, habiendo trabajado toda su vida, por su ruinosa complexión física, no puedan hacer ningún trabajo. Al mismo tiempo, se tendrá en cuenta que cuando un compañero no pueda desarrollar el trabajo normal en su especialidad, se le facilitará otro de menos esfuerzo corporal"*.

El procés de socialització a poc a poc s'aniria estenent a d'altres sectors econòmics, com per exemple el tèxtil, el metal·lúrgic, el de l'alimentació i el dels transports. A Girona hi hagué unes nou empreses col·lectivitzades i unes nou més amb comitès de control obrer. Segons Francina Carles, *"el finançament de les empreses col·lectivitzades es féu mitjançant la creació de cinc entitats de crèdit oficials"*. Entre les empreses col·lectivitzades es poden enumerar les

L'empresa Dalmau Carles Pla S. A. va ser col·lectivitzada com a conseqüència de la gestió revolucionària que en matèria econòmica es va implantar a tot Catalunya durant la segona meitat de la dècada dels anys trenta.

següents: Dalmau Carles Pla, S. A.; Societat Anònima Grober; Ramon Soler i Pacreu; Transports col·lectivitzats de Girona; Casa "Service-Station S. A."; Casa Hispano Olivetti; Serveis de Gas Unificats de Catalunya; Comitè local de Transports de Girona; Col·lectivitat de Carboners de Girona i radi CNT-UGT; Col·lectivització de les empreses d'Electricitat, Gas i Aigua de les comarques gironines. Entre els comerços i empreses amb comitès de control obrer es pot fer referència a: Casa Jaume Farró Vilanova (espartenyas); Casa Domingo Flechas (benzina); *Casa Electricidad y Suministros*; Casa Adroher Germans; Casa Enric Gudayol (fàbrica de serrar fustes); Casa Miquel Ferrer (fàbrica i magatzem d'adobats del país i de l'estranger); Casa Jaume Martínez (taller de serralleria mecànica); Casa H. Canal Collell (merceria i teixits); *Societat General de Oxígeno*; *Empresa Sondeos Ibéricos*.

EL CENU

Les reformes i les innovacions que s'havien anat aplicant des de l'any 1931 en l'àmbit escolar varen prendre un caràcter revolucionari a partir del mes de juliol de 1936. De seguida es va crear el que es coneixeria com el Consell d'Escola Unificada de Catalunya (CENU). Aquest seria l'encarregat d'elaborar i de portar a la pràctica un nou projecte escolar. En paraules de Salomó Marquès, *“les finalitats del CENU són per una banda establir el nou règim d'escola unificada que substitueixi l'escola de tendència confessional; per l'altra, actuar per tal que el nou règim*

Les aules escolars varen experimentar un impuls de renovació important a partir de 1936 gràcies a la creació del Consell d'Escola Unificada de Catalunya. L'esperit d'aquest consell tenia com a objectiu primordial facilitar les eines i coneixements bàsics als joves a fi que poguessin afrontar la vida adulta amb garanties.

escolar estigui inspirat en els principis racionalistes del treball, i assegurar que tot obrer pugui arribar des de l'escola primària als estudis més superiors segons la seva capacitat”. En aquest context canviant s'ampliarien les places escolars, les plantilles dels mestres i les cantines escolars. Però el fet és que l'activitat educativa va anar més enllà de l'àmbit estrictament escolar. Transcendent-lo notablement, foren creats el servei d'ensenyament del català i el servei de cultura al front. Ambdós fomentaven l'accés al coneixement i a la cultura. Val a dir que les dificultats per aplicar aquest nou projecte no foren poques i que, en realitat, s'aplicà d'una manera parcial com a conseqüència de la situació conflictiva que vivia el país.

Tanmateix no s'escatimaren esforços ni determinacions a l'hora d'introduir canvis que tenien significacions ben eloqüents. Una de les decisions més polèmiques s'ha de centrar, segurament, en la depuració del magisteri contrari als plantejaments de les polítiques republicanes. En el seu pas per la conselleria de Cultura, Josep Tarradellas deixaria escrit que *“la depuració del personal docent, administratiu i subaltern fou realitzada d'una manera local i progressiva, és a dir, que afectà grups d'ensenyament sense vincular-ne a cap la tasca que era duta a terme en les restants”.* De totes maneres, *“la majoria del personal continuà en els càrrecs que ocupava anteriorment”.* Segons el jove conseller, el nombre de persones destituïdes acabaria essent força reduït.

Un ban datat el dia 1 d'octubre de 1936 feia saber al conjunt de la població de la ciutat de Girona que al cap de quatre dies s'obririen les escoles d'ensenyament primari en aplicació del Decret de la conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya i d'acord amb el CENU. Estava signat per l'alcalde Joaquim de Camps i Arboix, i avisava que en funció de la

recent unificació de l'escola s'havia hagut d'establir una nova distribució de la matrícula. A tal efecte es va elaborar un mapa escolar a partir d'una demarcació clarament delimitada que obligava nois i noies a inscriure's en un grup escolar específic, sempre en funció del lloc de residència.

D'acord amb aquestes disposicions, a Girona hi havia un total de dotze grups escolars diferents repartits pels diferents barris de la ciutat: el G. E. Ignasi Iglésies, que estava situat a Montjuïc; el G. E. exAve Maria, amb seu a la plaça de la Catedral, núm. 3; el G. E. exMaristes Catedral, que estava al carrer Claveria; el G. E. exMaristes de la Mercè que tenien la seva seu a la Pujada de la Mercè; el G. E. Prat de la Riba, ubicat al carrer Ferrándiz i Bellés; el G. E. Batet i Sisó, que amb caràcter provisional es trobava al carrer de la Rutlla; el G. E. exDoctrina cristiana que impartia la seva labor educativa al carrer Migdia; el G. E. Ramon Turró, que estava al carrer Lorenzana; el G. E. Joan Bruguera, al carrer de Jaume I; el G. E. Eiximenis, al carrer del mateix nom; el G. E. exDominiques tenia la seva seu al carrer del Nord i, finalment, el G. E. Pont Major, que estava al núm. 2 del carrer amb el mateix nom que l'escola.

Lògicament la demarcació de carrers adscrita a cadascun d'aquests grups escolars variava en funció de la zona on estaven ubicats. Un dels que comprenia un major nombre de carrers era el G. E. exMaristes Catedral, amb un total de 27. Hi eren adscrits els nois i noies que habitaven a carrers com el dels Alemanys, el Portal Nou, Torre Gironella, Ciutadans o la Força, entre molts d'altres d'aquell sector del Barri Vell. En altres casos hi havia carrers que eren repartits per dos grups escolars diferents. Així, els nois i noies del carrer del Carme, fins el núm 56 inclòs, havien d'anar al G. E. Prat de la

Clarament el símbol d'una nova concepció de com s'havia d'organitzar el sistema educatiu. Una imatge que volia transmetre el missatge de que per aprendre calia que uns i altres cooperessin junts, nens i nenes, sense necessitat d'establir diferències innecessàries.

Riba, i els que habitaven del núm. 57 fins al final els tocava anar al G. E. exDoctrina cristiana del carrer Migdia.

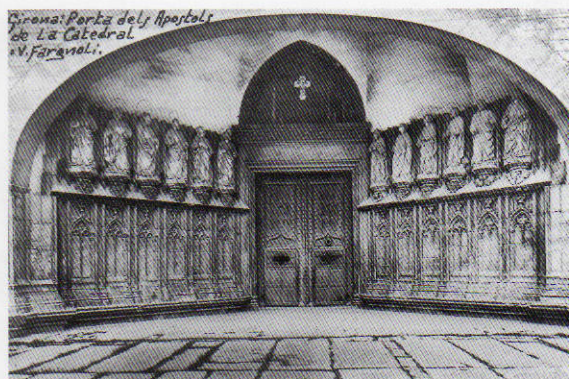
Alguns dels col·legis religiosos que foren expropiats, a banda d'incorporar el prefix "ex" al davant del nom que sempre havien tingut, varen ser rebatejats. Com ha recollit Salomó Marquès, "l'antic convent de l'Ave Maria, a la plaça de la Catedral, serà el grup escolar Bakunin, el col·legi dels Maristes del carrer Claveria serà el Giner de los Ríos, i els Maristes del barri de la Mercè s'anomenarà Durruti; els germans de la Doctrina cristiana al carrer Migdia serà el Carles Marx, i el Joaquim Maurin serà el de les Dominiques del carrer del Nord".

La violència iconoclasta

Una de les disposicions que el Comitè Antifeixista va prendre l'estiu de 1936 va ser certament singular. Amb la presència d'un notari i amb representants de la Generalitat es va procedir a l'obertura del sarcòfag de sant Narcís. Segons Joan Soler, *"el contingut era un conglomerat d'ossos i fustes, embolcallat dins d'una ornamentació episcopal. A fi que la població veiés aquest muntatge, s'exposà a la biblioteca pública municipal, però a poc a poc en desapareixeren bocins. Abans que no en quedés res, Anastasi Viguera, responsable de l'exposició, ho posà tot dins d'un sac i el va enterrar en una illeta que hi havia a la desembocadura del riu Güell amb l'Onyar"*.

De la Catedral n'acabarien desapareixent les estàtues dels apòstols. Una brigada d'obres, servint-se d'una politja, va procedir a retirar les figures. Enric Mirambell va ser testimoni d'aquell esdeveniment. Cadascuna de les estàtues va ser *"lligada amb una cadena, per separar-la de la seva base. Però com que les escultures no eren de pedra, sinó de terra cuita, i a més devien ser enganxades d'alguna manera a la base, en fer força per aixecar-les s'esmicolaven. El resultat fou que, exceptuant-ne dues, les altres deu quedaren trossejades"*.

Dos exemples significatius de com es va manifestar l'anticlericalisme a Giro-

La porta dels apòstols de la Catedral en una imatge d'abans de la Guerra Civil. Aquestes estàtues de terra cuita acabarien desapareixent com a resultat del profund sentiment anticlerical que es va viure a Girona l'estiu de 1936.

na. El paper hegemònic que tradicionalment havia tingut l'Església catòlica era contestat per la representació política d'aquells sectors socials que havien passat a gestionar els afers públics. La seva estructura jeràrquica, els rols de poder econòmic i polític que representava, i la capacitat sancionadora que influïa decisivament en el procés enculturador del conjunt social, identificaven l'Església com un símbol dels valors i dels principis d'un món allunyat de l'ideal igualitari. És en la hiperritualització en què estava immersa la societat de principis del segle XX, i en el paper que la violència jugava en aquest univers religiós que alguns autors han trobat altres arguments per entendre els comportaments de rebuix violent dirigits contra la institució eclesiàstica i els seus representants. A Girona, la iconoclàstia també hi fou present.

La profanació i el saqueig de l'església de Sant Feliu, que era on reposaven les despulles de Sant Narcís, va tenir lloc un mes abans de l'obertura del seu

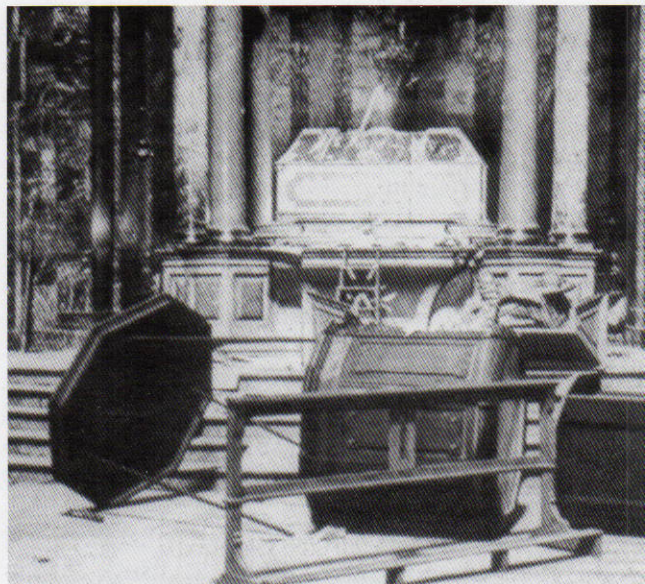
sarcòfag. Era el dia 20 de juliol al matí. A la plaça de la porta lateral de l'església es va començar a acumular gent, que va assistir a la destrucció d'objectes de l'interior del temple. La foguera que es va encendre va fer desaparèixer per sempre més tots els retaules dels altars, l'orgue, cadires, mobiliari de la rectoria i llibres de l'arxiu parroquial. Un reliquiari de plata que representava Sant Feliu, dues marededús, sis campanes i dos tapissos de Flandes, entre d'altres pertinences de l'església, també foren destruïdes.

Una altra de les esglésies que va ser fortament agredida va ser la del Mercadal. El saqueig va ser pràcticament absolut, i l'interior de l'església fou completament destruït. Els retaules, els harmòniums, els calzes, els reliquiaris, les casulles i altres objectes eren retirats de l'interior de l'església i amuntegats a la plaça i als carrers adjacents. Algunes de les imatges que varen ser retirades es van llençar al riu. Seguidament serien saquejades al mateix barri les esglésies de les Bernardes i de les Dominiques. S'ha apuntat que una setmana més tard una disposició municipal va determinar l'enderrocament definitiu de l'església del Mercadal i de l'església i el convent de les Bernardes. Segons Joan Busquets *"les raons cal buscar-les possiblement en els projectes urbanístics. Era una vella aspiració del municipi posar remei a l'estretor del carrer de les Hortes i de Santa Clara i, repetides vegades s'havia ofert a les monges del Císter que canviessin el convent per un altre lloc, a fi de poder arranjar el problema"*. Finalment l'església i el convent de les Bernardes s'acabarien enderrocant. L'església del Mercadal, tot i que el seu enderrocament va ser considerable, seria reconstruïda després de la guerra.

Altres esglésies també resultarien afectades. Després de ser saquejada, l'església del Carme va ser habilitada com a garatge i com a presó. La dels Dolors també seria reconvertida en garatge. L'església i el monestir de Sant Daniel varen ser saquejats després de la sortida de les monges. De resultes d'aquella acció s'acabaria enderrocant el mur de tanca, que era tot un símbol de la clausura.

Tot i que les profanacions serien moltes més, cal destacar les cinc esglésies que varen ser respectades: la capella del cementiri, les Filles de Sant Josep (Butinyanes), les Germanetes dels Pobres, les Religioses de Sant Josep (Vetlladores) i les Escolàpies.

El 20 de juliol l'església de Sant Feliu va sofrir desperfectes diversos. L'orgue, part del mobiliari de la rectoria i d'altres elements varen ser completament destruïts. A la fotografia una imatge de com va quedar l'església després del saqueig.

La repressió

Un article publicat a *L'Autonomista* el dia 7 de setembre deia el següent: *“Esta mañana, a las 11, se ha celebrado el entierro del destacado militante de la CNT, inteligente ferroviario y miembro del ‘Comité de Milicias y Defensa’, camarada Avelino Loriente”*. L'enterrament va ser tot un esdeveniment a la ciutat. Alfons Moré havia explicat que *“aquí a Girona hi va haver una gran manifestació. Tenia un oncle que havia estat al comitè de la RENFE, de la FAI, i quan es va morir en Loriente es va decretar festa i van anar a manifestació a Girona”*. Les causes exactes de la mort d'en Loriente són extraordinàriament complexes, però se sap amb certesa que havia estat un dels milicians que havia participat en els passeigs (procediments mitjançant els quals algunes de les víctimes represaliades eren conduïdes en cotxe fins al lloc on serien executades). Aquestes accions es varen repetir entre el mes de juliol i el mes de setembre de 1936.

A la mateixa ciutat, un parell de nits abans, el propietari d'un negoci cèntric es disposava a tancar les portes del seu establiment. Regentava la fonda de Cal Ros, situada a les Voltes d'en Rosés. Eren les deu de la nit i a la fonda hi havia la família Dalmau i alguns hostes. En total no devien passar de la quinzena de persones. Al cap d'una estona, per una porta del darrera varen accedir a l'interior de l'immoble set o vuit homes armats, vestits amb roba fosca i amb

mocadors vermells al coll. De seguida varen manifestar que havien de fer un escorcoll. Varen procedir a immobilitzar a la família, de manera que els seus integrants varen ser reclosos a la planta baixa. Varen ser localitzats alguns capellans. Sembla que en grups de dos se'n varen emportar fins a sis. Tot aquest procés es va allargar fins a les quatre o les cinc de la matinada. Loriente va ser un dels milicians responsables d'aquella acció, i moriria en una d'aquelles passejades nocturnes. Posteriorment diverses publicacions han arribat a referir-se a un total de set capellans morts que estaven refugiats a la fonda de Cal Ros de Girona. Uns parlen que la seva mort va ser el 13 d'agost; d'altres fan referència a la primera setmana de setembre. Els seus cossos serien trobats anys després a Girona, Orfes, Espinavessa, Sant Martí de Llémna i Caldes de Malavella.

La dinàmica repressiva de la rereguarda a la ciutat de Girona es va caracteritzar per unes pautes que es varen repetir en diverses ocasions. Un dels exemples més clars ens ve de Salt. Una estimació revela que a final de juliol a Salt foren detingudes entre 30 i 40 persones. Totes foren conduïdes en camió des de Salt fins a un barracó que hi havia a la plaça del Mercat de Girona. Segons les informacions del fill d'un dels represaliats, *“la manera de matar-los, no sé endevinar per què, potser en algun lloc hi ha algun paper escrit. A tots els de Salt, el dia abans que els matessin els treien d'aquest barracó d'artilleria, els portaven a la presó del seminari. En Pere Sureda va ser el primer, amb en Vilaseca, i sembla que no els tocava perquè ja hi havien portat a n'en Xifra i a n'en Vilaseca. Això ho diu el mossèn Casanovas. Quan els van matar era el 25 d'agost al vespre”*. Josep Casanovas era un capellà que estava empreso-

nat a la presó de Girona i va escriure un diari on va deixar constància del que va viure entre aquelles parets.

La nit del 30 d'octubre de 1936 aparegué en aigües del golf de Roses el vaixell de guerra faccions anomenat *Canarias*. L'atac que es va propiciar a Roses i posteriorment a d'altres poblacions de la costa va crear un pànic immediat i una reacció que acabaria essent determinant. En una atmosfera d'apassionament i revenja es van assaltar les presons de Girona, Olot i Sant Feliu de Guíxols i s'assassinarien principalment polítics de dretes, comerciants i eclesiàstics. L'endemà varen ser executades a Orriols un total de sis persones i dos dies després, el 2 de novembre, deu més. Les víctimes foren tretes de la presó per un grup d'una quinzena de milicians. En els dies següents encara hi hauria més víctimes.

Segons les dades de Josep M Solé i Joan Villarroya, a l'entorn d'una vuitantena de persones amb registre civil a Girona varen ser represaliades entre els mesos d'agost i d'octubre de 1936. En el

L'estiu de 1936 la violència que va generar la revolució es va dirigir contra tots aquells que representaven les jerarquies i els privilegis, ja fossin de caràcter religiós o no. A la imatge, alguns dels represaliats al cementiri de Girona.

conjunt de la comarca del Gironès va haver-hi un total de 210 víctimes, és a dir, "a 29 dels 43 municipis hi hagué represàlies". Un 27,6 % d'aquestes varen recaure sobre membres de l'Església; un 8,1 % sobre les forces de seguretat de l'Estat, militars i guàrdies civils; un 7,1 % eren industrials i propietaris; la resta de víctimes més representatives tenien professions com la de pagès, comerciant, mestre o metge. Així mateix, un 31,1 % eren persones que militaven a la CEDA, un 29,5 % eren Tradicionalistes i un 26,2 % eren de la Lliga Catalana. Està documentat que "a la ciutat de Girona, seu episcopal i centre militar i comercial, és on es produeixen la gran majoria d'execucions de la comarca". Hi varen participar milicians de diverses poblacions.

Tribunal Popular

Una de les institucions clarament simbòliques que varen cristallitzar d'acord amb el procés revolucionari va néixer el mes de setembre de 1936. L'oficina jurídica va començar les seves activitats el dia 11 en el Col·legi d'Advocats de l'Audiència de Girona. Essencialment preveia la revisió d'aquells processos penals amb caràcter social, totes aquelles activitats contràries al règim, la repressió de la usura i les estafes, així com bona part dels afers o conflictes relacionats amb aspectes laborals, com per exemple els accidents de treball, el pagament de salaris, els sous o les hores extraordinàries.

Va estar integrada per sis persones, tres que representaven la CNT i tres la UGT. El càrrec de lletrat assessor va recaure en Josep M. Bertrand de Quintana i va ser nomenat per la Generalitat. Un advocat de Barcelona, Josep Calveres, va ser nomenat magistrat d'aquella oficina, que no era altra cosa que el Tribunal Popular de Girona. El càrrec de president va recaure en el jurisconsult i magistrat Abel Velilla.

El dia 12 el president va prendre possessió del càrrec. Uns dies més tard va concedir una entrevista a la premsa de la ciutat:

“ - La justícia en la seva concepció històrica i arcaica ha desaparegut. Potser ha estat el primer que el règim revolucionari enderrocà. Vol dir això que la justícia desapareix per sempre, que l'or-

Els tribunals populars varen néixer amb la voluntat d'impartir justícia. A la fotografia es pot apreciar la seu del Tribunal Popular de Lleida, que estava instal·lat a l'edifici de la Paeria.

dre nou que neix amb tota l'ansia d'una societat més justa i més equitativa pot prescindir d'un element tan indispensable en la vida social? No. Precisament és tot el contrari. No crec que ningú s'esveri, perquè el règim econòmic sigui substituït per altre més socialitzat, ni perquè, la propietat respectada fins ara al mateix diapasó de les regles romanes del dret, sofreixi una profunda pertorbació. Doncs bé, si això passa a tots aquests estaments, lògicament ha de passar també a la justícia i al dret nou de l'ordre revolucionari. La justícia és el nervi de la pàtria. Sense justícia no hi ha cap país que pugui dir-se civilitzat. Però, si l'ideal no es canvia, sí ha d'ésser canviant el procediment i el dret. Avui s'imposa una justícia popular, ràpida, segura i gratuïta. Mentre aquesta es fa, mentre al front es lluita, cal que un nou dret s'imposi d'acord amb els principis revolucionaris”.

Segons Velilla les raons que varen exigir el naixement dels tribunals populars varen ser dues. La primera, “l'aspecte internacional”, ja que “els països republi-

cans i demòcrates d'Europa tenien la vista massa fixa en la revolució espanyola i exigien als governs legítims d'Espanya i Catalunya l'existència d'una justícia". La segona, "bandejar l'actuació de grups d'incontrolats que, potser plens de bons desigs, feien la justícia pel seu compte".

Davant de la incertesa que per a alguns sectors socials s'obria amb la creació del Tribunal Popular, Velilla era categòric en la seva resposta:

" - ¿Una possible desconfiança en l'actuació de la justícia? No entenc el concepte. M'explicaria l'existència d'aquesta desconfiança que segurament vol dir sospita de feblesa al jutjar si fossin magistrats únicament els que haguessin de dictar les sentències. Però -refermem i remarquem aquest concepte d'una vegada i per sempre- els falls no els dicten pas els jutges, els dicta el poble. Fixeu-vos. L'oficina jurídica que té una gran amplitud d'atribucions -usura, investigació primera dels detinguts, desnonaments rústecs i urbans, contractes, tribunals industrials, qüestions familiars, revisió de sumaris, etc- està forma-

da per la representació de tots els organismes revolucionaris, i en quant als tribunals populars qui absol o condemna no seria pas la secció de dret sinó els jurats que són precisament nomenats pels organismes sindicals i antifeixistes.

¿Pot cabre doncs la desconfiança? Seria tant com dubtar de tots a l'igual que feien els jesuïtes, que s'espriaven mútuament".

Al final de la present entrevista el president del Tribunal Popular es va referir al que seria el procés estrella d'aquell any. Efectivament, la cita que havien de tenir amb la justícia els militars sublevats aquells dies de juliol s'acostava irremissiblement. Pràcticament després de ser nomenat en el càrrec, Abel Velilla reconeixia que ja havia "començat a fer gestions a fi que aquest procés sigui fet en breu". Però deixava clar que no havia de ser l'únic. Després s'hauria de celebrar "el dels feixistes que varen actuar en armes prop dels militars i per últim el d'aquells que estant al costat del moviment no varen sortir però en ànima i esperit eren amb ells".

estat del dret i de la justícia

El Tribunal Popular a Girona

Segueix amb enorme espectació la vista de la causa contra els militars sublevats

El procés pren una derivació insospitada
Greus acusacions al tinent coronel Busquets
S'ordena la seva busca i captura

violat
aquestes
expressió
nal. Po-
països
enir en
popular,
ibonnia,
le Andia
jurídi-
R. S. S.
cia for-
es i ha-
is) o la
nda per
a U. R.
tat d'ac-
feixistes
igual se-
a U. R.
amb tots

que els
ign d'e-
cat, vio-
n defen-
aració a
Londres,
l'haura

FINAL DE LA SESSIÓ D'AHIR MATÍ

Desfilen diversos testimonis sense interès i a continuació declara el Capità Eusebio Justo Luengo. Diu que des dels primers moments es va donar perfecte compte en la ràdio que el moviment era fauciós.

SESSIÓ D'AHIR TARDA

El President, camarada Abel Velilla obre la sessió a les 3 i 40 minuts. Compareix el testimoni Joaquín Viera Riera, agent de Vigilància, de Barcelona. Està citat per la defensa de l'ex-tinent Borbón. Les seves de-

solidat d'Infanteria. El dia 18 estigué de guàrdia. Diu que la ràdio funcio- nava el el quarto de Banderes. Afir- ma que, el dia de la declaració de l'estat de guerra, els hi donaren co- rrujo i tornaren diaris a les 5, o sigui abans de l'hora assenyalada. Explica la presència de països armats en la

A la imatge es pot observar un dels titulars que el diari L'Autonomista va dedicar a la posada en marxa definitiva del Tribunal Popular que tindria lloc a començament d'octubre de 1936.

El procés als exmilitars sublevats

L'esdeveniment va ser considerat un fet històric a la ciutat de Girona. Centenars de ciutadans no varen poder entrar a la sala del Tribunal Popular. Les autoritats preveieren aquest interès massiu de la població i habilitaren la instal·lació d'un servei d'altaveus a l'exterior. La sala estava presidida per una obra de l'artista gironí Josep Aguilera on hi havia representada *"una matrona republicana plena de serenitat augusta i de fortalesa invicta: les dues virtuts de què està saturada l'autèntica Justícia del Poble"*.

En conjunt la celebració i la durada del procés va ser intensa i ràpida. Amb el Tribunal presidit per Abel Velilla es va començar pel sorteig del jurat. Representat per dotze persones, la seva adscripció als sindicats era majoritària. Quatre representaven la UGT, quatre la CNT, i quatre representaven els diferents partits. Cadascun d'aquests grups tenia designat un suplent. Tot seguit es va presentar el Tribunal Popular, —que estava constituït per Abel Velilla que n'era el president— i Gómez Alarcón i Josep Oliveres els magistrats. Els fiscals varen ser els "camarades" Fernández i Balaguer (suplent). Els advocats defensors eren diversos, Aymat i Xammar de Barcelona,

i Domingo, Roura, Teixidor, Romaguera i Franquesa de Girona.

La cobertura que va fer *L'Autonomista* d'aquest procés fou extraordinàriament exhaustiva. Un dels moments de més expectació va ser quan varen entrar els 50 processats a la sala. Convenientment custodiats i vestint de paisà, anaren ocupant els bancs que tenien assignats. Es tractava de dos coronels, dos tinents coronels, tres comandants, tretze capitans, setze tinents i catorze alferes. Però encara faltaven tres figures militars que no havien comparegut.

El dos primers eren el general Fernández Ampón i el comandant Felipe Moragriega. Uns telegrams de la Comissaria General d'Ordre Públic que es varen llegir a sala varen deixar ben clar que havia estat impossible trobarlos. El cas del capità Conejos era diferent. Un comunicat del general Villalba afirmava que el capità en qüestió es trobava al front d'Aragó lluitant amb la columna *Rojo y Negra*.

Després de llegir la relació dels fets i que les defenses procedissin a presentar els seus escrits va ser el torn de la declaració dels processats. Aquell 7 d'octubre de 1936 la primera declaració va recaure en el coronel Jesús Macià Oltra. Segons va quedar escrit a la relació que en va fer la premsa l'acusat va negar els fets tot dient que *"no sabia l'ordre del Govern de no declarar l'estat de guerra. No sabia que aquest fos facció"*. Tanmateix, Jesús Macià *"es possessionà de la Comissaria de la Generalitat per ordres superiors"*. Tot seguit el coronel Jordi Villamides va afirmar que s'havia declarat l'estat de guerra per insistència reiterada de la divisió. Preguntat pel fiscal *"sobre un dinar a la Barca, abans dels fets, en el qual assistiren uns militars i sembla que es parlà del futur moviment*

El procés als exmilitars sublevats acabaria amb diverses sentències de mort i condemnes a diferents penes de reclusió que oscil·larien entre els 30 i els vuit anys. El dia 13 d'octubre varen tenir lloc les primeres execucions al castell de Sant Julià de Ramis.

luntaris a la defensa de les fronteres. "Marsellesa".

AL CASTELL DE SANT JULIA

Aquest matí, a dos quarts de set, han estat executats tres condemnats a mort pel Tribunal Popular de Girona. ~ Dos dels condemnats abans de caure, han cridat, únicament: «Apunteu al cor, companys!»

Ahir a la vetlla, a les 22'15, el Comissari de la Generalitat, Ciutadà Martí Jordi Frigola, va rebre, de l'Honorable Conseller de Justícia del Govern de la Generalitat de Catalunya,

tualment d'aquesta Plaça.

A les dotze de la nit els Advocats varen traslladar-se a la presó a notificar als sentenciats a mort la trista nova de la seva execució. Varen

traïdor planejant el seu desenvolupament", Villamides respondria que no en sabia res de res. El tinent coronel Antonio Alcubilla va parlar de la seva actuació. El 19 de juliol s'encarregaria d' "arengar les tropes abans de sortir al carrer i els va dir que no desapareixin contra el poble".

Tres dies més tard varen produir-se dos moments de gran expectació. Era el dia 10 d'octubre i corria el rumor que una de les persones que havia de declarar era l'aviador Adonis Rodríguez, molt admirat entre els sectors populars de Girona pel fet que havia lluitat en l'aviació *Alas Rojas*. En procés de recuperació d'una lesió pulmonar, va interrompre la seva estada en un sanatori per tal de poder fer una "*declaració valenta i francament acustòria per a alguns dels processats. (...) Del seu anatema formidable se salven Bergareche, Herrera, Palancar i Franco, del Regiment d'Artilleria on el testimoni prestava els seus serveis*". Seguidament es va retirar l'acusació a sis dels processats: els capitans Pasqual Minyana i José Conejos, el tinent d'in-

tendència Miguel Alonso Quesada, els alferes Estanislau Palancar i Josep Duran, i el tinent Julià Franco. La crònica de la premsa d'aquella sessió finalitzava dient: "*els absolts, puny enlaire, donen visques a la República*".

Set dels processats serien condemnats a mort per un delictes de rebel·lió militar al front de les tropes armades. La resta dels processats serien condemnats a diferents penes de reclusió que varen oscil·lar entre els 30 i els vuit anys. Jaime Serrano López, acusat de rebel·lió militar, seria absolt. La matinada del 13 d'octubre es va procedir a executar la sentència. Un capellà que es trobava detingut havia ofert els auxilis espirituals als sentenciats a mort abans que fossin trets de la presó i traslladats al lloc d'execució, a l'antic castell de Sant Julià de Ramis. A dos quarts de set, Feliciano Montero, José Borbón i Joaquín Ruiz de Porras varen morir afusellats davant d'un pelotó d'execució format per carrabiners, milicians, membres de la guàrdia nacional republicana i de la guàrdia d'assalt.

Expèdit Duran

La informació que es coneix sobre Expèdit Duran és fragmentària. Les primeres notícies que se'n tenen cal situar-les molt a prop de Girona, a la vila de Salt. Focus important de producció tèxtil, Salt aglutinava durant el anys trenta una important presència de població treballadora que en els transcurso dels primers decennis del segle XX havia creat els seus propis espais de reunió, d'entreteniment, i també de formació. Un d'aquests espais era el Centre Republicà, que estava situat al Veïnat. D'entre els més significatius, l'altre era el Centre Cultural Floreal. Adscrit a la CNT i a la cultura llibertària, s'hi feien obres de teatre, s'hi podien prendre begudes sense alcohol, s'hi feien sessions de cinema, s'hi publicava un periòdic i també hi havia una biblioteca. Era un local que convidava a la tertúlia, al debat i a la reflexió. La Floreal estava situada a l'illa de cases que s'aixequen a la bifurcació entre el carrer Major i el carrer Llarg.

Francesc Fontané era de Salt i havia treballat a *El Autonomista*. Segons el seu testimoniatge, Duran *"era foraster i feia de mestre aquí, a La Floreal.*

Havien muntat una escola d'aquestes avançada, avançada d'idees. Feien la classe aquí a La Floreal". També de Salt, en Jaume Valls havia estat un dels seus alumnes. Un dels professors que *"varem tenir era l'Expèdit Duran.*

Era serio, eh. Com que era castellà, i després en aquella època ja n'hi havia hagut de castellans per aquí, semblava que hi havia més respecte". Però la seva dedicació a l'Escola Racionalista no seria gaire llarga. Situada a les dues estances superiors del Centre Cultural, l'escola havia estat fundada el 1933. Un any després, i amb motiu de la repressió que seguiria al Fets d'Octubre de 1934, tant el local com l'escola serien clausurats. Les classes no es podrien reprendre fins a l'abril de 1936.

Expèdit Duran era originari d'Elx i va ser una de les figures destacades de la CNT-FAI a l'àrea de Girona. Un cop tancada l'escola, va romandre a Salt realitzant tasques diverses relacionades amb el sindicat. Durant els Fets d'Octubre de 1934 es destaca en la mobilització i recorre diversos indrets de les comarques a la recerca de voluntaris, fet que denota els contactes que tenia amb els membres del sindicat que hi havia a les poblacions veïnes de Girona.

El mes de juliol de 1936 la seva intervenció seria crucial. Prendria part activa en els fets i acabaria esdevenint una de les figures capdavanteres del moviment revolucionari. Va formar part des del primer moment del Front Antifeixista, que es va constituir la matinada del dia 19. Segons Joan Soler, membre del POUM, *"aquest Front acordà organitzar grups armats amb pistoles, fusells de cacera i els Winchester que tenien algunes organitzacions*

procedents del repartiment efectuat la nit del 6 d'octubre del 1934". Cinc dies més tard, Duran prenia la paraula en un acte organitzat per les noves autoritats i que es va celebrar a la piscina municipal. Els incidents que es vivien a la ciutat en serien un dels motius principals.

Compartint presidència i direcció del Comitè Antifeixista amb Miquel Santaló, Expèdit Duran no donava l'abast. Soler explica que a final d'agost "una delegació del Front Antifeixista formada per Joan Quer, Expèdit Duran, Antònia Adroher i l'industrial Benetti, com a tècnic, va anar a París per adquirir l'utilitatge per muntar una fàbrica de municions, la qual fou instal·lada als tallers 'Tapón Corona y Variedades'. L'adquisició fou finançada amb els diners i valors trobats al Palau Episcopal, dipositat clandestinament per particulars".

Durant la segona quinzena d'octubre es constituïria el Consell Municipal de Girona amb un total de catorze regidors per la CNT. Duran esdevindria el president d'aquest organisme, a més de ser el conseller de defensa i vigilància municipal. Va estar al capdavant de la representació municipal fins el 27 de maig de 1937, moment en què va ser substituït per Llorenç Busquets, d'ERC.

Va ser detingut a principi de juny del mateix any, però alliberat l'endemà de la detenció. La darrera pista que en tenim és la de la sessió plenària de l'Ajuntament de Girona del dia 11 de gener de 1939 amb motiu d'una comunicació del Jutjat General de Contraban on s'imputa una evasió de capitals a França que suposadament hauria estat responsabilitat de Duran. En concret aquesta comunicació anava dirigida a l'alcalde Pere Cerezo i reclamava que "por la Corporación de su Presidencia se designe persona que trasladándose al país vecino pueda constituir en depósito en lugar adecuado" els valors i efectes que havien de ser repatriats. La persona designada per realitzar aquesta tasca va ser el mateix Pere Cerezo.

Els alumnes de l'escola racionalista de Salt varen tenir com a professor l'Expèdit Duran. Situat a l'extrem dret d'aquesta fotografia de l'any 1933, aquest home acabaria esdevenint una de les figures clau de la rereguarda gironina.

Els Fets de Maig

La festivitat del dia 1 de maig va tenir una significació diferent. Era l'any 1937 i la guerra continuava. Per primera vegada en molts anys la dignificació del treball deixava de ser una reivindicació central per passar a un pla estrictament secundari. Molts treballadors estaven lluitant, des de feia una mica més d'un any, en defensa de les institucions republicanes legalment constituïdes. Les prioritats eren unes altres.

Però la realitat dels esdeveniments es va mostrar una vegada més de manera imprevisible. L'equilibri dels governs de la Generalitat d'ençà del mes d'octubre de 1936 havia estat certament difícil. La major part de les diferents formacions representatives de l'espectre polític de l'esquerra n'havien format part. Durant aquests mesos les correlacions de forces varen exacerbar-se profundament. El POUM acabaria abandonant el govern el desembre de 1936.

Progressivament la influència dels sectors hostils a la CNT provocarien una situació que posava en entredit qualsevol possibilitat de diàleg. L'hegemonia que la CNT havia tingut els primers mesos de la revolució s'havia esvaït. S'havia arribat a un carreró sense sortida que s'acabaria resolent amb la violència generalitzada al carrer. L'enfrontament entre anarquistes i el POUM per un costat, i la Generalitat i els comunistes per l'altre, comprometria seriosament el

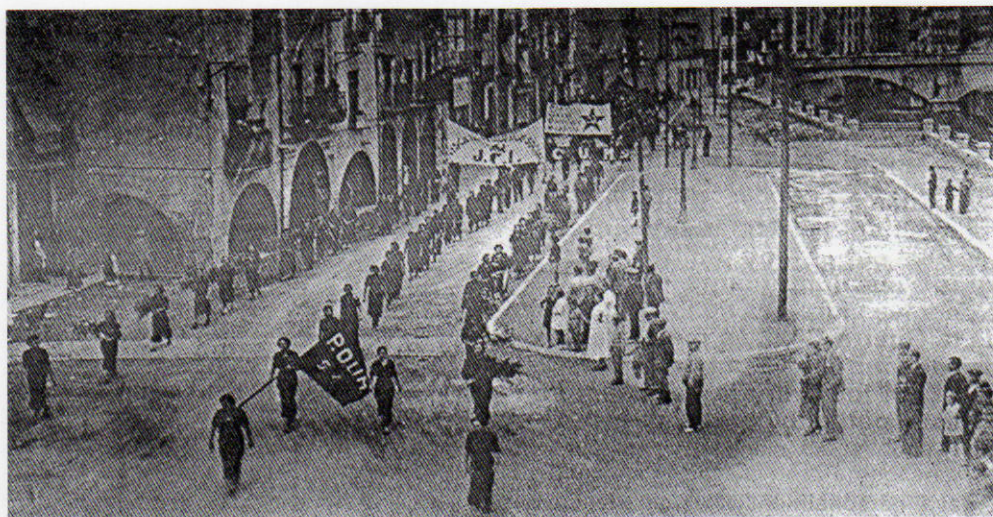
procés de transformació polític i social que Catalunya havia iniciat des del mes de juliol de 1936. Aquella primera setmana de maig de 1937 marcaria un punt d'inflexió insalvable que assenyalava l'hegemonia política dels sectors comunistes ortodoxos en el si de la zona republicana.

A la ciutat de Girona no hi va haver incidents significatius però sí molt de nerviosisme i expectació per les notícies que arribaven de Barcelona. Des del dia 5 de maig es varen veure patrulles de milicians circulant pels carrers del municipi. Van arribar a circular dos tancs de la conselleria de Defensa i es varen aixecar barricades a les entrades de la ciutat per tal de controlar els cotxes que hi poguessin entrar.

Però l'atenció i l'activitat es va focalitzar sobretot a les seus de les diferents formacions polítiques i sindicals d'esquerres. Uns sacs de sorra varen aparèixer a la seu social del PSUC en resposta a la seva posició en aquella profunda crisi que acabava d'esclatar. Posteriorment els responsables d'aquell incident serien obligats a retirar-los. Una altra acció contra el PSUC es va concretar quan grups de joves varen poder evitar que sortís al carrer l'òrgan del PSUC, el *Front*.

L'Autonomista recollia el dia 6 de maig que s'havia espoliat el centre d'Estat Català al carrer de l'Argenteria. Els que perpetraren l'acció no van trobar-hi membres ni simpatitzants del partit. Sense especificar gaire, recollia també la informació que s'havien realitzat algunes detencions d'"elements conceptuats de significació dretista".

Aquell mateix dia va ser clausurada *L'Espurna*, l'òrgan de difusió del POUM. El Partit Obrer d'Unificació Marxista va ser objecte de persecució, i poc temps

La CNT i el POUM varen veure com els Fets de Maig de 1937 afebliren ostensiblement la seva influència política. Molts dels seus membres foren perseguits i empresonats. Pel POUM tots aquests esdeveniments varen significar la seva desaparició definitiva.

després els seus locals a la ciutat varen ser tancats. Havia començat una etapa de clandestinitat que significaria la desaparició definitiva d'aquella formació política. Una de les escomeses més dures va tenir lloc el primer d'agost, un diumenge. El partit havia convocat una reunió clandestina a la platja de Pals. S'hi varen reunir unes 300 persones de diverses poblacions del territori gironí. Antònia Adroher va ser una de les militants que hi va assistir. De sobte *“un nombrós contingent de policies i guàrdies de seguretat van detenir una trentena de persones, entre les quals estava jo, per formar part del Comitè Executiu. Eren de Girona, Olot, Torroella de Montgrí, Anglès, Figueres, la Bisbal, Camallera...”*. Després varen ser conduïts a la comissaria de policia de Girona. Si bé l'Antònia Adroher va ser alliberada aquella mateixa nit, la majoria dels detinguts varen ser transferits a València i posats a disposició del Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció.

A l'Ajuntament de Girona les coses canviarien sensiblement. Expèdit Duran, que era el president del consell municipal i membre de la CNT, no va poder superar la moció de censura que varen presentar els representants d'ERC i del PSUC. El dia 27 de maig començava una nova etapa en la gestió municipal de la ciutat.

La situació del POUM a l'Ajuntament també es va convertir en insostenible. A començament de juny varen canviar els seus representants. N'entraven a formar part Miquel Gayolà, Antoni Payró i Joan Quer. Però les detencions de a la concentració de Pals obligarien a nous canvis a final d'agost.

Un decret de la Generalitat el mes d'octubre va excloure el POUM en la constitució dels consells municipals per la seva participació activa en els enfrontaments que es varen viure sobretot a Barcelona aquells primers dies de maig de 1937.

El Consell Municipal

En un informe de l'Ajuntament de Girona de 1937 que porta per títol *3 mesos de govern municipal*, publicat el mes de setembre d'aquell any, es fa referència al punt de col·lapse que, segons Esquerra Republicana de Catalunya, havia arribat l'estat de l'economia de la màxima institució municipal de la ciutat. Governada pel Comitè Antifeixista, Girona havia vist eclipsades les competències de l'Ajuntament fins a final del mes d'octubre de 1936, moment en què Expèdit Duran va ser nomenat president del Consell Municipal. Amb una representació de catorze regidors per la CNT, deu per ERC, sis pel POUM, sis pel PSUC, dos pel Partit Sindicalista i dos pel Partit Republicà d'Esquerra, es va iniciar una nova etapa de la gestió del municipi que no va estar mancada de controvèrsies i desavinences. En són una viva expressió el fet que el primer representant del Partit Sindicalista i els dos del Partit Republicà d'Esquerra no varen ocupar els seus llocs corresponents. Així mateix, ERC no ho va acceptar fins el dia 11 de desembre amb motiu del bombardeig de Roses i de les conseqüències que va comportar a la rereguarda gironina.

Segons l'informe, "*el moviment feixista provocat pels militars traïdors i la revolució social que en fou la immediata conseqüència crearen greus problemes de resolució urgent -atur forçós i endegament escolar- l'atenció dels quals representà la*

L'informe que es va fer des de l'Ajuntament de Girona va ser una mostra clara de com Esquerra Republicana de Catalunya pensava portar la gestió dels afers públics.

inversió de fortes quantitats i motivà la necessitat de recórrer a un repartiment extraordinari". Força crític amb la manera com s'havia dut a terme l'acord de la municipalització de l'habitatge, s'hi afirmava que "l'Ajuntament deixà automàticament d'ingressar totes les partides consignades en pressupost i que afectaven la propietat urbana, i en paraitzar-se tota l'activitat del ram de la construcció, s'intensificà l'atur obrer i la Corporació municipal contragué la responsabilitat d'atendre tot el gremi de l'edificació mitjançant l'acceptació, a càrrec seu i per administració, de totes les obres de la ciutat. Aquesta mesura no féu més que intensificar les dificultats de tresoreria de l'Ajuntament". A poc a poc el deute municipal va créixer inevitablement.

Després dels Fets de Maig la correlació de forces al Consell Municipal va canviar ostensiblement. Esquerra Republicana de Catalunya recuperava la presidència

de la institució, posició que mantindria fins al final de la guerra. L'orientació de la nova política municipal va ser clara des del primer moment. En la sessió del ple del dia 8 de juny un acord entre ERC, la CNT i el POUM va permetre l'adopció d'un programa que seria aprovat per unanimitat. En el primer punt es preveia "ajustar el funcionament de la Corporació municipal a les disposicions i normes establertes en la llei municipal catalana i a les emanades del Govern de la Generalitat de Catalunya". Elaborar un pressupost d'ingressos i despeses pel segon semestre de 1937, acollir-se al règim de Carta municipal d'ordenació financera pensant ja en l'any 1938, mantenir l'acord de municipalització de l'habitatge però amb la formulació d'ordenances específiques, afrontar el problema del ram de la construcció i seguir les normes d'una austera i recta administració en tots els assumptes atribuïts a la competència municipal, eren els reptes d'un equip que va començar decididament a treballar per la ciutat. El Consell de govern que es va formar estava representat íntegrament per regidors d'ERC. Pere Cerezo en fou l'alcalde president, Rafael Portas el conseller primer, Llorenç Busquets el conseller segon, Josep M. Dalmau el conseller tercer i Joaquim Morillo el conseller quart.

L'elaboració del pressupost per al segon semestre va ser una de les prioritats. Però per poder-lo fer amb uns paràmetres factibles calia abordar el problema del ram de l'edificació. En aquells moments "l'Ajuntament controlava i responia de: 9 paletes i 30 manobres afectats al pressupost de 1935; 28 paletes, 9 aprenents i 179 manobres incorporats després de juliol de 1936", a més d'un nombrós grup d'obriers de les diverses seccions del Control de la construcció. El dia 24 de juny un conveni signat

entre l'Ajuntament de Girona i el Control de l'edificació que contemplava fins a tretze bases establia que "tot el personal de la Brigada Municipal, a mida que vagin acabant-se les obres en curs, passaran al Control de l'Edificació". Així mateix s'acordava que "les obres de caràcter municipal seran adjudicades al Control del Ram de l'Edificació o bé a la secció que correspongui" amb la condició que "el pressupost serà formulat per l'Arquitecte Municipal i aprovat pel Consell de Govern Municipal", de manera que les obres també serien dirigides per l'arquitecte de l'Ajuntament.

El pla d'obres municipals que s'acabaria aprovant comptava amb un pressupost de 2.030.000 pessetes. Les partides econòmiques prioritàries corresponien a les noves edificacions (750.000), a la col·lectora esquerra de la ciutat (505.000), a la pavimentació de la carretera de Barcelona (250.000), al Grup Escolar Prat de la Riba (205.000) i a les defenses del riu Ter (200.000).

Un dels objectius prioritaris de la gestió republicana després dels Fets de Maig fou elaborar un pla d'obres municipals que, si es tenen en compte les circumstàncies del moment que es vivia, va ser força ambiciós.

Els bombardeigs

En el transcurs de l'ofensiva al país Basc es van bombardejar per via aèria ciutats indefenses com Durango i Gernika. Era la primavera de 1937 i aquestes accions varen significar una innovació en el camp de l'estratègia militar. L'efecte d'aquells atacs aeris va generar una sensació d'amenaça constant per a la població civil que vivia a la rereguarda.

La costa gironina ja havia experimentat els primers bombardejos mig any

El solar de les Bernardes tenia aquest aspecte a les acaballes de la guerra. La desolació i el desastre estaven presents entre els ciutadans que després de pràcticament tres anys de guerra veien com les brutals agressions de l'enemic tenien la societat civil com a un dels seus objectius prioritaris.

abans. Va ser a final d'octubre de 1936 quan el creuer facciós *Canarias* va aparèixer en aigües del golf de Roses i va bombardejar durant un quart d'hora aquesta població. L'efecte d'aquella acció va ser determinant i va generar una sensació d'indefensió i de pànic que es va generalitzar arreu de les comarques.

La data del 30 de juny de 1937 assenyalava el primer bombardeig que va patir l'àrea urbana de Girona. Un aparell Junker procedent d'una base aèria de Palma de Mallorca havia arribat al cel de la ciutat guiant-se pel reflex del riu Ter. Des de l'Estartit havia sobrevolat el curs del riu aprofitant la claror de la lluna sobre les aigües.

El resultat d'aquesta incursió aèria va resultar nefast. Varen caure tres bombes sobre Sarrià de Ter. No hi hagué objectius militars. Nombrosos habitatges varen patir desperfectes a causa de la metralla i quatre cases varen resultar enrunades.

El comandant militar Josep M. Escasí es va encarregar de fer una relació de com s'havien desenvolupat els esdeveniments. Després d'haver sobrevolat Sarrià de Ter l'aparell trimotor es va acostar una mica més a Girona, pel barri de Pedret, i llençà quatre bombes més. Només dues esclatarien, sense fer cap blanc. A l'altre extrem de la ciutat, a Palau Sacosta, hi va caure una altra bomba en un camp sense causar ni víctimes ni desperfectes. Un caça lleial de l'exèrcit de la República va sortir en persecució del trimotor enemic, que va iniciar la retirada seguint el curs del riu. Encara tindria temps de llençar quatre bombes més, que no tindrien conseqüències greus, als voltants de les poblacions de Celrà i de Flaçà.

Però el balanç de víctimes d'aquella acció va ser incontestable i esfereïdor. Onze persones varen resultar ferides i sis varen morir. Entre les que varen perdre la vida hi havia un guàrdia d'assalt, tres dones

Una majestuosa columna de fum delata l'horror i la violència d'una manera ben explícita. La ciutat de Girona seria bombardejada en diferents ocasions els anys 1938 i ja durant la retirada de les tropes republicanes el gener de 1939.

i dos nens. Segons recollia la premsa d'aquell dia, "l'infortunat guàrdia ha estat tocat per la metralla al cap i al ventre en el precís moment que sortia al balcó de casa seva". Una altra de les explosions havia fet caure un fil d'alta tensió i havia provocat la mort per electrocutament a una dona.

El primer de juliol va ser un dia de dol generalitzat. La cambra mortuòria va ser instal·lada al Centre Republicà Federal de Sarrià de Ter. Nombrosos ciutadans i ciutadanes varen desfilar davant dels fèretres en senyal de respecte i de protesta. Entre els que formaven part de la presidència del dol a l'enterrament hi havia el comissari de la Generalitat, Jordi Frigola; el comandant militar Josep M. Escassi; el delegat d'ordre públic, Amadeu Oliva; el comissari de guerra, Àngel Ballvenera; el president del Tribunal Popular, Josep Buhigas; l'alcalde de Sarrià de Ter, i en representació de l'alcalde de Girona, el conseller Llorenç Busquets. Amb un llarg seguici tot darrera, la manifestació recorreria els carrers de la vila en direcció al cementiri. L'ofrena de corones i rams de flors naturals de les organitzacions sindicals, políti-

ques i culturals seria el darrer acte d'homenatge a les víctimes. Al cementiri no es va fer cap tipus de parlament.

Les víctimes d'aquell bombardeig foren: Joaquina Roura Plana; Maria Verdguer i Masó; Francesc Lladó i Camajoan (d'11 anys); Margarida Mir i Boada (de 26 anys); Ramon Comalada i Sala (de 9 anys); Joan Jordà i Jordà.

En el transcurs de la guerra Girona patiria altres bombardeigs. Els dies 14 i 20 d'abril de 1938 la ciutat tornaria a ser presa pel pànic. Un total de divuit persones moririen com a conseqüència d'aquests atacs.

Al final del mes de gener de 1939, amb la guerra pràcticament perduda, la ciutat patiria novament el foc de les bombes enemigues. El carrer del Carme, la zona del barri antic i el Mercadal varen ser les àrees més afectades. Fins i tot la Catedral va sofrir desperfectes. En el darrer atac aeri del dia 1 de febrer la devastació es focalitzaria a la carretera de Barcelona. En el transcurs de la guerra els bombardeigs causarien una seixantena de víctimes mortals.

La Defensa Passiva

L'atac aeri del mes de juny de 1937 a l'àrea urbana de Girona va ser el desencadenant de tot un seguit d'actuacions encaminades a buscar vies de protecció diverses davant de la possibilitat de nous bombardeigs.

Amb aquesta finalitat s'havia reunit a l'Ajuntament la Junta de Defensa Passiva de la ciutat juntament amb representants de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya. L'objectiu només podia ser un, la construcció de refugis a diferents indrets de Girona. D'aquella reunió en resultaria la decisió ferma de destinar mig milió de pessetes per construir els primers refugis. La previsió que es va fer a final d'octubre era que en un termini de quinze dies es començaria a treballar en el primer, que estaria emplaçat a l'antic convent de les Bernardes. Es preveia una aportació econòmica de la Generalitat i una altra per part de tots els ciutadans.

Una altra de les estratègies per procurar de garantir la màxima seguretat possible per la societat civil passava per habilitar un espai adequat dels habitatges particulars. Generalment es tractava dels baixos, de l'entresol o del subterrani i havien de reunir unes condicions determinades: havien de ser edificis de quatre a cinc i més pisos i que les parets de les plantes inferiors fessin prop d'un metre d'amplada. Val a dir que a la ciutat hi havia construccions on els baixos conservaven trossos de muralla

que eren especialment recomanables. Les cases situades a tot el llarg del riu Onyar eren, per exemple, susceptibles de ser habilitades amb una certa facilitat. Però com que les dificultats no eren poques, la Junta de Defensa Passiva ofería un servei d'assessorament tècnic a totes aquelles persones que estiguessin interessades a fer obres per tal de reforçar el seu edifici.

L'efecte de les bombes explosives havia estat estudiat amb tota mena de detalls. Se sabia que el seu pes podia ser molt variable. N'hi havia de 25, 50, 100, 250 i 1.000 kg. La velocitat màxima amb què arribaven a terra les pisciformes es calculava en 250 metres per segon. L'efecte de l'explosió provocava una vibració de l'aire circumdant que actuava damunt dels edificis bé en forma de pressió (buf), o bé en forma d'aspiració (succió). A una distància prudent de l'explosió l'aspiració

Un dels refugis antiaeris que s'han pogut conservar dels anys de la guerra és el que està situat la Jardí de la Infància. Al seu interior, nombroses persones havien passat hores de neguit i d'incertesa.

tenia un efecte més decisiu pel fet que en la construcció dels edificis només s'havia tingut en compte la pressió del vent exercida des de fora a dintre. En algunes de les cases que havien resultat afectades en el bombardeig de Sarrià totes les esquerdes eren de dintre la casa al carrer, fet que provava la força de succió de la bomba. Els efectes del buf es coneixien amb més precisió en funció de la càrrega i de la distància. Una bomba de 100 kg tenia 53 kg de càrrega i podia produir danys en un radi de 75 metres. La de 1.000 kg tenia 600 kg de càrrega i els danys afectaven un radi de 250 metres. Amb aquests coneixements s'havia estimat que una bomba de 300 a 1.000 kg podia ser contrarestada per un mur de formigó d'entre 2,10 i 3 metres d'espessor, o bé per una paret de pedra d'entre 4 i 6 metres.

Mig any abans del primer bombardeig la Junta de Defensa Passiva de la ciutat ja publicava bans a la premsa on es decretaven tot un seguit de disposicions de caràcter general en cas de bombardeig. El senyal d'alarma consistiria en l'ús de sirenes potents que sonarien durant tres minuts. A partir d'aquell moment s'havien d'apagar els llums de les cases particulars, dels establiments públics i de les fàbriques, i en totes les escales s'havien d'instal·lar llums supletoris de color blau, que serien els únics que quedarien encesos. Totes les portes i finestres s'havien de tancar, i també totes les aixetes de gas, d'aigua i el corrent elèctric. Les sirenes avisarien de la fi del bombardeig.

Les disposicions per a la població activa eren molt clares. Tot el personal sanitari de l'Hospital de les Comarques Gironines s'havia de presentar immediatament al seu lloc de treball. El personal sanitari de la Creu Roja havia d'estar preparat amb botiquins d'urgència i concentrat al lloc que se li assignés per tal de procedir

Malgrat les mesures adoptades per la Defensa Passiva, els efectes dels bombardeigs al centre de la ciutat són ben evidents amb aquesta imatge de les destrosses que va haver-hi al carrer Nou després d'un atac mortífer dels avions enemics.

al trasllat de ferits de metralla amb la màxima eficàcia possible. Totes les farmàcies havien d'obrir immediatament al sentir les sirenes i es mantindrien obertes tot el temps que durés l'atac. Preveient que el bombardeig fos nocturn estarien proveïdes de dues llanternes elèctriques, llums de petroli o d'espelmes de cera. El personal del cos de bombers i la brigada activa contra els atacs aeris (paletes, manobres, electricistes i lampistes voluntaris) havien de concentrar-se als llocs assignats prèviament. Tots els conductors de cotxes i camions, fossin particulars o no, havien de deixar de circular immediatament i arrambar-se a la vorera dreta. A partir d'aquell moment i fins que fos necessari el seu ús, els cotxes quedaven a disposició del personal sanitari i de la Creu Roja. Hi havia altres directrius que afectaven per exemple el personal escolar, el personal dels centres de beneficència i el personal de les fàbriques i els tallers.

Els refugiats

A mitjan desembre de 1936, en el transcurs de la darrera sessió plenària que l'Ajuntament celebraria aquell any, es va acordar l'aprovació de la proposta que havia elaborat la comissió de serveis públics segons la qual *“la primera vessana del Departament nº 2 del Cementiri Municipal, files 12 i 13, sigui destinada per a l'enterrament d'infants i altres refugiats que morin en aquesta ciutat, passant, així mateix, dita parcel·la de terreny al servei de l'associació Pro Infància Obrera”*.

Feia cinc mesos que havia començat la guerra i la presència de refugiats d'altres regions de l'Estat començava fer-se notar en la vida quotidiana de les poblacions catalanes. L'avanç dels nacionals provocava moviments de població que buscaven àrees que estiguessin allunyades del front de guerra i dels bombardeigs.

El primer grup de refugiats que varen arribar a Girona ho feren el mes de setembre de 1936. En aquells moments l'única infraestructura sòlida que gestionava la rebuda, l'allotjament i la manutenció dels refugiats era el Comitè Central d'Ajut als Refugiats. Però amb la dissolució del CCMA el 4 d'octubre es va negociar el traspàs de competències en relació als refugiats. A partir d'aquell moment la Generalitat va assumir-ne la gestió en detriment dels sindicats.

Les disposicions de la Generalitat en aquesta matèria varen ser constants. En

CRONOLOGIA DE L'ARRIBADA DE REFUGIATS		
Data		Núm. de refugiats
1936	Desembre	576
1937	Gener	53
	Febrer	19
	Març	10
	Abril	14
	Maig	2
	Juny	22
	Juliol	10
	Agost	32
	Setembre	68
	Octubre	494
	Novembre	211
	Desembre	85
1938	Gener	49
	Febrer	23
	Març	63
	Abril	320
	Maig	119
	Juny	4
	Juliol	
	Agost	
	Setembre	
	Octubre	
	Novembre	
	Desembre	1

Aquest quadre mostra una cronologia de l'arribada de refugiats a la ciutat de Girona. La dels refugiats va ser una realitat que varen haver d'afrontar la major part dels municipis catalans durant la guerra.

un dels decrets que va promulgar es consideraven refugiades *“aquelles persones que sense ésser combatents o barons sans majors de vint anys i menors de quaranta, hagin hagut de canviar de residència per causa de la present guerra, no siguin hostils al règim, estiguin mancats de mitjans de subsistència i no estiguin acollits per altra persona de llur família o amistat”*.

El 21 d'octubre de 1937 la comissió de govern del consistori va acatar el decret que la Generalitat havia promulgat dos mesos abans. A partir d'aquell moment

quedava clar que calia donar als ajuntaments la responsabilitat d'ordenar la vida dels refugiats establint una xarxa d'agents per tal d'assessorar als municipis.

Segons els llistats de refugiats elaborats per les autoritats municipals s'estima que a Girona s'hi varen allotjar un total de 2.940 refugiats entre el mes de desembre de 1936 i el mes de desembre de 1938. La major part d'aquestes persones varen ser ubicades en refugis col·lectius. A la ciutat se'n varen habilitar quatre: el refugi núm. 1 o de la Sagrada Família, que estava situat a l'excol·legi del mateix nom del carrer Escolàpies; el refugi núm. 2 o de l'exconvent de les Butinyanes era a la Plaça Lledoners núm. 6; el refugi núm. 3 era el de les Carmelites - ProInfància Obrera i estava a la carretera de Barcelona núm. 21; el refugi núm. 4 o de les Velladores era al carrer Portal Nou núm. 10.

Però els quatre refugis no estarien en funcionament tota la guerra. El mes de febrer de 1938 es va tancar el de les Velladores i tots els seus hostes varen passar al refugi de les Caputxines, situat a la Pujada del Rei Martí. No obstant, aquest refugi també s'acabaria abandonant a les acaballes de la guerra i tots els seus inquilins van ser distribuïts entre els refugis de la Sagrada Família i de les Butinyanes. Hi ha constància que al de la Sagrada Família hi treballaven entre sis i vuit persones que

s'encarregaven del seu funcionament i que percebien un sou de 80 pessetes mensuals.

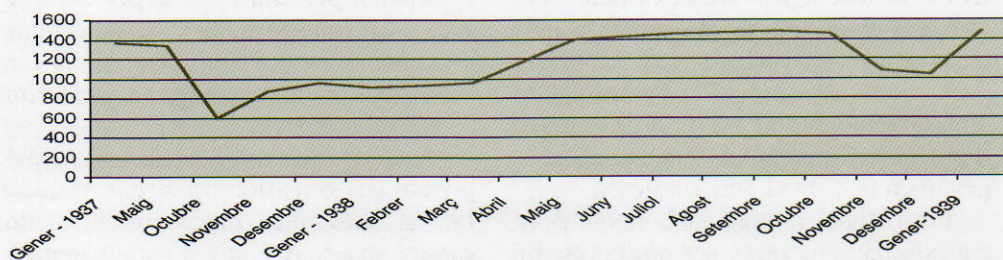
Nombroses persones varen ser allotjades en cases particulars. D'altres s'havien arribat a instal·lar pel seu compte en domicilis abandonats o deshabitats.

Un dels problemes més greus que va haver d'afrontar l'Ajuntament va ser el de l'alimentació de tota aquesta gent que progressivament anava augmentant, i a la qual calia sumar sectors vulnerables de la població local i casos de transeünts necessitats. Per altra banda, com més avançava el curs de la guerra, més importants eren les restriccions. Amb data del 18 d'octubre de 1938 el consistori assumia l'alimentació diària de 4.000 persones: 2.000 a les cantines escolars, 500 a la casa d'assistència i 1.500 refugiats.

S'ha estimat que a l'entorn del 50 % de les persones que es varen hostatjar temporalment a Girona eren del País Basc. Els altres grups numèricament significatius eren persones de Madrid i de Catalunya. Però la realitat és que varen estar-se a la ciutat persones de pràcticament totes les àrees de l'Estat.

Els fluxos d'arribada de refugiats varen ser variables en aquest període de dos anys. Els moments de màxima aflluència foren tres: des del començament de la guerra fins al mes de maig de 1937, del mes d'octubre de 1937 fins a l'octubre de 1938 i finalment, el mes de gener de 1939.

**Evolució del nombre de refugiats a la ciutat de Girona.
Gener de 1937 - Gener de 1939**

Els combatents

La violència i la desesperació varen ser presents a la rereguarda, i la població civil fou una víctima més del conflicte bèl·lic. Però el destí de la guerra es decidia al front. Durant els primers mesos de les hostilitats l'efervescència revolucionària va generar la creació de múltiples columnes de milicians que estaven formades per membres de les organitzacions polítiques i sindicals, per antics soldats de l'exèrcit, i fins i tot per carrabiners, guàrdies civils i guàrdies d'assalt. Centrades al front d'Aragó, la seva actuació fou més aviat de contenció després de ser aturades a les immediacions de les capitals aragoneses. Els altres fronts dels voluntaris catalans en aquests primers compassos de la guerra foren l'expedició per la reconquesta de l'illa de Mallorca i la defensa de Madrid. El desembre de 1936 la militarització de les milícies marcaria un abans i un després. Començava la segona fase del conflicte bèl·lic. Després dels Fets de Maig de 1937 l'Exèrcit de Catalunya i els redutes d'oposició anarquista varen deixar pas a una organització de l'Exèrcit centralitzada i amb unitats militars que comptaven amb contingents de soldats de lleua. Les ofensives republicanes a l'Aragó durant la segona meitat de 1937 es veurien compromeses a començament de 1938 quan l'Exèrcit franquista va avançar inexorablement per aquest territori. S'acabaria fixant un nou front marcat pel curs dels rius Noguera Pallaresa, Segre i Ebre. Uns mesos més tard, la batalla de l'Ebre significaria la fi de

Els soldats de la 43a divisió de l'exèrcit republicà varen fer una curta estada a la ciutat. Aquests combatents varen haver de lluitar per preservar unes institucions elegides democràticament que s'havien vist amenaçades per l'aixecament militar de 1936.

les esperances republicanes. Tísner va deixar escrit que *"la nostra Divisió, ara una punta de sageta del V Cos d'Exèrcit, va travessar l'Ebre la nit del 25 de juliol, a l'est de Vinebre i davant mateix d'Ascó. Vam prendre amb molt poc esforç el poble de la Fatarella i, barrejats amb nosaltres, hi havia combatents del Cos d'Exèrcit de Tagüeña, el XV, i encara d'altres Unitats. Vam passar tres mesos sencers en aquell front increïble on ens ho jugàvem tot i que ens començava a ensenyar qui anava de cara a perdre la guerra per KO tècnic. Algú immanent se'n devia adonar i va decidir que prou de regar amb sang la Terra Alta i vam tornar a travessar l'Ebre delmats, però amb la proporció inversa: era el deu per cent qui sobrevivia".* Només restava la campanya de Catalunya, una campanya de resistència dura que no va poder contrarestar l'ofensiva franquista.

Segons Jordi Oliva, *"la comarca del Gironès és la que coneix el major nombre de combatents morts, 1.009 joves en total del conjunt de comarques gironines"*. D'aquests soldats morts, es coneix el lloc de la

mort d'uns 709: 426 al front de Catalunya (237 entre el front de l'Ebre i la campanya de Catalunya) i 156 al front d'Aragó (122 entre els fronts d'Osca, de Saragossa i de Terol). La major part dels 127 restants ho feren al centre de la Península, a Andalusia-Extremadura, i al front de Llevant. Dels 300 restants es desconeix el lloc de la mort. S'estima que Girona ciutat, amb 23.871 habitants censats l'any 1936, va patir les baixes de 218 soldats al front. Aquesta xifra comptabilitza soldats d'ambdós exèrcits, els del bàndol republicà i els del bàndol franquista. D'aquests 218, 194 lluitaren a les files republicanes i 24 ho feren a les files franquistes.

Uns altres combatents que també prendrien part en el conflicte foren els brigadistes internacionals. Creades l'octubre de 1936, les Brigades Internacionals tenien la seva base d'operacions a Albacete. Però com que molts venien procedents de França, per arribar-hi calia travessar els Pirineus i generalment, la primera parada la solien fer a Figueres, al castell de Sant Ferran. William Brennan, un brigadista nord-americà, explicava l'any 1980 que *"nosaltres vam arribar a una ciutat anomenada Figueres; recordo que va ser en aquell punt on, després d'haver baixat les*

muntanyes, ens vàrem adonar que érem a Catalunya. No sé quants dies vàrem quedar-nos allà. Era com una espècie de centre d'arribada, ens organitzaren en diversos grups en funció de la llengua que parlàvem. Recordo un capità italià que acostumava a tenir els nois junts i sempre cantava cançons, tenia una bonica veu de tenor". Generalment s'hi solien estar un parell o tres de dies i tot seguit continuaven el seu viatge en tren fins a Albacete.

Més de 35.000 voluntaris combatents de 35 països de gairebé tots els continents del món, particularment d'Europa i d'Amèrica, es van desplaçar fins a les nostres contrades per lluitar contra el feixisme i defensar així la legalitat republicana. Fonamentalment lluitaren lluny de Catalunya, a les batalles del Jarama, de Guadalaajara, de Brunete i també de Terol. Quan començava la batalla de l'Ebre, a l'estiu de 1938, el govern de República va decidir la retirada dels combatents internacionals. Les pressions del Comitè de No Intervenció finalment obtenia resultats. A partir del mes de novembre els brigadistes començarien a deixar el país. El 12 de gener de 1939 la Comissió Internacional certificava que n'havien sortit 4.650 i que 1.850 estaven a punt de fer-ho.

L'expressió de les cares d'aquests soldats transmet angoixa i preocupació. Els enfrontaments bèl·lics, a mida que avançava la guerra, anirien minant la moral dels soldats republicans.

Temps d'exilis

L' emigració és un fenomen inherent a les diverses societats humanes. Les causes que la poden provocar sovint són diverses. A vegades es tracta d'una decisió voluntària motivada per millorar professionalment o, simplement, per conèixer i conviure amb altres cultures. En altres ocasions l'imperatiu per millorar les condicions de vida esdevé una raó suficient per canviar de país o, fins i tot, de continent. Una altra possibilitat té connotacions essencialment ideològiques i polítiques. Hi ha situacions en què l'evolució política que segueix un país obliga alguns dels seus ciutadans a haver-lo d'abandonar. L'equilibri de la representació institucional es trenca. Persones a títol individual o a vegades famílies senceres no tenen cap més remei que iniciar el camí de l'exili. El seu compromís social i polític els ha acabat estigmatitzant com a enemics.

Es considera que aproximadament uns 100.000 catalans varen emprendre el camí de l'exili. Sumats a les persones de les altres àrees de l'Estat la xifra es situa entre 400.000 i 500.000 homes, dones i criatures. La ciutat de Girona va esdevenir, per la seva situació geogràfica, una de les últimes parades obligatòries abans d'emprendre el camí definitiu cap a la frontera amb França. A final de gener de 1939, la d'Antoni Rovira i Virgili va ser una d'aquestes famílies: "Quan entrem pels carrers gironins comença a afluir-se l'opressió del

Pompeio Pascual va ser una personalitat decisiva d'aquells anys. Tant des de la seva vessant professional com des de la seva vessant com a ciutadà Pascual sempre va estar compromès amb projectes socials renovadors.

meu accés d'angor patriae. L'espectacle de la ciutat se m'enduu de seguida la mirada i l'atenció. No sé si envenjar o menysprear aquells catalans que, preocupats pel propi cas personal, no pensen en la gran tragèdia de Catalunya. Els carrers formiguegen de gent. A les cares es reflecteix el drama de cadascú: hi ha cansament, neguit, incertitud tormentadora".

Una altra família que va patir l'exili ser la d'en Pompeio Pascual. Ell va travessar la frontera a peu i va ser acollit per un parent que es dedicava a la repre-

sentació del suro i que estava establert al Voló des de feia anys. M. Lluïsa Bausis recorda l'estada de la família Pascual a casa seva: "*Primer varen venir la Pepita i els seus fills*", que amb el seu passaport xilè varen poder travessar la frontera. "*Quan varen arribar a la part francesa varen telefonar: 'Senyor Bausis, té uns parents vostè aquí?'; el meu pare no sabia qui eren. I uns dies després va venir en Pompeio*". En una ocasió Pompeio va voler anar a Perpinyà per trobar-se amb algú, i "*quan estaven tots dos al cotxe va passar un gendarme i diu: 'Senyor Bausis, no tenia vostè aquí a casa seva un tal Pompeio Pascual?'; Ahh!, sí monsieur, però ja ha marxat, és fora*". En Pompeio, més mort que viu, ja no va pas tenir ganes d'anar a Perpinyà, se'n van anar cap a casa. Cada vegada que sentia el timbre s'amagava en un armari; de por, de por". L'estada amb la família Bausis es perllongaria durant tres o quatre mesos.

Igual que Josep Bausis, Pompeio Pascual era natural de Cassà de la Selva. Pascual havia estudiat la carrera de Medicina a Barcelona entre 1913 i 1920. Tres anys després es va casar amb la xilena Pepita Busquets i s'establí a Girona com a pediàtric. Els anys 1923 i 1924 va impartir dos cursos de Puericultura a l'Escola Normal de Girona. Com a membre dels serveis assistencials va ser un dels precursors de les històries clíniques, tant a l'Hospital com a l'hospici. Es realitzaven revisions mensuals radiològiques i radiogràfiques a lactants i a pàrvuls, exàmens mèdics complets als nens de l'hospici amb una periodicitat trimestral, s'elaboraven fitxes i controls de creixement i tests continuats psicològics. L'any 1932 va ser nomenat per la Direcció de Sanitat metge del Servei

Oficial d'Higiene Infantil de Girona. Un any després va aconseguir que es creés una sala de nens a l'Hospital de Santa Caterina, i l'any 1936, amb motiu de la mort del Dr. Coll va ser elegit i nomenat Degà de l'Hospital de les Comarques Gironines. Fou en aquell moment que es va fer la primera gran reforma. L'Hospital, pràcticament un asil de gent gran fins llavors, va esdevenir un centre de tractament. Però les seves activitats i col·laboracions varen transcendir el terreny estrictament professional. Compromès amb els sectors republicans, l'any 1931 va ser elegit regidor de l'Ajuntament de Girona. L'any 1932 fou president del Centre d'Unió Republicana i va promoure, subvencionar i treballar en la redacció del periòdic *Acció Ciutadana*, d'orientació republicana i federal. Vinculat al GEiEG des de feia temps, va ser-ne el president abans de la guerra. A partir de 1936 va contribuir a treure de la presó, a donar refugi a l'Hospital i a facilitar la fugida a alguns d'aquells que eren perseguits. Però l'any 1939 va haver d'emprendre el mateix camí.

L'estada al Voló va ser temporal. Des d'allà es desplaçaria fins a Suïssa, on tractaria amb els directius de la casa Nestlé. Li varen prometre un lloc de treball en una delegació de la casa a Santiago de Xile. Hi treballaria durant nou anys. Va tornar a Catalunya l'any 1948 i va morir a Girona l'any 1977.

Les execucions

Un dels oficials de la *Prisión Provincial* de Girona feia arribar la nota següent al director del centre el dia 1 de març de 1940: *“El oficial que suscribe tiene el sentimiento de participar a V. que a las 18’30 horas del día de la fecha y en el departamento del primer piso Celda nº 3, fue herido por un disparo hecho por el centinela de la Guardia exterior, el recluso VICENTE VILAR SORRIBES, acudiendo rápidamente el médico del Establecimiento el cual certificó su defunción, así como también el Capellán que procedió a administrarle la Extremaunción”*. Natural d’Artona i veí de Girona, Vicenç Vilar era un jornal·ler sense instrucció, estava casat i no havia tingut descendència. Havia ingressat a la presó el dia 23 de febrer de 1939 per ordre del comissari d’investigació i vigilància. L’endemà va ser conduït a comissaria per una diligència i el dia 2 de juny va ser posat en llibertat per ordre de l’auditor. Però aquesta llibertat seria efímera. El dia 4 de juny va ser detingut una altra vegada. Va passar per dos jutjats militars diferents, el núm. 1 el 16 de juny de 1939 i el núm. 9 el dia 8 de juliol del mateix any. En el seu expedient, el número 650, no hi consta res més fins el dia de la seva mort. Es desconeixen les causes que varen provocar el tiroteig. Tenia 43 anys.

El cas de Lluís Casadevall obeeix més al procediment repressiu que varen institucionalitzar les noves autoritats

militars. Va ingressar a la presó el dia 15 de febrer de 1939 per ordre de la brigada d’investigació. Dos mesos més tard, el 14 d’abril, va tenir lloc el consell de guerra. Tan sols hauria de passar un mes perquè el reclus fos entregat *“a la Fuerza Pública para cumplimentar la pena de muerte que le fué impuesta en el Consejo de Guerra”*. Natural de Salt i veí de Girona, de professió carboner, Lluís Casadevall vivia al número 16 de la Pujada dels Alemanys. Estava casat i tenia un fill. La seva va ser una de les causes que varen passar pel *“Juzgado Militar nº UNO de Liquidaciones de Gerona”*, i el seu jutge va ser el capità Cayo Alamo Santamaría. Segons el seu expedient, el número 107, Lluís Casadevall era un *“individuo de ideología anarquista, estaba afiliado a la F.A.I.- Era de conducta depravada e inmoral, siendo conocido por su embriaguez constante y su carácter pendenciero.- Ya en el año 27 o 28 fue expulsado de Francia por ladrón.- Como jefe de las patrullas de asesinos, tomó parte directa en varios asesinatos, entre los que se cuentan los de los Señores Bartrina, Puig Ferrer, Llinas e hijos y otros más.- Se jactaba en público de los crímenes por el cometidos y decía que había asesinado a noventa y nueve derechistas de Gerona y sus alrededores.- (...) Tomó parte en la destrucción e incendio de la Iglesia del Sagrado Corazón de Gerona.- Voluntario en el ejército rojo llegó a alcanzar la graduación de Teniente”*. Va ser afusellat el dia 12 de maig de 1939 a l’edat de 34 anys.

S’ha estimat que entre 1939 i 1945 varen haver-hi a Girona un total de 519 execucions. L’any 1939 es varen efectuar uns 370 afusellaments; el 1940, 104; el 1941, deu; el 1942, dinou; el 1943, dotze; el 1944, tres, i el 1945, un. De tots aquests, uns 25 eren veïns de Girona.

Justiciados.

dia 3 marzo 1939

1. J. Ferrer i Gual, Francesc
2. Bray-Girona, Catalina Jose
3. Joan Batlle Jacinto
4. Vila Carmona, Narciso
5. Maltó San, Estigol
6. Casanovas Ferrer, Jose
7. Puig Paul, Daniel
8. Domingo Alcega, Juan
9. Costa Enric, Jaume

dia 14 marzo 1939

dia 16 marzo 1939

10. Ferrer i Gual, Francesc
11. Vila Carmona, Narciso
12. Casanovas Ferrer, Jose
13. Puig Paul, Daniel
14. Domingo Alcega, Juan
15. Costa Enric, Jaume
16. Vila Carmona, Narciso
17. Casanovas Ferrer, Jose
18. Puig Paul, Daniel
19. Domingo Alcega, Juan
20. Costa Enric, Jaume
21. Vila Carmona, Narciso
22. Casanovas Ferrer, Jose
23. Puig Paul, Daniel
24. Domingo Alcega, Juan
25. Costa Enric, Jaume
26. Vila Carmona, Narciso

dia 20 marzo 1939

27. Vila Carmona, Narciso
28. Casanovas Ferrer, Jose
29. Puig Paul, Daniel
30. Domingo Alcega, Juan
31. Costa Enric, Jaume
32. Vila Carmona, Narciso
33. Casanovas Ferrer, Jose
34. Puig Paul, Daniel
35. Domingo Alcega, Juan
36. Costa Enric, Jaume
37. Vila Carmona, Narciso
38. Casanovas Ferrer, Jose
39. Puig Paul, Daniel
40. Domingo Alcega, Juan
41. Costa Enric, Jaume
42. Vila Carmona, Narciso
43. Casanovas Ferrer, Jose
44. Puig Paul, Daniel
45. Domingo Alcega, Juan
46. Costa Enric, Jaume
47. Vila Carmona, Narciso
48. Casanovas Ferrer, Jose
49. Puig Paul, Daniel
50. Domingo Alcega, Juan
51. Costa Enric, Jaume
52. Vila Carmona, Narciso
53. Casanovas Ferrer, Jose
54. Puig Paul, Daniel
55. Domingo Alcega, Juan
56. Costa Enric, Jaume
57. Vila Carmona, Narciso
58. Casanovas Ferrer, Jose
59. Puig Paul, Daniel
60. Domingo Alcega, Juan
61. Costa Enric, Jaume

dia 25 abril 1939

62. Vila Carmona, Narciso
63. Casanovas Ferrer, Jose
64. Puig Paul, Daniel
65. Domingo Alcega, Juan
66. Costa Enric, Jaume
67. Vila Carmona, Narciso
68. Casanovas Ferrer, Jose
69. Puig Paul, Daniel
70. Domingo Alcega, Juan
71. Costa Enric, Jaume
72. Vila Carmona, Narciso
73. Casanovas Ferrer, Jose
74. Puig Paul, Daniel
75. Domingo Alcega, Juan
76. Costa Enric, Jaume
77. Vila Carmona, Narciso
78. Casanovas Ferrer, Jose
79. Puig Paul, Daniel
80. Domingo Alcega, Juan
81. Costa Enric, Jaume

Una altra estimació apunta que un total de 2.200 persones passarien per la presó del seminari durant aquells anys, unes 700 de Girona ciutat i unes 1.500 procedents de les diverses poblacions que formen les comarques gironines.

És particularment significatiu el cas de Pere Llampallas. Natural de Sils, Llampallas havia designat director interí de la presó de Girona l'any 1936, però la veritat és que l'exercici del seu càrrec fou extremament curt. L'ordre va ser datada el dia 1 de setembre i en va ser cessat dos mesos i mig mes tard, en una nova ordre signada per Andreu Nin. Però pocs dies més tard, el 25 de novembre, seria nomenat director interí de l'establiment correccional de Tarragona. Segons uns informes procedents de les oficines de Falange, "el informado fue director de la Cárcel Provincial de Gerona durante el lapso de tiempo en que los comités de esta capital hacían acto de presencia en dicha prisión llevándose de común acuerdo con él, a los detenidos de

Una mostra més de la barbàrie es pot apreciar en aquests llistats de persones executades els mesos de març i abril de l'any 1939. Entre aquestes persones es troba Carles Rahola i l'única veïna de girona que fou executada, Salvadora Catà.

la misma para ser asesinados"; referint-se als fets que s'esdevingueren arran del bombardeig de Roses al final del mes d'octubre. Pere Llampallas seria afusellat el dia 10 de març de 1941. Tenia 32 anys, estava casat i de professió era advocat.

Salvadora Catà fou l'única veïna de Girona afusellada. Pel seu expedient, el número 111 del Fons del Centre Penitenciari de l'Arxiu Històric de Girona, es pot saber que era natural de Canet de Mar, que estava casada i que tenia dos fills. Vivia a la Pujada dels Alemanys número 8. De professió "labores", segons Josep Clara "rentava roba als soldats de la caserna de Sant Domènec". Va ser afusellada el 25 d'abril de 1939 a l'edat de 37 anys.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH, Ramon, *L'enllumenat elèctric a Girona, 1883-1930*, Servei Municipal de Publicacions de l'Ajuntament de Girona, Girona, 1981.
- ALBERCH, Ramon; FREIXAS, Pere; MIRÓ, Joan, *Fires i mercats a Girona*, Ajuntament de Girona, Girona, 1983.
- ALBERCH, Ramon; CASTELLS, Narcís, *La població de Girona - segles XIV-XX*, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 1985.
- ÁLVAREZ, Santiago, *Historia política y militar de las Brigadas Internacionales*, Compañía Literaria, Madrid, 1996.
- AMETLLA, Claudi, *Memòries Polítiques (1918-1936)*, Distribucions Catalonia, 1979.
- ARAGÓ, Narcís-Jordi, *Protagonistes de la història econòmica gironina*, Cambra de Comerç i Indústria de Girona, Girona, 1980.
- ARTÍS-GENER, Avel·lí, *Viure i Veure/2*, Editorial Pòrtic, Barcelona, 1991.
- CABRUJA, Agustí, *Polítics i escriptors durant la Segona República*, Ajuntament de Salt, Salt, 1987.
- CARR, Raymond, *España, 1808-1975*, Ariel, Barcelona, 1990.
- CATÀLEG DE L'EXPOSICIÓ MADE IN GIRONA, Museu d'Història de Girona, Ajuntament de Girona, Girona, 2001.
- CLARA, Josep, "Notes sobre la fàbrica Grober (1890-1978)", *Revista de Girona*, núm. 106, 1984.
- CERVERA, Josep M., *Testimoniatge de Fe i de Fidelitat (Els preveres de la diòcesi de Girona víctimes de la revolta de 1936)*, Bisbat de Girona, Girona, 1991.
- COSTA, Lluís, *La Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1995.
- DE PUIG, Lluís M., *Carles Rahola, un ciutadà de Catalunya*, Edicions del Cotal, Barcelona, 1979.
- DIVERSOS AUTORS, "Especial: el doctor Pompeio Pascual", *Presència*: 468, 1977.
- DIVERSOS AUTORS, "Dossier: La revolució republicana de 1931: cinquanta anys després", *L'avenç*: 36, 1981.
- DIVERSOS AUTORS, *La guerra civil a les comarques gironines (1936-39)*, Jornades d'Estudi, Quaderns del Cercle: 2, Girona, 1986.
- DIVERSOS AUTORS, "Dossier: Miquel Santaló, geògraf, pedagog i polític", *Revista de Girona*: 127, 1988.
- DIVERSOS AUTORS, *La II República, 60 anys després*, Quaderns del Cercle: 7, Girona, 1991.
- DIVERSOS AUTORS, *La Dictadura de Primo de Rivera*, Quaderns del Cercle: 8, Girona, 1992.
- DIVERSOS AUTORS, "La Restauració i la Dictadura de Primo de Rivera", *Història de Girona*: 9, ADAC, Girona, 1998.
- DIVERSOS AUTORS, "La Segona República i la Guerra Civil", *Història de Girona*: 10, ADAC, Girona, 1999.
- DIVERSOS AUTORS, *Miscel·lània I.B. Jaume Vicens Vives: 150è aniversari*, Institut de Batxillerat Vicens Vives, Girona, 1995.
- DIVERSOS AUTORS, *Guerra Civil i Franquisme, seixanta anys després*, Centre d'Estudis Selvatans, Santa Coloma de Farners, 2000.
- GIBSON, Ian, *La vida desafortunada de Salvador Dalí*, Editorial Anagrama, Barcelona, 1998.
- IGLÉSÍAS, David, *La muralla de Girona. Dels orígens a l'enderrocament*, Ajuntament de Girona / Institut d'Estudis Gironins, Girona, 2003.
- LANAO, Pau; VINYOLES, Carme, "Història viva de la guerra civil a Girona", *Presència*: 752 a 776, 1986.
- MADRENYS, Pere, "Les voltes de les Fires", *Presència*: 923, 1989.
- MAYMÍ, Josep, *Entre la violència política i el conflicte social. Els comitès antifeixistes de Salt i d'Orriols en el context de la Guerra Civil 1936-1939*, Ajuntament de Salt / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001.
- MAYMÍ, Josep, *Josep Irla. La tenacitat d'un compromís*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2003.

MEMÒRIA ANUAL DE LA DIPUTACIÓ DE GIRONA – anys 1928 i 1929.

OLIVA, Jordi, *El cost humà de la Guerra Civil a les comarques gironines: combatents morts i víctimes de material bèl·lic abandonat*, El Punt, Girona, 1999.

PLA, Josep, *Prosperitat i rauxa de Catalunya*, “La Girona del meu temps i la d’avui (en la inauguració de la Fontana d’Or)”, Destino, Barcelona, 1977.

PLANES, Josep, *Girona i el grup GEIEG 1922-1931. Ferment popular*, Girona Saga, Girona, 1982.

PROGRAMA DE FIRES DE SANT NARCÍS – 1986. Ajuntament de Girona, Girona, 1986.

PUIG, Josep, *Ell, a la presó*, Gràfiques Darius Rahola, Girona, 1938.

ROVIRA, Antoni, *Els darrers dies de la Catalunya republicana (Memòries sobre l’èxode català)*, Proa memòria, Barcelona, 1999.

SOLÉ, Josep M.; VILLARROYA, Joan, *La repressió a la rera guarda de Catalunya (1936-1939)*, Vols 1 i 2, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona, 1989.

SOUCHY, Augustin; FOLGARE, Paul, *Colectivizaciones*, Editorial Fontamara, Barcelona, 1977.

TRES MESOS DE GOVERN MUNICIPAL, Ajuntament de Girona, 1937.

XURIGUERA, Ramon, *Els exiliats acusen*, Editorial Proa, Badalona, 1930.

Fons Documentals

ABRAHAM LINCOLN BRIGADE ARCHIVES (ALBA), Tamiment Library, New York University, New York.

ACTES MUNICIPALS DE GIRONA, Arxiu Municipal de Girona.

INFORMES DEL CENTRE PENITENCIARI DE GIRONA, Arxiu Històric de Girona.

Prensa

DIARIO DE GERONA.

EL AUTONOMISTA.

Fonts Orals

M. Lluïsa Bausis – Entrevista realitzada a Cassà de la Selva el dia 13-I-2001.

Francesc Fontané – Entrevista realitzada a Salt el dia 2-VII-1997.

Francesc Llobet – Entrevista realitzada a Lla-gostera el dia 12-IV-2000.

Alfons Moré – Entrevista realitzada a Salt el dia 27-V-1997.

Pere Joan Sureda – Entrevista realitzada a Salt el dia 10-V-1997.

Jaume Valls – Entrevista realitzada a Salt el dia 1-VII-1997.

PROCEDÈNCIA DE LES FOTOGRAFIES

S’han reproduït de l’Arxiu Municipal els documents de les pàgines següents: 4, 22, 23, 32, 33, 34, 35, 36, 44, 46, 47, 66, 73, 75 i 80.

Són del Centre de Recerca i Difusió de la Imatge (CRDI) les de les pàgines: 11, 18, 19, 21, 24, 25, 29, 39, 41, 43, 48, 49, 51, 60, 62, 64, 65, 68, 69 i 71.

Procedents del Museu d’Arqueologia, corresponen a les pàgines: 9 i 15.

De la Universitat de Girona hi ha la de la pàgina: 26.

Són de Josep Maria Oliveras les fotografies de les pàgines: 59 i 84.

Són de l’AIAS les imatges de les pàgines: 54, 55, 63 i 77.

Són de la Biblioteca Nacional de España les imatges de les pàgines: 83, 88 i 89.

Són de l’“Archivo General de la Guerra Civil Española” les de les pàgines: 82 i 85.

És de l’Arxiu Històric de Girona la imatge de la pàgina 93.

D’elaboració conjunta amb Pep Ros i Xavier Turró, les imatges de les pàgines 86 i 87.

La fotografia de la pàgina 7 procedeix de la família Maymí Coloreu.

De la col·lecció Història de Girona, núms. 9 i 10, (ADAC) hi ha les imatges de les pàgines: 17, 45, 57, 61, 79, 81.

De la Revista de Girona, les de les pàgines: 30 i 31

De la revista Presència, núms. 753 i 468, les de les pàgines: 69 i 90.

De la Història Universal, segle XX, vol. I, (editorial 92), la de la pàgina 13.

De La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939), vol. I, (edicions 62), les imatges de les pàgines: 56 i 72.

Del llibre Memòria d’un Temps (Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols) les de les pàgines: 37, 52 i 53.

Finalment, del llibre Guerra Civil i Franquisme, seixanta anys després, la imatge de la pàgina 67.

TÍTOLS PUBLICATS

Girona abans de Girona (Prehistòria)

Per Eudald Carbonell i Enriqueta Pons

Girona romana (De la fundació a la fi del món antic)

Per Josep Maria Nolla

Girona goda i sarraïna (476-785)

Per Narcís M. Amich i Josep M. Nolla

Girona carolíngia (Del 785 a l'any 1000)

Per Gabriel Roura

Girona comtal i feudal (1000-1190)

Per J. Canal, E. Canal, J. M. Nolla i J. Sagrera

Girona medieval L'etapa de l'apogeu (1285-1360)

Per Christian Guilleré

Girona medieval Crisi i desenvolupament (1360-1460)

Per Christian Guilleré

La Girona medieval Canvis i ruptures (1460-1519)

Per Sandrine Victor

Girona al segle XVII

Per Joan Busquets i Antoni Simon

Girona del set-cents Els límits d'una transformació (1700-1792)

Per Ramon Alberch i Josep Quer

La Girona de la Restauració (1874-1923)

Per Joan Puigbert

Girona sota el Franquisme (1939-1974)

Per Josep Clara

PROPERES TÍTOLS

Girona alt-medieval (1190-1285)

Per J. Canal, E. Canal, J. M. Nolla
i J. Sagrera

Quaderns d'història de Girona és una col·lecció de llibres que posen a l'abast d'un públic ampli, de manera ordenada i rigorosa, tota la informació existent sobre el passat de la ciutat. Els millors especialistes de cada període hi ofereixen el resultat de noves investigacions i obren nous camins a la interpretació sobre els orígens de l'àrea urbana de Girona. La col·lecció aplega una valuosa informació gràfica, en bona part poc coneguda.

Josep Maymí (*Cassà de la Selva, 1970*) és llicenciat d'antropologia social per la Universitat Autònoma de Barcelona. La seva activitat investigadora s'ha centrat fonamentalment en estudis dedicats als processos de canvi social i els agents que històricament els han impulsat, desenvolupant el camp de la història oral. Entre les seves publicacions cal destacar: "Entre la violència política i el conflicte social. Els comitès antifeixistes de Salt i d'Orriols en el context de la Guerra Civil 1936-1939" i una biografia de Josep Irla, president de la Generalitat de Catalunya a l'exili titulada "Josep Irla. La tenacitat d'un compromís". Aquestes publicacions i el text d'aquest volum de "La Girona convulsa" s'inscriuen en la línia de recerca iniciada per l'autor en el marc del doctorat d'antropologia social de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Diputació
de Girona

Ajuntament
de Girona

ISBN 848496128-1

9 788484 196128 4